2011

Afstudeerproject

Preventieve zorg voor jongeren van gescheiden ouders

OPTIment

ONDERDEEL VAN ELEOS

Esther Blok
Betty Bor

Hanneke van Wijgerden
Docent Christelijke Hogeschool Ede

Jeanine van de Bruinhorst
Begeleider OptiMent

Mei 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting....5
Voorwoord....6

1 - Onderzoeksopzet

1.1 Inleiding....8
1.2 Aanleiding....8
1.3 Probleemstelling....9
1.3.1 Algemeen....9
1.3.2 Opdrachtgever....10
1.4 Vraagstelling....12
1.5 Doelstelling en werkwijze....13
1.6 Vooruitblik op de inhoud van de hoofdstukken....13

2 – De gevolgen van echtscheiding voor de jongeren

2.1 Inleiding....15
2.2 Verandering in het gezin....15
2.2.1 Ouder - kind....15
2.2.2 Broer - zus....17
2.3 Praktische gevolgen....17
2.4 Sociaal netwerk....18
2.5 Psychisch welbevinden....19
2.5.1 Zelfbeeld, sociale aanpassing en gedragsproblemen....19
2.5.2 Alcohol- en drugsgebruik en delinquentie....20
2.5.3 Sekserol-ontwikkeling....20
2.5.4 Schoolprestaties....21
2.6 Effecten van de echtscheiding op langere termijn....21
2.7 Conclusie....22

3 – Bestaand cursusaanbod

3.1 Inleiding....23
3.2 JES! Het Zwolsche Brugproject....23
3.3 KIES....24
3.4 Zandkastelen....26

3.5 OKEE 27
3.6 Ik hoor bij jullie allebei (Gedeeld Verdriet) 28
3.7 Niet te scheiden uit CGK Zwolle 28
3.8 Kort overzicht van overig landelijk cursusaanbod 29
3.9 Conclusie 30

4 – Trainers over het bestaande cursusaanbod

4.1 Inleiding 32
4.2 Ervaringen van trainers 32
4.2.1 Aanmelding cursus 32
4.2.2 Financiën 33
4.2.3 Ouderbijeenkomsten 34
4.2.4 Hoe is de cursus helpend voor de jongere? 35
4.3 Conclusie 36

5 – Ervaring van christelijke jongeren en hun omgeving met betrekking tot echtscheiding

5.1 Inleiding 38
5.2 Sociale netwerk 38
5.2.1 Peergroup 38
5.2.2 Gezin 40
5.2.3 Sociale media 42
5.2.4 Kerk 42
5.2.5 School 44
5.3 Thema's rond geloof en echtscheiding 45
5.3.1 Het persoonlijk geloof van de jongere 45
5.3.2 Hoe kijken zij tegen de tien geboden aan? 47
5.3.3 Welke (levens-) vragen houden hen bezig? 48
5.4 Conclusie 49

6 – Hoe ziet hulp in echtscheidingssituaties eruit volgens de jongeren?

6.1 Inleiding 51
6.2 Welke hulp is nodig volgens de jongeren? 51
6.3 Ervaring met hulp bij echtscheiding 53
6.4 Conclusie 54

7 – Conclusies en aanbevelingen

7.1 Inleiding 55
7.2 Eindconclusie 56
7.3 Evaluatie & overwegingen 59
7.4 Aanbeveling cursusaanbod jongeren en echtscheiding 62

8 – Cursusbijeenkomst 'geloof en echtscheiding' (het product)

8.1 Inleiding 65
8.2 God als Vader 66
8.3 God en emoties 68
8.4 Tranen in uw kruik 71
8.5 Wie mag ik zijn? 73
8.6 God is trouw 75
8.7 Vergeving 77
8.8 Troost 81
8.9 Levens- en geloofsvragen 86
8.10 Zorgen voor jezelf 89
8.11 Boekentips voor jongeren 93

9 –Verantwoording onderzoeksmethoden

9.1 Inleiding 94
9.2 Type onderzoek 94
9.3 Databronnen 95
9.4 Dataverzamelingsmethoden 95
9.5 Bruikbaarheid, betrouwbaarheid en validiteit 97
9.6 Conclusie 99

Literatuurlijst 101

Bijlage 1 Vragenlijsten 104
Bijlage 2 Persbericht 107
Bijlage 3 Brief aan jongeren, brief aan de ouders, toestemmingsverklaring 108

Samenvatting

Dit praktijkonderzoek heeft als onderwerp preventieve zorg voor jongeren, in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar, van gescheiden ouders.

Per jaar worden naar schatting 70.000 kinderen geconfronteerd met de scheiding van hun ouders. Meer dan de helft van hen is tussen de 10 en de 18 jaar. Scheidingskinderen vertonen gemiddeld zowel negatieve gevolgen op korte en middellange als op lange termijn. Zij scoren lager op algemeen welbevinden, hoger op delinquentie, agressie en het gebruik van sigaretten en drugs. De kans dat ze zelf gaan scheiden is dubbel zo groot. Ongeveer 30% van de scheidingskinderen heeft problemen t.o.v. 15% van alle kinderen (Spruijt & Kormos, 2010)

De opdrachtgever van dit praktijkonderzoek is OptiMent (onderdeel van Eleos), een christelijke organisatie die als taakgebied preventieve- en eerstelijns psychologische zorg heeft. Door middel van preventieve zorg kan ernstige schade in de ontwikkeling mogelijk voorkomen worden. Daarom heeft OptiMent ons gevraagd welk passend cursusaanbod, vanuit een christelijke identiteit, zij jongeren kan bieden die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek.

Om te onderzoeken wat de gevolgen van echtscheiding voor jongeren zijn, is als eerste literatuuronderzoek verricht. Om te onderzoeken hoe OptiMent een passend cursusaanbod kan bieden, zijn zes verschillende landelijke cursusprogramma's onderzocht. Wat betreft inhoud verschillen zij niet veel van elkaar. Makers en trainers van de verschillende programma's zijn geïnterviewd. Allen geven het belang aan van een cursus voor echtscheidingsjongeren, welke bij voorkeur gegeven wordt in groepen. Het vol krijgen van de groepen blijkt echter dikwijls een moeilijke of zelfs onmogelijke opgave. Als derde onderdeel zijn tien echtscheidingsjongeren met een christelijke achtergrond geïnterviewd. Zij hebben ons deelgenoot gemaakt van hun gedachten, gevoelens, behoeften en wensen, ook op het gebied van een cursusaanbod.

De belangrijkste conclusies vanuit dit onderzoek zijn, dat jongeren lotgenotencontact waarderen, in het bijzonder met andere jongeren binnen hun school. Zij begrijpen elkaar en voelen elkaar aan. Christelijke jongeren hechten waarde aan het gebed. Zij komen in eerste instantie niet met duidelijke levens- en geloofsvragen, maar bij doorvragen blijken deze wel aanwezig te zijn.

Wij kunnen niet voorbijgaan aan de conclusie dat de cursusgroepen voor echtscheidingsjongeren moeilijk vol te krijgen zijn. Dat zal voor OptiMent niet anders zijn. Wij hebben OptiMent daarom verschillende aanbevelingen gegeven om jongeren te werven. Eén daarvan is om informatie te plaatsen op de jongerensite van Eleos, genaamd Mindguide.

Door middel van literatuuronderzoek, het onderzoeken van de landelijke cursusprogramma's, het interviewen van de makers/trainers, het interviewen van de jongeren en door te netwerken, is kennis verkregen die nodig was om het uiteindelijke product samen te stellen. Het product bestaat uit 8 verschillende onderdelen met verschillende thema's, die te maken hebben met de christelijke identiteit. Elk onderdeel neemt 10 á 15 minuten in beslag en is afzonderlijk te gebruiken naast een regulier cursusprogramma. De 8 verschillende onderdelen bevatten een instructiegedeelte voor de cursusleider en een werkblad voor de jongere. Door middel van deze onderdelen, hopen wij jongeren tegemoet te komen in hun levens- en geloofsvragen.

Voorwoord

Voor u ligt het praktijkonderzoek van Esther Blok en Betty Bor. Wij zijn twee deeltijdstudenten aan de opleiding Maatschappelijk Werk & Dienstverlening aan de Christelijke Hogeschool in Ede (CHE). Met dit praktijkonderzoek hopen wij af te studeren.

De opdrachtgever van dit onderzoek is OptiMent. Zij vertegenwoordigt als zelfstandig onderdeel binnen de landelijke organisatie Eleos (Stichting gereformeerde geestelijke Gezondheidszorg) de preventieve tak en de eerstelijns psychologische zorg.

OptiMent en wij hebben de ervaring dat er te weinig aandacht is voor jongeren van gescheiden ouders, zelfs binnen de christelijke context. Echtscheiding van de ouders kan echter voor jongeren behalve grote negatieve op korte en middellange termijn, ook verstrekkende gevolgen hebben op de lange termijn.

OptiMent heeft ons gevraagd op zoek te gaan naar een passend cursusaanbod dat zij jongeren van 12 t/m 18 jaar aan kan bieden, op het gebied van echtscheidingsproblematiek. OptiMent beoogt een cursus waarbij de christelijke identiteit een belangrijke rol speelt en waarbij door middel van preventieve handelingen de schade verminderd kan worden.

Om de vraag naar een geschikt cursusaanbod te kunnen beantwoorden, hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van verschillende mensen die ons begeleidden. Onze dank gaat uit naar de werkveldbegeleider vanuit OptiMent, Jeanine van de Bruinhorst. Als cursusleider van echtscheidingskinderen in de leeftijd tot en met 12 jaar, was zij erg benieuwd met welke bijdrage wij zouden komen.

Blij zijn wij ook met onze afstudeercoach vanuit de CHE, onze docent contextuele hulpverlening, Hanneke van Wijgerden-Snoek. Haar kritisch meedenken hebben wij enorm gewaardeerd.

Wij hebben zes trainers van cursussen van echtscheidingsjongeren mogen ondervragen. Dit waren Tineke van den Berg (Jes! Het Zwolsche Brugproject), Lavinia de Jong en Paula (KIES coaches van bureau LEF), Lianne van Lith (Zandkastelen en OKEE), Leendert van Genderen (Ik hoor bij jullie allebei; Gedeeld Verdriet) en Assalina Hamming (Doe&Praatgroep CGK Zwolle). Wij danken jullie ervoor dat jullie je ervaringen met ons wilden delen en hier ook de tijd voor vrij maakten. Het is ons duidelijk geworden dat jullie je werk met veel deskundigheid en passie doen.

Alberdien Polinder-Segers, schoolmaatschappelijk werker van het Driestar College, zijn we erkentelijk voor haar inzet om ons aan jongeren te helpen om te interviewen. Haar betrokkenheid in haar werk en bij dit onderwerp, riepen tezamen met de ruimte die er was om vragen te stellen, respect en waardering op. Esther Jansen, schoolpsychologe van de Passie, bezorgde ons al in het begin het gevoel dat het onderzoek zinvol was. Zij heeft het bespreekbaar gemaakt binnen het team van de Passie. Naast de geplande gesprekken verleenden Wout Schonewille (kerkelijk jeugdwerker en hoofd studiecentrum bij de HGJB) en Margreet Keus (invalkracht schoolmaatschappelijk werker en KIES coach) ook hun medewerking door als ervaren krachten met ons in een gesprek van gedachten te wisselen. Het inspireerde ons.

Tera Voorwinden bedanken we dat zij ondanks eigen drukke studiebezigheden, toch de tijd wilde nemen om dit stuk als neerlandicus door te lezen.

Speciale dank zijn wij verschuldigd aan de tien jongeren van wie wij de namen uit privacy oogpunt niet noemen. Wij mochten hen interviewen en we zijn door hen geraakt. Wij beseffen dat deze jongeren naast de ontwikkelingstaken die zij in deze leeftijd moeten ontwikkelen, met nog meer taken belast zijn. Opmerkelijk bij hen is de zorg die zij voor ouder(s) en broers en/of zussen dragen. Wij verlangen ernaar dat deze jongeren mogen opgroeien tot evenwichtige en zelfstandige volwassenen, die erop vertrouwen dat God altijd voor hen zal zorgen, hoe moeilijk de omstandigheden soms ook zijn.

Onze informatie hebben wij betrokken vanuit literatuuronderzoek en interviews. Ook Internet is een rijke bron van informatie voor ons geweest.

Het thema echtscheiding en jongeren is vanuit drie perspectieven in dit onderzoek is beschreven, namelijk vanuit literatuuronderzoek, vanuit trainers en vanuit jongeren. Vanuit deze drie perspectieven trekken wij daarna onze conclusies en doen we een aantal aanbevelingen. Onze diepste wens is dat er, ook binnen de christelijke gemeenschap, meer kennis en ruimte komt om over de echtscheidingsproblematiek te praten. De jongeren mogen niet de dupe worden van de keuze van hun ouders, hoe begrijpelijk de reden voor een scheiding soms ook kan zijn.

Esther Blok en Betty Bor

Mei 2011

1 - Onderzoeksopzet

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven wij wat de aanleiding voor ons onderzoek is. Het onderwerp preventieve zorg voor echtscheidingsjongeren in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar heeft al geruime tijd onze persoonlijke belangstelling. Onze opdrachtgever OptiMent herkent met ons de verlegenheidsituatie binnen de christelijke context en wil daar aandacht aan geven. OptiMent is een organisatie die de Bijbel als Gods Woord en de daarop gebaseerde gereformeerde belijdenisgeschriften als basis heeft. Zij wil de levensovertuiging van de cliënt betrekken bij de hulpverlening, waar dit de hulpverlening van de cliënt ten goede komt.

Verder schetsen wij de probleemstelling en de ervaring van hulpverleners bij OptiMent wat betreft de christelijke context van de jongeren.

Met dit onderzoek willen we met OptiMent een bijdrage leveren aan de integratie van de christelijke identiteit aan het reguliere cursusaanbod voor jongeren van 12 t/m 18 jaar, die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek.

1.2 Aanleiding

Al tijdens het volgen van de minor relatie & gezin in studiejaar drie aan de opleiding Maatschappelijk werk en dienstverlening, kregen wij het idee om het onderwerp ‘echtscheidingsjongeren’ te behandelen in ons afstudeeronderzoek. Kenden wij zo’n twintig jaar geleden nauwelijks gezinnen die van elkaar gescheiden zijn door echtscheiding, op dit moment kennen wij diverse gezinnen uit eigen kerk en omgeving die gescheiden zijn door echtscheiding.

De spanning was voelbaar voor Esther toen een gezin uit haar kerkelijke gemeente ging scheiden. Zij voelde zich betrokken bij het gezin en zij stelde zichzelf de vraag of er in deze situatie wel voldoende zorg en/of steun voor de kinderen was. Een gevoel van: “Ik sta erbij en ik kijk ernaar”, drong zich op. Kun je als gemeentelid ongevraagd op deze kinderen afstappen, terwijl je ze nauwelijks kent? Je wilt je ook niet zomaar met iemand bemoeien, want hoe zullen zij dit opnemen? Zal iemand anders er oog voor hebben dat de kinderen even een extra steuntje in de rug nodig hebben? Dergelijke gedachten deelden wij met elkaar en bespraken we ook binnen de eigen kennissenkring.

Betty hoorde van familie hoe goed cursussen voor echtscheidingsjongeren op een middelbare school uitpakken. Esther kreeg van een kennis de vraag of wij samen een boekje konden schrijven over dit onderwerp voor een kerkelijke instelling. Van het één kwam het ander, en zo kregen wij steeds meer feeling met dit onderwerp.

Ons tweede telefoongesprek met onze opdrachtgever OptiMent werd positief ontvangen. Zij bevestigde ons idee dat er meer preventieve aandacht voor deze doelgroep moet komen, juist binnen de christelijke context. Binnen drie dagen werd ons een werkveldbegeleider toegewezen, Jeanine van de Bruinhorst, preventiemedewerker bij OptiMent in Dordrecht. Na een

kennismakingsgesprek, waarin wensen en verwachtingen naar elkaar toe werden uitgesproken, zijn wij aan de slag gegaan met het onderwerp dat ons na aan het hart ligt. Voor u ligt het resultaat van de opdracht en de achtergronden hiervan. Wij hopen dat met dit onderzoek nog meer aandacht komt voor jongeren van gescheiden ouders.

1.3 Probleemstelling

1.3.1 Algemeen

Per jaar worden naar schatting 70.000 kinderen geconfronteerd met de scheiding van hun ouders. Meer dan de helft van hen is tussen de 10 en de 18 jaar. Van de kinderen tussen de 9 en 16 jaar woont 74 % na de scheiding bij moeder, 6 % bij vader en het co-ouderschap neemt langzaam toe tot 20 %. Iets minder dan 20 % van de kinderen heeft geen contact meer met de vader en nog eens een kwart heeft een slecht contact. In 40 % van de scheidingsgezinnen is een stiefouder aanwezig (Spruijt & Kormos, 2010).

De gevoelswereld van kinderen in echtscheidingssituaties is vaak een chaos. Ze worden heen en weer geslingerd tussen hun ouders en tussen allerlei emoties, zoals hoop en teleurstelling, boosheid en liefde, angst en wanhoop, verdriet en opluchting. Hoewel echtscheiding veel meer voorkomt dan vroeger, zijn de gevolgen voor kinderen niet minder geworden. Scheidingskinderen vertonen gemiddeld zowel negatieve gevolgen op korte en middellange als op lange termijn. Zij scoren lager op algemeen welbevinden, hoger op delinquentie, agressie en het gebruik van sigaretten en drugs. De kans dat ze zelf gaan scheiden is dubbel zo groot. Ongeveer 30% van de scheidingskinderen heeft problemen t.o.v. 15% van alle kinderen (Spruijt & Kormos, 2010).

De belangrijkste gevolgen van echtscheidingsproblematiek voor jongeren van 12 tot 18 jaar voor hun sociale, cognitieve en identiteitsontwikkeling, staan niet expliciet beschreven in de literatuur. In de literatuur wordt over het algemeen gesproken over kinderen (0 tot 18 jarigen). In het praktijkonderzoek dat wij doen, maken wij onderscheid tussen kinderen (0 t/m 11 jaar) en jongeren (12 t/m 18 jaar). Daarnaast is er een groep van meerderjarige kinderen boven de 18 jaar tot ongeveer 22 jaar oud die nog thuis woont. Deze worden niet structureel meegenomen in de wetenschappelijke onderzoeksgegevens. Wij beperken ons in dit praktijkonderzoek dus tot de 12 t/m 18 jarigen.

De meeste indicaties bij Bureau Jeugdzorg worden gegeven voor 0 t/m 11 jarigen. In het kader van preventie is er veel aandacht voor deze leeftijdscategorie. De 12 t/m 18 jarigen zijn echter ook nog minderjarig en maken hun eigen specifieke ontwikkeling door. Ook voor hen is zorg nodig.
Vanaf 14 t/m 16 jaar staat het zoeken naar een eigen identiteit centraal. Leeftijdgenoten zijn belangrijk en het kind zal zich losmaken van zijn ouders. Dit proces is nodig om tot een zelfstandig functionerend individu uit te kunnen groeien.

“Pubers kunnen beter dan jongere kinderen begrijpen wat een scheiding inhoudt. Zij zijn in staat om een situatie vanuit meerdere perspectieven te bekijken; ze kunnen een situatie overstijgend, dus objectiever, inschatten. Ook al hadden pubers al door dat er thuis iets mis was, het is wel zo dat ze juist in een fase zitten waarin ze zich los moeten maken van thuis. Pubers twijfelen over wat ze

*moeten doen. Sommigen zoeken afleiding buitenshuis, anderen nemen juist taken van de afwezige ouder over. Daar kunnen ze zelfstandiger en weerbaarder door worden, maar er moet wel genoeg tijd overblijven voor hun ontwikkeling en behoeften. Ook is het essentieel dat ze waardering krijgen voor hun inspanningen." (*Jeugd en Gezin, 2009*).*

Echtscheiding van ouders wordt gezien als een verlies of life-event. Jongeren kunnen op diverse manieren met verlies in hun leven te maken hebben. Met jongeren die iemand door de dood hebben verloren, is in het voortgezet onderwijs veel ervaring opgedaan met ondersteuning in rouwgroepen. In toenemende mate is er vraag naar eenzelfde opzet voor jongeren in echtscheidingssituaties. Het basisonderwijs kent hiervoor bijvoorbeeld zogenaamde KIES-projecten. Met de kinderen die hieraan hebben meegedaan, gaat het gemiddeld beter dan met kinderen die nog op de wachtlijst staan voor dit project. Ze hebben geleerd woorden te geven aan alle verwarrende gebeurtenissen, de band met beide ouders is beter en de frequentie van het contact met hun vader neemt toe (Spruijt & Kormos, 2010, p. 165).

Inmiddels is er voor het voortgezet onderwijs ook een toonaangevende training ontwikkeld: 'Ik hoor bij jullie allebei'. Deze is ontwikkeld door Riet Fiddelaers-Jaspers, die is verbonden aan het Expertisecentrum Omgaan met Verlies te Heeze. Naast de programma's van KIES en 'Ik hoor bij jullie allebei' willen wij onderzoeken of er nog meer programma's voor jongeren bestaan.

1.3.2 Opdrachtgever

OptiMent verleent preventieve hulp vanuit een christelijke identiteit en biedt eerstelijns psychologische hulp. De preventiemedewerkers van OptiMent geven advies, training en praktische ondersteuning aan kerken, scholen, gemeenten, bedrijven en instellingen. Zo worden er op dit moment 9 verschillende cursussen voor de jeugd bij OptiMent aangeboden, welke te vinden zijn op de site: www.optiment.eu . Bij OptiMent signaleert men dat er betrekkelijk weinig aandacht is voor kinderen van gescheiden ouders binnen de christelijke gemeenschap, vooral voor jongeren van 12 t/m 18 jaar. Hoewel de scheidingscijfers hoger zijn in gezinnen zonder religieuze binding, ervaart OptiMent ook dat er binnen christelijke gezinnen steeds vaker gescheiden wordt.

Ed Spruit en Helga Kormos schrijven in hun boek 'Handboek scheiden en de kinderen':
"*Opnieuw is uit recent onderzoek gebleken dat veel scheidingskinderen opgroeien met ernstige sociale, emotionele en psychische problemen. Bovendien duren die vaak tot ver in de volwassenheid voort. Het grootste risico lopen kinderen als ouders verwikkeld zijn in hevige en chronische conflicten. De-escalatie heeft dan topprioriteit. Ondersteunende maatregelen moeten allereerst daarop zijn gericht, maar vroege preventie is minstens zo belangrijk."*

Het mag duidelijk zijn dat OptiMent als preventieve tak van Eleos, zich geroepen voelt om op te komen voor de belangen van jongeren, juist om ernstige schade in de ontwikkeling zoveel mogelijk te voorkomen.

De ervaring van hulpverleners bij OptiMent is, dat binnen de christelijke cultuur de aandacht bij echtscheidingsproblematiek vooral uitgaat naar de ouders. Binnen de christelijke gemeenschap lijkt nog steeds een taboe te heersen op het thema echtscheiding, omdat het ingaat tegen het zevende

gebod van Gods wet: “Gij zult niet echtbreken”. Indien er sprake is van het voornemen van echtparen om te gaan scheiden, dan vindt in het algemeen binnen de christelijke kerk vooral censuur en vermaning plaats, in de hoop de relatie een positieve wending te geven.

Voor de kinderen is vanuit de kerk nauwelijks aandacht, zij lijken tussen wal en schip te raken. Hulpverleners bij OptiMent valt het op dat er soms kinderen bij hen in de praktijk komen, die aangeven dat nooit eerder iemand echt met hen gepraat heeft over wat de scheiding bij hen teweeg gebracht heeft, in situaties dat hun ouders soms al jaren geleden gescheiden zijn. Dat is een ernstig probleem! Het betekent namelijk dat een kind of jongere zijn of haar eigen weg moet zien te vinden te midden van al die verwarrende gevoelens.

In echtscheidingssituaties zijn ouders vaak sterk op zichzelf betrokken, omdat er bij een scheiding op verschillende gebieden ook veel psychisch te verwerken en praktisch te regelen is. Professionals met kennis van deze problematiek kunnen ouders en kinderen hierbij behulpzaam zijn. Daarbij moet niet gewacht worden totdat de problemen bij ouders, kinderen en jongeren soms na jaren pas zichtbaar worden. Wij pleiten voor de preventieve aanpak en hopen door middel van dit praktijkonderzoek hier een bijdrage aan te leveren.

Voor de kinderen van de basisschoolleeftijd (8 t/m 12 jaar) is de cursus Jes! (Jij en Scheiding), het Zwolsche Brugproject, ontwikkeld. Jes! is een reguliere methode. OptiMent maakt gebruik van deze methode en heeft aan dit reguliere programma een cursusbijeenkomst toegevoegd, waarin het christelijke geloofsleven in relatie tot het thema echtscheiding behandeld wordt. Dit cursusonderdeel heeft OptiMent samen met de SGJ (Stichting Gereformeerde Jeugdwelzijn) ontworpen en samen bieden zij deze cursussen aan.

Doelstellingen voor deze extra cursusbijeenkomst zijn:

1. Kinderen reflecteren op de reactie van mensen uit de kerkelijke omgeving op de scheiding.
2. Kinderen kunnen verwoorden hoe zij denken dat God (de keuze van) hun ouders ziet en zij kunnen hun gevoelens daarover uiten.
3. Kinderen kunnen verwoorden hoe ze zelf (de keuze van) hun ouders beleven en zij kunnen hun gevoelens daarover uiten.
4. Kinderen kunnen hun gedachten en gevoelens verwoorden met betrekking tot het gebod ‘eert uw vader en moeder’.
5. Kinderen leren dat zij van God beide ouders onvoorwaardelijk mogen liefhebben.

Voor jongeren van 12 t/m 18 jaar komt er landelijk gezien meer aandacht, nu de cursussen voor kinderen van 8 t/m 12 jaar ontwikkeld zijn. OptiMent verwacht dan ook dat zij binnenkort gebruik kan maken van een methode zoals Jes!, het Zwolsche Brugproject, die regulier uitgegeven zal worden ten behoeve van jongeren in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar. OptiMent wil echter vanuit een christelijke signatuur werken en heeft daarom een aanvulling op de reguliere methode nodig.

De vraag die OptiMent beantwoord wil hebben, is waar jongeren behoefte aan hebben. Hoe komen zij nu aan informatie over scheiding, als zij daar al naar op zoek zijn? Welke vorm van begeleiding en ondersteuning vinden jongeren prettig? Daarnaast wil OptiMent onderzocht hebben wat de jongeren zelf ervaren bij de scheiding van hun ouders. Juist omdat er binnen de christelijke cultuur een taboe lijkt te heersen op echtscheiding, is het van belang om te weten wat het (persoonlijk) geloof en de christelijke omgeving van de jongeren met hen doet. Deze vragen moeten beantwoord worden om

de jongeren tegemoet te kunnen komen in hun levens- en geloofsvragen, zodat zij zich ook op dit gebied gezond verder kunnen ontwikkelen.

Vanuit de verdiepingsminor 'Relatie & Gezin' die wij gevolgd hebben, willen wij een bijdrage leveren aan herstel van verstoord evenwicht bij jongeren van gescheiden gezinnen, door middel van een passende cursus.

1.4 Vraagstelling

Hoofdvraag:

Welk passend cursusaanbod, vanuit een christelijke identiteit, kan OptiMent jongeren bieden die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek?

We hebben de volgende deelvragen opgesteld die richting geven aan ons onderzoek. De eerste vier deelvragen zijn inhoudelijke vragen en de laatste deelvraag betreft een vormaspect.

1. *Wat zijn de belangrijkste items binnen het bestaande cursusaanbod voor jongeren die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek?*
2. *Hoe evalueren trainers hun reguliere cursussen, die zij geven aan jongeren op het gebied van echtscheidingsproblematiek?*
3. *Wat ervaren de jongeren in hun persoonlijke geloofsleven en in de christelijke omgeving in relatie tot de echtscheidingsproblematiek?*
4. *Welke hulp is nodig volgens de jongeren?*
5. *Hoe moet de cursusbijeenkomst worden aangeboden?*

Toelichting op de hoofdvraag en de deelvragen:

Met jongeren bedoelen wij kinderen in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar. Dat is de leeftijdscategorie waarop wij ons in het praktijkonderzoek gaan richten.

Het is voor ons belangrijk om te weten welke items in de verschillende reguliere cursusprogramma's behandeld worden, zodat de aanvulling die wij vanuit christelijke perspectief ontwerpen, aansluit op het reguliere cursusprogramma. Daarnaast zullen wij aansluiten op de behoeften van jongeren door hen te bevragen op wat zij nodig hebben vanuit hun christelijke context. Met de vraag: 'Hoe moet de cursus worden aangeboden', bedoelen wij de vorm van informatie- verstrekking. Prefereren jongeren bijvoorbeeld een internetaanbod boven de ontmoeting met andere christenjongeren van gescheiden ouders?

1.5 Doelstelling en werkwijze

Wij willen door middel van dit onderzoek een bijdrage leveren aan de integratie van de christelijke identiteit aan het reguliere cursusaanbod voor jongeren van 12 t/m 18 jaar, die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek.

Toelichting:

Wij inventariseren bestaand cursusmateriaal voor 12 t/m 18 jarigen en selecteren daaruit de belangrijkste items. Naast documentenonderzoek interviewen wij jongeren. Wij willen van hen weten wat zij ervaren en nodig hebben bij echtscheidingssituaties, ook voor hun persoonlijk geloofsleven en van de christelijke omgeving. Het cursusonderdeel wordt opgezet vanuit een christelijke identiteit. De vorm waarin die cursus gegeven wordt, zal aansluiten op de behoeften en wensen die jongeren aangegeven. Uiteraard zal vanuit professioneel perspectief verantwoording plaats vinden, voor zowel de inhoud als de vorm van het cursusaanbod. Het cursusonderdeel moet bruikbaar zijn voor professionals van OptiMent en is los toe te voegen aan een bestaande reguliere cursus.

1.6 Vooruitblik op de inhoud van de hoofdstukken

Dit praktijkonderzoek bestaat uit negen hoofdstukken, waarin we de tekst regelmatig verduidelijken aan de hand van voorbeelden uit interviews en citaten. In hoofdstuk één hebben we de probleemstelling en de kaders van het onderzoek geschetst. De gevolgen van de echtscheiding voor jongeren beschrijven wij in hoofdstuk twee. Dit vinden wij van belang om de probleemstelling helder voor ogen te krijgen. Hiermee leggen wij een fundament onder onze probleembeschrijving. Wij maken daarbij gebruik van recente gegevens uit onderzoeksrapporten.

In hoofdstuk drie willen we antwoord geven op deelvraag één. We onderzoeken welke cursussen er zijn voor jongeren die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek en wat daarin belangrijke thema's zijn. Deelvraag twee behandelen we in hoofdstuk vier. De trainers van bestaande cursussen, die wij geïnterviewd hebben, evalueren met de deelnemende jongeren de cursus. Aan de hand van die informatie beschrijven wij hoe de cursus helpend kan zijn voor de jongeren en waar trainers van de cursus tegen aan lopen.

Hoe de omgeving op de christelijke jongeren gereageerd heeft, behandelen wij in hoofdstuk vijf. Wij beschrijven wat jongeren ons in de interviews verteld hebben. Vanuit de interviews met de jongeren proberen wij antwoord te geven op de vraag wat jongeren in hun persoonlijk geloofsleven ervaren ten aanzien van de echtscheiding van hun ouders en wat zij belangrijke thema's vinden rond geloof en echtscheiding. Hiermee proberen we deelvraag drie te beantwoorden. De deelvragen vier en vijf komen in hoofdstuk zes aan de orde. Wij beschrijven welke hulp de jongeren denken nodig te hebben in echtscheidingssituaties en hoe zij vinden dat een cursus het beste aangeboden kan worden.

In hoofdstuk zeven trekken we conclusies en doen we aanbevelingen aan de hand van onze onderzoeksresultaten. Op grond van deze conclusies een aanbevelingen schrijven we het product voor onze opdrachtgever OptiMent in hoofdstuk acht. De verantwoording van de gebruikte onderzoeksmethoden beschrijven we in hoofdstuk negen.

2 - De gevolgen van echtscheiding voor de jongeren

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk willen we de gevolgen van echtscheiding voor de jongere en zijn gezin beschrijven. De reden hiervoor is dat wij een fundament onder onze probleembeschrijving willen leggen door deze theoretisch te onderbouwen. Wij maken daarbij gebruik van recente gegevens uit onderzoeksrapporten en andere literatuur. Later in het onderzoek, in hoofdstuk vijf, beschrijven wij vanuit het perspectief van de jongeren en zien we de theoretische onderbouwing terug in de ervaringen van de jongeren.

Wij staan in dit hoofdstuk uitvoerig stil bij veranderingen die plaatsvinden in het gezin na een echtscheiding. Wat is het effect daarvan in de gezinsverhoudingen? Daarna beschrijven we de gevolgen die jongeren ondervinden op praktisch gebied. Hoe is het bijvoorbeeld om te moeten wonen in twee huizen? We geven aan wat het effect is van de echtscheiding op het sociale netwerk en het psychisch welbevinden. Tot slot staan we stil bij de gevolgen van echtscheiding op de lange termijn.

2.2 Verandering in het gezin

Jongeren krijgen tijdens en na de scheiding te maken met diverse onverwachte en ongewenste veranderingen. De belangrijkste is natuurlijk het uiteenvallen van het gezin. De vertrouwde omgeving met dagelijkse contacten tussen moeder, vader en kinderen verandert. Maar er komt voor veel jongeren nog van alles bij.

In het onderzoek *Scholieren en Gezinnen 2010* is aan jongeren gevraagd welke veranderingen zij verder nog meemaken. De belangrijkste zijn:

- De komst van een stiefmoeder (partner van vader): 63 %;
- De komst van en stiefvader (partner van moeder): 57 %;
- Verhuizen naar een ander huis: 56%;
- Minder geld te besteden: 49%;
- Een breuk met een deel van de familie: 27%;
- Naar een andere school moeten gaan: 25%.
  (Spruijt & Kormos, 2010, p. 34)

2.2.1 Ouder - kind

Vanaf de geboorte maakt de jongere deel uit van het gezin. De jongere bouwt een relatie op met zijn ouders en eventueel aanwezige broertjes en zusjes. De jongere is afhankelijk van de sociale, financiële en emotionele steun van zijn ouders. Het gezin is dan ook de primaire bron van ondersteuning voor de jongere.

"De scheiding van de ouders betekent voor de kinderen altijd het verlies van de gezinsstructuur en het gedeeltelijke verlies van een ouder. De vanzelfsprekendheid van het contact met beide ouders verdwijnt. Samen op vakantie, samen feesten vieren, samen uitstapjes maken, samen eten en bij

familie en vrienden op bezoek is verleden tijd. Na de scheiding gaan de kinderen als gezin door met de ouder die de zorg heeft. In de meeste gevallen bouwen de kinderen een gescheiden leven op met vader en met moeder. Er is vanaf dat moment geen gezamenlijke toekomst meer". (Singendonk & Meesters, 2007, pag. 87)

Een echtscheiding zorgt ervoor dat ouders niet meer samen de opvoeding van de jongere op zich nemen. Het alleenstaande-ouderschap heeft dan ook een groot effect op de overblijvende ouder, die de dagelijkse opvoeding voor zijn of haar rekening neemt. Het is voor alleenstaande ouders lastig dat zij vader en moeder tegelijk moeten zijn. Ze missen een klankbord, iemand met wie ze kunnen overleggen over de opvoeding. Ouders kunnen emotioneel ook nog met allerlei onverwerkte kwesties rondom hun huwelijk en de daaropvolgende scheiding zitten. Daardoor kunnen zij minder steun en aandacht aan hun kinderen geven. Ouders hebben in het algemeen minder tijd voor de jongere en zijn minder ontvankelijk voor zijn of haar behoeften. De jongere daarentegen heeft juist een enorme behoefte aan veiligheid, omdat hij in een periode verkeert waarin al zoveel verandert, zowel puberale veranderingen als veranderingen in zijn sociale omgeving. Er zou gesteld kunnen worden dat de manier waarop ouders met hun scheiding omgaan van belang is voor de ontwikkeling van de jongere.

Soms kunnen jongeren niet meer echt 'kind' zijn na de scheiding van hun ouders. Zonder dat dat bewust gebeurt, worden zij een beetje in de ouderrol gedrukt en belast met 'ouderzorgen'. Daardoor kan parentificatie ontstaan. Parentificatie wil zeggen dat het kind taken van een ouder overneemt en de ouder ondersteunt in praktische situaties en in zijn of haar emotionele behoeftes.

De reden dat jongeren dit gaan doen is dat ze het gevoel hebben volwassen genoeg te zijn om bepaalde verantwoordelijkheden te dragen en praktische zaken te kunnen overnemen. Hiermee proberen ze de ouder te steunen of te ontlasten. Over het algemeen wordt het gewaardeerd door de ouders wanneer jongeren deze verantwoordelijkheden en taken overnemen. Deze waardering vinden de jongeren erg fijn om van hun ouders te krijgen.

Tijdelijke parentificatie is op zich niet problematisch. Een jongere kan hierdoor verantwoordelijkheid leren dragen. Voor de ouders kan de troost en zorg van de jongere een emotionele steun zijn. Als zij de jongere erkenning geven voor hun zorg, draagt dit bij aan het ontwikkelen van eigenwaarde. Het biedt jongeren de mogelijkheid tot zelfvalidatie, de gelegenheid zijn eigenwaarde te ontwikkelen en relationeel van betekenis te worden voor een ander. Problemen ontstaan pas als een jongere langdurig een rol krijgt die niet past bij zijn leeftijd, waardoor hij overbelast wordt. (Onderwaater, 2009, p. 98)

Jongeren van gescheiden ouders ervaren over het algemeen meer ruzie in hun relatie met zowel vader als moeder in vergelijking met jongeren uit intacte gezinnen. Dit blijkt uit een onderzoek van Hendriks & Meussen (2005). Zij onderzochten de samenhang tussen ouderlijke echtscheiding en de kwaliteit van de relatie van de jongere met zijn ouders. De jongeren geven bovendien in het onderzoek aan, dat zij minder steun van hun vader ervaren na de scheiding. Een mogelijke oorzaak zou kunnen zijn dat de jongere vaak bij moeder blijft wonen na de scheiding en hierdoor zijn vader minder vaak ziet. De jongere die gewend was zijn vader iedere dag te zien, ziet hem vaak nog maar twee weekenden in de maand, of zelfs helemaal niet meer. Uit het onderzoek *Scholieren en Gezinnen 2010* blijkt dat ongeveer 15 procent van de kinderen geen contact heeft met hun vader. Het gezin

zoals de jongere dat kende, valt uiteen en een belangrijke gehechtheidsfiguur valt (voor een deel) weg.

2.2.2 Broer – zus

De relatie tussen broers en zussen is bijzonder in de ontwikkeling van het kind, want ze is zowel gelijkwaardig als onvrijwillig. Daarin wijkt deze relatie af van de relatie met leeftijdgenoten, die gelijkwaardig en vrijwillig is. Ook met de ouders wijkt de relatie af, omdat die niet gelijkwaardig en ook niet vrijwillig is (de Wit, Slot & van Aken, 2007, p. 83). De relatie tussen broers en zussen is tijdens de adolescentiefase emotioneel geladen, met aan de ene kant conflicten en aan de andere kant ondersteuning. Een echtscheiding van ouders heeft uiteraard effect op het gehele gezinssysteem. Broer en zus kunnen de scheiding ieder anders beleven en het is mede afhankelijk van de karakters of zij voldoende steun aan elkaar kunnen hebben. De broer kan bijvoorbeeld de scheiding verwerken door er veel met zijn vrienden en familie over te praten, terwijl de zus zich misschien liever terugtrekt en er zo min mogelijk over wil spreken.

Van den Eerenbeemt (2003) geeft het volgende voorbeeld:

"Het zusje van Bart wilde na de scheiding liever bij haar moeder blijven. Maar omdat vader te veel dronk, vond Bart dat hij beter bij zijn vader kon gaan wonen. Om die reden wilde zijn moeder en zijn zusje Bart nooit meer zien" (pag. 20).

Jongeren kiezen vaak voor de ouder die hun ogen de meeste hulp nodig heeft, voor wie zij het meest kunnen betekenen. In de meeste gevallen blijven jongeren bij hun moeder wonen, maar soms gaat de ene jongere naar zijn vader en blijft de andere jongere bij moeder wonen. Dit zorgt voor veel veranderingen en spanningen in het gezin. Afwijzing, claimend gedrag, rivaliteit, onbegrip en ingrijpende beslissingen kunnen hierbij aan de orde komen wanneer ouders, broer en zus het niet eens zijn met de gemaakte keuzes van de ander.

Jongeren zijn loyaal aan hun ouders en wanneer deze gaan scheiden, kunnen zij een loyaliteitsconflict gaan ervaren. Deze situatie ontstaat als een jongere gedwongen wordt te kiezen voor één van de ouders en tegen de ander, ook wel gespleten loyaliteit genoemd. (Onderwaater, 2009, p. 53) De ene ouder stelt eisen aan de jongere die in strijd zijn met wat de andere ouder van hem of haar verlangt. Daardoor kan de jongere slechts loyaal zijn aan één van de ouders, ten koste van de loyaliteit ten opzichte van de andere ouder. De jongere komt daarmee in een onmogelijke positie terecht. Als er sprake is van een situatie van gespleten loyaliteit binnen een gezin en broer of zus moet kiezen voor de ene ouder en tegen de ander, kan dat ook een splitsing opleveren tussen hen. Zolang zij nog thuis wonen, kan dat betekenen dat zij onderling veel ruzie maken. Wanneer zij eenmaal uit huis zijn, kan het gebeuren dat zij met elkaar breken vanwege een gebeurtenis die op zichzelf geen breuk waard is.

2.3 Praktische gevolgen

Wanneer ouders gaan scheiden, krijgen de jongeren te maken met twee verschillende huizen en mogelijk twee opvoedstijlen. Dit kan zeer verwarrend en onveilig voelen voor de jongere. In een interview zegt Caroline van 17 hier het volgende over:

"*Het hebben van twee woonplekken was geen succes in mijn geval, omdat je dan twee slaapkamers hebt en van alles twee exemplaren; ik wist niet meer wie ik was".* (Algemeen Dagblad, 3.5.2001)

Van der Gun en de Jong (2006) spraken met 25 jongeren tussen de 10 en 14 jaar over hun woonsituatie na de scheiding. De meeste jongeren blijken het leven in de nieuwe situatie niet gemakkelijk te vinden. Zij ervaren duidelijk meer nadelen dan voordelen in het leven na de scheiding. In een interview zegt een twaalfjarig meisje van wie de ouders onlangs zijn gescheiden het volgende:

"Ik vind het wel lastig hoor, mijn pianospullen, make-up en kleding, alles moet ik om de paar dagen wisselen. Vooral met school is dat onhandig. Dan denk ik: oh, ik heb een schrift bij mijn vader en dan ligt het niet bij mijn vader".

Ook op financieel gebied vindt er na de scheiding vaak een verandering plaats. Aangezien de vader in het gezin meestal de primaire kostwinner is en de jongere na de scheiding vaak bij moeder blijft wonen, kan er na de scheiding sprake zijn van beperkte financiële middelen. Daardoor kunnen sommige dingen niet meer, zoals sportclubs, dure verjaardagcadeaus, vakanties etc. Geldgebrek onthoudt de jongere van veel ontplooiingsmogelijkheden. De aansluiting met zijn peergroup kan in gevaar komen en het heeft een grote invloed op de eigenwaarde van de jongere. (Heuves, 2008, p.61). Jongeren hebben soms vriendschappen op basis van status en wanneer deze status wegvalt na een echtscheiding, kunnen ook vriendschappen wegvallen.

Peter (16 jaar) zegt in een interview hierover het volgende:

"Toen mijn ouders nog bij elkaar waren, kreeg ik gewoon mijn merkbroeken en merkschoenen. Nu ze uit elkaar zijn en ik bij mijn moeder woon, is daar geen geld meer voor. Ik voel me echt voor paal staan bij mijn vrienden. Volgens mij doen ze alleen nog maar aardig tegen mij uit medelijden".

Daarnaast is het voor de ouders moeilijk om zich te kunnen richten op hun jongere, vanwege de overbelasting en de stress die gepaard gaan met een laag inkomen, geldzorgen en weinig vooruitzichten. Dit leidt vervolgens weer tot een minder adequate opvoeding en dat kan zich weer uiten in slechte schoolprestaties en probleemgedrag.

2.4 Sociaal netwerk

Jongeren maken deel uit van een groot netwerk van sociale relaties, waarvan de relaties met leeftijdsgenoten en ouders de belangrijkste zijn. Tijdens de adolescentie nemen de relaties met leeftijdsgenoten een steeds grotere plaats in. De term 'leeftijdgenoten' houdt niet in exact dezelfde leeftijd, maar meer hetzelfde niveau van sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling.

Tijdens de adolescentiefase maakt de jongere zich (normaal gesproken) los van zijn ouders en hecht hij zich meer aan zijn vriendschapsrelaties. Daarnaast heeft de opvoeding binnen het gezin invloed op de jongere op het gebied van sociale contacten aangaan en het kunnen omgaan met conflicten. Wanneer ouders gaan scheiden, breekt er voor de jongere een heftige periode aan.

Het losmakingsproces, waar de jongere mee bezig is, wordt verstoord als een van de ouders het huis verlaat. Door deze situatie kunnen jongeren zich schuldig gaan voelen over hun behoefte aan autonomie en zelfstandigheid. Daardoor kan de uiteindelijke losmaking worden vertraagd of

uitgesteld. Bovendien richten jongeren zich tijdens de puberteit steeds meer op leeftijdgenoten. Zij proberen vriendschappen op te bouwen. '*Als jongeren juist in deze periode worden geconfronteerd met de disfunctionele en conflictueuze relaties van hun ouders, kan dat buitengewoon nadelig zijn voor hun eigen sociale ontwikkeling'* (de Wit, Slot & van Aken, 2007, p. 88). Jongeren kunnen hierdoor een behoorlijke negatief beeld krijgen van relaties.

In diverse onderzoeken is gebleken dat jongeren met een lage zelfwaardering en minder sociale vaardigheden, minder goed in staat zijn vriendschappen aan te gaan of te onderhouden (Newcomb & Bagwell, 1995). Wanneer wij kijken naar de eerder beschreven ouderlijke steun en aandacht (zie hoofdstuk 2.2 Verandering in het gezin), hebben we kunnen zien dat bij een gebrek aan ouderlijke steun, jongeren een negatief zelfbeeld kunnen ontwikkelen. Dit kan dus volgens de onderzoekers leiden tot moeizamere vriendschappelijke relaties.

Veel onderzoek naar de effecten van ouderlijke steun en steun van vrienden wijzen erop dat, hoewel jongeren zich meer tot hun vrienden wenden wanneer ze een weinig ondersteunende relatie met hun ouders hebben, de steun van vrienden niet kan voorkomen dat de jongeren probleemgedrag gaan vertonen (Scholte, Van Lieshout & Van Aken, 2001). Jongeren die weinig steun van ouders ervaren, maar relatief veel steun van hun vrienden, blijken soms meer probleemgedrag te vertonen dan jongeren die weinig steun ontvangen van zowel ouders als vrienden. Compensatie van ontbrekende steun van de ene ouder lijkt alleen mogelijk door zich te richten op de andere ouder, omdat relaties met vrienden in dit opzicht een ander effect hebben. Dit betekent dat hoeveel vrienden een jongere ook om zich heen heeft, het gat van de ouderlijke steun niet in zijn geheel gecompenseerd kan worden (de Wit, Slot & van Aken, 2007, p. 108). Ouderlijke steun blijft altijd van belang, hoe oud de jongere ook zal worden. Deze band blijkt dus niet in zijn geheel vergelijkbaar met een vriendschappelijke band.

2.5 Het psychische welbevinden

2.5.1 Zelfbeeld, sociale aanpassing en gedragsproblemen

In de pubertijd lijken meisjes iets meer last te hebben van de scheiding dan jongens (Dohorty & Needle, 1991). Jongens zijn gevoeliger voor wat er door de scheiding in hun omgeving verandert, terwijl meisjes gevoeliger zijn voor gebeurtenissen in het gezin voor en na de scheiding. Er is een duidelijk sekseverschil in reactie op de scheiding. Meisjes internaliseren problemen vaker; zij betrekken deze op zichzelf. Jongens externaliseren vaker; zij richten hun ongenoegen naar buiten.

Uit onderzoeken blijkt dat jongeren die de scheiding van hun ouders meemaken zich in het algemeen minder goed aanpassen dan jongeren uit intacte gezinnen. Na de echtscheiding wordt nogal eens een verlaagd zelfbeeld en een verminderde psychische aanpassing gezien. Het valt leerkrachten op dat jongeren uit eenoudergezinnen minder presteren, zich vaker ongelukkig voelen en meer gedragsproblemen hebben dan jongeren uit intacte gezinnen. Vier tot zes jaar na de scheiding blijken jongeren nog twee keer zo vaak gedragsproblemen te vertonen als jongeren uit intacte gezinnen. Op 23-jarige leeftijd zoeken echtscheidingskinderen twee tot drie keer zo vaak psychologische hulp als kinderen uit intacte gezinnen. (Singendonk & Meester, 2007, p.122).

Jongeren voelen zich vaak afgewezen en in de steek gelaten door de ouder die is vertrokken. Hun zelfvertrouwen wordt ondermijnd en dit kan boosheid oproepen. Deze boosheid kan zich naar binnen richten (internaliseren) of naar buiten (externaliseren). Jongeren die regelmatig geconfronteerd worden met de onoplosbare conflicten van hun ouders, kunnen deze manier van probleemoplossen overnemen. De jongeren hebben geen voorbeeld van hoe ze op een goede manier met problemen kunnen omgaan. De kans is groot dat ze later op dezelfde manier met problemen zullen omgaan. (Amato & DeBoer, 2001)

2.5.2 Alcohol- en druggebruik en delinquentie

In onderzoek komt naar voren dat jongeren uit gescheiden gezinnen meer alcohol en drugs gebruiken dan jongeren uit intacte gezinnen (Dohorty & Needle, 1991). Bij de intacte gezinnen moet onderscheid gemaakt worden tussen goed functionerende en slecht functionerende intacte gezinnen. Jongeren die opgroeien in een slecht functionerend intact gezin gebruiken meer alcohol en drugs dan jongeren uit de goed functionerende intacte gezinnen. De jongeren lijken meer op de jongeren uit de gescheiden gezinnen.

In de periode direct na de scheiding ervaren jongeren een toename van emotionele en gedragsproblemen. Delinquentie komt vaker voor bij jongeren uit gescheiden gezinnen dan bij jongeren uit intacte gezinnen. Een belangrijke oorzaak voor het gedrag van de jongeren is het gebrek aan toezicht en controle op de jongeren (CBS, 1999). Ouders moeten hun kinderen steun bieden en weten wat de kinderen in hun vrije tijd doen. Daarnaast moeten ze in overleg met de jongeren duidelijke regels stellen die rekening houden met de behoeften van jongeren. Actieve betrokkenheid van ouders bij hun kinderen beïnvloedt de controle die kinderen hebben over hun leven. Een lage zelfcontrole is een risicofactor voor normoverschrijdend gedrag (Den Exter Blokland, 2002). Jongeren die door hun ouders in de gaten gehouden worden, leren hoe ze hun eigen gedrag kunnen beheersen. Deze ouders bieden hun kinderen een referentiekader.

2.5.3 Sekserol-ontwikkeling

Het meemaken van een echtscheiding betekent voor de meeste kinderen dat de vader als identificatiefiguur minder of niet meer beschikbaar is. Ontwikkelingspsychologische theorieën gaan ervan uit dat het voor de ontwikkeling van een mannelijke identiteit voor jongens belangrijk is dat ze zich kunnen identificeren met een mannelijk rolmodel. Als de vader afwezig is, zie je dat jongens in de kleuterleeftijd bijvoorbeeld minder voorkeur hebben voor stereotiep jongensspeelgoed en ook minder stereotiep gedrag laten zien in vergelijking met jongens uit intacte gezinnen.

'Als gevolg van de echtscheiding en de nieuwe taakverdeling binnen het eenoudergezin zien jongeren hun ouders vaker in een niet-traditionele rol. De 'mannelijke' klussen in huis worden nu bijvoorbeeld vaker door moeder gedaan. Gescheiden moeders werken vaker buitenshuis dan moeders uit intacte gezinnen. Gescheiden vaders verrichten vaker taken in het huishouden. Ondanks het feit dat de jongeren deze voorbeelden hebben, zijn ze niet meer geëmancipeerd dan jongeren uit gezinnen waarin sprake is van een meer traditionele rolverdeling'. (Singendonk & Meesters, 2007, p. 125)

Meisjes die na de scheiding bij hun moeder wonen, hebben meestal een goede relatie met haar. De sekserol-identificatie van het meisje met haar moeder lijkt in de basisschoolleeftijd niet negatief beïnvloed te worden door de afwezigheid van vader. Wel kan het ontbreken van de vader

belemmerend werken op het losmakingsproces van de moeder. Meisjes uit eenoudergezinnen laten een grotere afhankelijkheid ten opzichte van hun moeder zien in vergelijking met meisjes uit intacte gezinnen. (Singendonk & Meesters, 2007, p. 127)

2.5.4 Schoolprestaties

In zijn onderzoek geeft Dijkman (1984) een beeld van de wijze waarop jongeren zelf de invloed van de scheiding op hun schoolprestaties hebben ervaren. Een derde deel van de jongeren gaf aan dat er zich in de periode rond de echtscheiding geen problemen op school hebben voorgedaan. Meer dan de helft van de jongeren heeft op school wel de weerslag ervaren van de problemen thuis. Daarbij werden concentratieproblemen en gedragsproblemen op school het meest genoemd.

Niet alleen de jongeren zelf, maar ook Fischer (2005) concludeerde dat jongeren van gescheiden ouders het minder goed doen op school dan jongeren uit intacte gezinnen. Dat verschil komt door de scheiding, door conflicten tussen ouders en door financiële problemen van de ouders voor en na de scheiding. Vooral de 11 tot 15 jarigen blijken minder te presteren door de scheiding. Uit onderzoek van het CBS (2008a) blijkt dat vooral jongeren uit eenoudergezinnen van een hogere naar een lagere schoolsoort gaan. Bovendien blijkt dat jongeren uit eenoudergezinnen minder vaak kiezen voor een hoger schoolniveau. Dit zijn gevolgen die hun hele beroepsloopbaan kunnen beïnvloeden. Het gaat hierbij om gemiddelden. Niet alle kinderen ervaren de negatieve gevolgen in dezelfde mate. (Spruijt & Kormos, 2010, p.55)

2.6 Effecten van echtscheiding op de lange termijn

Het meemaken van een echtscheiding heeft gevolgen die tot in de volwassenheid voortduren. Verschillende onderzoekers hebben dit aangetoond (Spruijt & Kormos, 2010, p.57). De belangrijkste gevolgen zijn:

- Een lager eindniveau van de opleiding;
- Minder inkomen;
- Een groter risico op depressie en groter beroep op de hulpverlening;
- Een zwakkere band met de ouders;
- Een groter eigen scheidingsrisico.

De kans op een eigen echtscheiding is bijvoorbeeld voor kinderen van gescheiden ouders tweemaal zo groot en als beide partners gescheiden ouders hebben, driemaal zo groot. De belangrijkste verklaring hiervoor is dat kinderen van gescheiden ouders geen goed voorbeeld hebben van een stabiele ouderlijke relatie.

Bij veel jongeren kom je een zekere mate van angst tegen voor het aangaan van relaties. Er is sprake van angst om verlaten te worden, angst om zich te binden, angst om relaties aan te gaan en angst om de fouten van de ouders te herhalen (Singendonk & Meesters, 2007, p. 131).

Bij entree in de jong volwassenheid is elk kind in onze studie bang het falen van zijn of haar ouders bij het onderhouden van een liefhebbende relatie te herhalen. (Wallerstein & Blakeslee, 1989)

Echtscheidingskinderen gaan vaker confrontaties uit de weg. Ze kunnen slecht ruzie maken of duidelijk aangeven wat ze wel en niet willen. Ze stappen sneller uit een relatie.

Ik stel confrontaties lang uit, ik wil geen ruzie, ben er bang voor. Ik stel het zo lang uit dat, als ik er mee kom, ik de relatie maar direct uitmaak. Een 24-jarige vrouw (In: de Volkskrant, 18.09.1996).

Veel ouders zijn zich niet of nauwelijks bewust van alle mogelijke gevolgen van scheiding voor hun kinderen. Tegelijkertijd hebben ouders wel het beste voor met hun kinderen. Kennis van deze gevolgen kan een eerste stap zijn om de mogelijke effecten te verzachten.

2.7 Conclusie

Uit bovenstaande informatie is gebleken dat echtscheiding grote gevolgen kan hebben voor het welzijn van de jongere. Het gezinssysteem raakt ontwricht met als gevolg dat er op zowel praktisch, financieel en sociaal emotioneel gebied verwarring en onzekerheid kan ontstaan. Wanneer de jongere moet kiezen bij welke ouder hij wil blijven, zou het kunnen gebeuren dat zijn broer of zus de keuze maakt om bij de andere ouder te gaan wonen. Dit kan grote gevolgen hebben. De band tussen broer en zus wordt aangetast en het kan leiden tot een blijvende breuk. De jongere moet mogelijk verhuizen en dat zorgt ervoor dat hij één van zijn ouders en zijn vrienden minder regelmatig kan zien. Daarnaast blijkt uit onderzoek dat verandering in de financiën ook grote gevolgen kan hebben voor de jongere en zijn status. Vaak moet de ouder waarbij de jongere woont ook meer werken. Dit leidt mogelijk tot minder aandacht vanuit de verzorgende ouder.

Op het gebied van vriendschappen kunnen er diverse veranderingen plaatsvinden na de scheiding. In dit hoofdstuk blijkt dat ouderlijke conflicten kunnen leiden tot een verminderde eigenwaarde van de jongere. Eigenwaarde en het beheersen van sociale vaardigheden zijn voor de jongere juist essentiële aspecten om vriendschappen op een gezonde wijze te kunnen aangaan en onderhouden. Belangrijke informatie is dat hoeveel vrienden een jongere ook heeft, dit het gebrek aan ouderlijke steun niet helemaal kan compenseren. Ouderlijke steun en een goede ouderlijke band blijven belangrijk voor de jongere.

In de adolescentie lijken meisjes iets meer last te hebben van de scheiding dan jongens. Er is een duidelijk sekseverschil in reageren op een stressvolle gebeurtenis. Meisjes zijn geneigd om problemen te internaliseren, terwijl jongens vaker externaliseren. In het algemeen passen jongeren die een scheiding van hun ouders hebben meegemaakt zich minder goed aan dan jongeren uit intacte gezinnen. Meer dan de helft van de jongeren die een scheiding van hun ouders meemaakten, hebben op school de weerslag ervaren van de problemen thuis. Daarbij werden concentratieproblemen en gedragsproblemen op school het meest genoemd.

Ook op de lange termijn heeft echtscheiding gevolgen. De belangrijkste zijn: een lager eindniveau van de opleiding, minder inkomen, groter risico op depressie, zwakkere band met ouders, groter eigen scheidingsrisico. Kennis van deze gevolgen kan een eerste stap zijn om de mogelijke effecten te verzachten.

3 - Bestaand cursusaanbod

3.1 Inleiding

Om deelvraag één te kunnen beantwoorden, hebben wij het landelijk cursusaanbod voor kinderen van gescheiden ouders in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar oud geïnventariseerd. Uit dit aanbod hebben wij zes programma's gekozen, waarvan wij de makers van het product of de trainers die ermee werkten, hebben geïnterviewd. Dit betreft de cursusprogramma's: Jes! Het Zwolsche Brugproject, KIES, Zandkastelen, OKEE, Ik hoor bij jullie allebei (Gedeeld Verdriet) en NIET TE SCHEIDEN uit de Christelijk Gereformeerde Kerk (CGK) te Zwolle.

De selectie is gemaakt op basis van een al bestaande werkrelatie van een maker van een product met Optiment (Jes! Het Zwolsche Brugproject), representatieve presentatie op internet (KIES, Zandkastelen en OKEE), positieve verhalen binnen ons eigen netwerk (Ik hoor bij jullie allebei; Gedeeld Verdriet) en op grond van een programma waarin de christelijke aspecten naar voren komen (NIET TE SCHEIDEN uit CGK Zwolle).

Van deze zes programma's beschrijven wij de doelgroep, het doel, de aanpak, de thema's en zo mogelijk de effectiviteit. De effectiviteit van een cursus kan beschreven worden vanuit bijvoorbeeld het perspectief van de trainers of de jongeren en zoals in dit hoofdstuk op basis van erkenning van effectiviteit door een kenniscentrum, bijvoorbeeld de databank effectieve jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstituut (NJi).

Het verkrijgen van de erkenning van effectiviteit wordt als een pre gezien, omdat een programma dan grootschaliger geïmplementeerd kan worden. KIES verkeert op dit moment in de bevoorrechte positie dat haar programma, mede ten behoeve voor jongeren, onderzocht wordt door psycholoog en onderzoeker/docent Inge van der Valk. De uitkomsten van dit onderzoek worden in het najaar van 2011 verwacht. (KIES, 2011)

Naast deze zes programma's, zijn er nog enkele andere programma's beschikbaar. Dit kunt u lezen in paragraaf 3.7.

3.2 JES! Het Zwolsche Brugproject

Doelgroep: JES! Het Zwolsche Brugproject is een preventieve cursus voor kinderen vanaf ongeveer acht tot twaalf jaar en hun ouders. De cursus voor jongeren is nog niet ontwikkeld, hoewel Tineke van den Berg, orthopedagoog en Gerda Wilbrink, gecertificeerd scheidingsbemiddelaar, het liefst zo snel mogelijk ook een cursus voor jongeren zouden willen maken. Zij doorlopen wel individuele trajecten met jongeren en maken dan gebruik van de bestaande cursus JES! Het Zwolsche Brugproject. Wij vinden het daarom relevant om de kindercursus verder uit te werken.

Doel: De nadelige effecten van een scheiding voorkomen en/of verminderen door de kinderen steun te bieden bij het verwerken van de scheiding en te leren om te gaan met de nieuwe situatie na de scheiding.

Aanpak: De cursus bestaat uit zes bijeenkomsten van anderhalf uur met maximaal acht kinderen. Parallel aan de cursus voor de kinderen loopt de cursus voor (één van) de ouders. Deze bestaat uit

drie bijeenkomsten van elk twee uur. De cursus voor de ouders richt zich uitsluitend op het contact tussen het kind en de opvoeder, waarbij het kind centraal staat.

Thema's: In de cursus komen de volgende thema's op een speelse manier aan de orde:

- Ervaringen rondom de scheiding en de scheidingsmelding
- Herkennen en omgaan met gevoelens, zoals verdriet en loyaliteit
- Sociale- en communicatieve vaardigheden (zeggen wat je van iets vindt, onderhandelen, nee zeggen, fouten toegeven, zeggen dat je last hebt van een ander en onderscheiden van diverse gedragsmogelijkheden)
- Herkennen van en opkomen voor eigen belangen en behoeften
- Veranderingen in gezinssituatie en in omgang met anderen
- De nieuwe leefsituatie.

Werkvormen en technieken die in de cursus gebruikt worden om kennis en vaardigheden van de kinderen te vergroten zijn: mondelinge informatie van de begeleider, groepsgesprekken, lichaamsoefeningen, rollenspellen en verschillende soorten opdrachten. Om het gedrag van kinderen te veranderen en nieuw gedrag te oefenen wordt gebruik gemaakt van het GGGG-model (Gebeurtenissen-Gevoel-Gedachte-Gedrag) en van zogenaamde gekleurde 'petjes'. Kinderen leren aan de hand van het GGGG-model welk gedrag in een bepaalde situatie het meest effectief en/of gewenst is.

Tijdens de cursus voor kinderen en ouders wordt de brug gebruikt als metafoor. De pijlers van de brug zijn de huizen van vader en moeder. Zij zijn verantwoordelijk voor een stevige basis voor een brug. Vaardigheden, gunstige situaties en goede contacten zijn belangrijke bouwstenen voor de brug. Kinderen en ouders leren goede bouwstenen te verzamelen en wat verder nodig is voor het onderhoud van de brug. Ook kan gewezen worden op zwakke plekken in de brug of in de pijlers. Hierover wordt tijdens het afsluitende gesprek met ouders en kind gesproken.

Effectiviteit: De erkenningscommissie van het Nederlands Jeugdinstituut (NJi) heeft JES! beoordeeld. De cursus heeft de erkenning gekregen van: "In Theorie Effectief".

3.3 KIES (Kinderen In Echtscheiding Situatie)

Doelgroep: Spel- en praatgroep KIES is gericht op leerlingen van het basis- en voortgezet onderwijs met scheidende of gescheiden ouders.

Doel: KIES biedt het onderwijs de mogelijkheid om de kinderen en jongeren preventieve zorg te verlenen, door hen te helpen greep op hun situatie te krijgen.

Aanpak: De cursus bestaat uit acht bijeenkomsten gedurende een tot anderhalf uur met acht tot tien jongeren. De bijeenkomsten hebben plaats op school en onder schooltijd. Tijdens het traject dat de jongeren doorlopen, zijn er informatiebijeenkomsten voor de ouders. De KIES coach start met een

kennismakings- en informatiegesprek op school met bijvoorbeeld de zorgcoördinator, interne begeleider, mentor, directie. De school geeft de informatie door aan de ouders en draagt zorg voor het werven van de jongeren.

Varianten: Er zijn meer varianten van KIES, waardoor meer kinderen (en ook ouders) het programma kunnen doorlopen.

- KIES voor mij! Voor kinderen die meer begeleiding nodig hebben dan KIES op school biedt. Het gaat om begeleiding op maat, aangeboden via het algemeen maatschappelijk werk of een eigen praktijk.

- KIES omgangsbegeleiding. Dit is op sommige plaatsen beschikbaar voor kinderen in de periode dat hun ouders de scheiding regelen bij een scheidingsmediator. Kinderen kunnen hun eerste gevoelens, angsten en zorgen kwijt over wat ze meemaken. Verder worden de wensen van kinderen ten aanzien van de zorg- of omgangsregeling besproken met de ouders.

- Gescheiden opvoeden. Dit programma biedt ouders de mogelijkheid om naast de begeleiding van hun kind ook zelf deel te nemen aan gespreksbijeenkomsten.

Thema's: De interventies in het programma KIES zijn gericht op het bevorderen van de competenties en het zelfvertrouwen van kinderen en ouders in de situatie waarin ze zijn geraakt door de echtscheiding. Volgens de website beoogt KIES:

- Verduidelijking van informatie over scheiden;

- Verduidelijking van de verschillende perspectieven;

- Begrip voor jezelf en de ander;

- Sterk maken van kinderen en ouders;

- Competenter gedrag bij het omgaan met veranderingen door de scheiding, conflicten, verwerking, gedrags- en faseproblemen en oplossen van moeilijke situaties;

- Minder gebruik van dwingende en negatieve disciplinevormen ten opzichte van de verschillende partijen, ex-partners onderling, ouders en kinderen, ex-partners nieuwe relaties van ex, kinderen met leden van samengesteld gezin;

- Betere communicatie tussen alle partijen, over de scheiding en over verantwoordelijkheden ouders en opvoedingskwesties tussen ouders onderling en tussen ouders en kind, en minder opvoedingsstress.

Deze resultaten worden bereikt door het creëren van lotgenoten contact voor de jongeren, een ondersteunende leeromgeving voor de ouders in de ouderbijeenkomsten en door informatieverstrekking. Bij KIES kunnen jongeren praten over hun eigen ervaringen met de scheiding van hun ouders en alle veranderingen en moeilijkheden die ze daarbij ervaren. Jongeren kunnen de voor hen best mogelijke hulp en antwoorden vinden binnen het lotgenotengroepje en zelf leren hoe ze aan antwoorden en hulp kunnen komen in hun eigen omgeving. Ouders krijgen informatie en tips

over scheiding en opvoeden en kunnen praktische informatie krijgen over vaardigheden die ze kunnen toepassen in hun dagelijks leven.

Effectiviteit: Het KIES programma is zowel in 2005 (Spruijt, 2010b) als in 2007 (S&G, 2010) in twee onderzoeken geëvalueerd. De effectiviteit van het programma wordt van 2009 tot 2012 op grote schaal opnieuw geëvalueerd (Van der Valk, 2008a). De uitkomsten van dat onderzoek worden in 2012 verwacht. Verder is het programma als 'theoretisch goed onderbouwd' opgenomen in de databank van effectieve interventies van het Nederlands Jeugdinstituut (NJi).

3.4 Zandkastelen

Het Zandkastelenprogramma is geregistreerd bij het Benelux Merkenbureau en exclusief voor Het Scheidingsinstituut. Zandkastelen is een preventief programma en omvat een workshop van één dagdeel.

Doelgroep: Het programma zandkastelen is gericht op kinderen in de leeftijd van 6 t/m 17 jaar, met scheidende of (langere tijd geleden) gescheiden ouders. Er is een pubergroep voor 13 t/m 17 jarigen.

Het scheidingsinstituut leidt ook scheidingsbemiddelaars op, welke op een ongedwongen manier het bestaan van het Zandkastelenprogramma voor het voetlicht brengen. Een maker van Zandkastelen benoemt haar wens, dat dit programma kinderen aangeboden wordt voordat het ouderschapsplan vaste vorm krijgt. Kinderen krijgen zodoende eerst de ruimte om uiting te geven aan hun wensen en aan datgene wat zij juist niet willen.

Doel: Zandkastelen is preventief van opzet. Zij wil kinderen een duwtje in de rug geven, door hen beter te laten begrijpen wat er gebeurt en hoe zij daar het beste mee om kunnen gaan. Daarnaast wil Zandkastelen ouders een aanzet geven om op constructieve wijze met hun kinderen om te gaan. Het programma is erop gericht om schade aan het kind door de scheiding te beperken.

Aanpak: De workshop bestaat uit één dagdeel, waarin ook ouder(s) betrokken worden. Onder begeleiding van twee coaches gaan de kinderen uiteen, waarbij zij op ontspannen wijze kinderen uitnodigen te vertellen wat zij op het hart hebben. Aan het einde van de workshop schuiven de ouder(s) aan, en de bedoeling is dan dat het kind aan de ouder(s) aan kan geven wat het wil en wat juist niet. Uiteindelijk hoopt Zandkastelen dat het uitspreken lucht of ruimte geeft bij ouder en kind.

Thema's: De interventies in het programma Zandkastelen zijn gericht op het stimuleren van de eigen kracht van het kind en zijn oplossend vermogen. Het is de bedoeling dat het kind zelf vertelt wat het nodig heeft. Volgens de website beoogt Zandkastelen:

dat de kinderen van 13 t/m 17 jaar aan het einde van de workshop meer idee hebben over hun eigen rol en mogelijkheden en zich beter kunnen inleven in de situatie rondom de scheiding en in hun ouders. Deze leeftijdsgroep is vooral bezig met:

- zicht krijgen op hun eigen identiteit; wie ben ik
- keuzes maken voor hun toekomst; wat wil ik

- stemmingswisselingen
- beginnende verliefdheid, aangaan relaties
- afzetten tegen ouders
- persoonsontwikkeling
- vriendschappen.

Effectiviteit: De erkenningscommissie van het NJi heeft Zandkastelen nog niet beoordeeld als 'theoretisch goed onderbouwd', 'waarschijnlijk effectief' of 'bewezen effectief'. Lianne van Lith (directeur en oprichtster van het Scheidingsinstituut) zegt hierover dat er twee studenten voor hen aan de slag zijn gegaan om de beschrijving van de aanpak te verhelderen en de theoretische onderbouwing verder uit te werken. Als de beschrijving aan de eisen voldoet, kan het ter beoordeling van het NJI aangeboden worden.

3.5 OKEE

Het OKEE programma is net als het Zandkastelenprogramma geregistreerd bij het Benelux Merkenbureau en exclusief voor Het Scheidingsinstituut. OKEE is een intensiever programma, dat in een later stadium wordt ingezet. In de meeste situaties is dan al sprake van een probleem.

Doelgroep: Het OKEE begeleidingstraject is gericht op kinderen van 4 t/m 17 jaar. Voor de jongeren zijn er groepen van 13 t/m 15 & 16 t/m 17 jarigen. Dit traject is geschikt voor jongeren die meer zorg nodig hebben dan alleen preventieve zorg. In de meeste gevallen is er al een probleem aanwezig, waar aan gewerkt kan worden.

Doel: OKEE wil de jongeren helpen om de echtscheiding te verwerken, bewustwording op gang te brengen en zicht te krijgen op hun eigen gedachten, ideeën en gevoelens over de scheiding. Daarbij wil zij aansluiten bij de belevingswereld van de jongeren. Het versterken van de autonomie en zelfbeeld bij jongeren is een belangrijk onderdeel van dit traject.

Aanpak: Het OKEE begeleidingstraject is opgebouwd uit acht bijeenkomsten. De ouders komen vooraf bij elkaar en tijdens de afsluitende gezamenlijke bijeenkomst zijn zij ook aanwezig. Ouders worden geïnformeerd over de inhoud van het begeleidingstraject en over de mogelijkheden die zij als ouders hebben om hun kinderen voor te bereiden op de cursus en te begeleiden in de situatie. De nadruk ligt op de jongere zelf en minder op de ouders. De jongeren worden onder begeleiding van twee coaches op ontspannen wijze uitgenodigd om te vertellen wat zij op het hart hebben. In het begeleidingstraject wordt gewerkt met diverse spelvormen, discussies en creatieve opdrachten.

Thema's: De interventies van het begeleidingstraject OKEE zijn gericht op het bevorderen van autonomie en het inzicht krijgen in hun eigen rol en mogelijkheden rondom de scheiding. Verdere thema's betreffen de mogelijke gevolgen van de scheiding van hun ouders voor hun eigen toekomst, bijvoorbeeld met betrekking tot verliefdheden en het aangaan van relaties.

3.6 Ik hoor bij jullie allebei (Gedeeld Verdriet)

Doelgroep: De training Ik hoor bij jullie allebei is gericht op kinderen en jongeren in de leeftijd van 6 t/m 18 jaar. Het is met name (maar niet uitsluitend) in de schoolsituatie te gebruiken. Riet Fiddelaers-Jaspers heeft de training ontwikkeld. Zij is verliesdeskundige en verbonden aan het Expertisecentrum Omgaan met Verlies en opleidingen Land van Rouw.

Doel: Kinderen en jongeren helpen de ouderlijke scheiding beter te verwerken.

Aanpak: De cursus is opgebouwd uit acht bijeenkomsten van twee uur. De jongeren krijgen een uitnodiging om mee te doen met de cursus, bijvoorbeeld via de mentor op school. Ook wordt aan de jongeren gevraagd om de ouders op de hoogte te stellen en een toestemmingsverklaring van de ouders te vragen. Het is van belang dat ouders hun toestemming verlenen, omdat er anders een loyaliteitsconflict kan ontstaan. Nadat de jongeren zich opgegeven hebben, worden de ouders telefonisch benaderd met de vraag of zij er achter staan dat hun kind meedoet aan de training. Vervolgens worden er intakegesprekken met de jongeren gevoerd. Het doel van zo'n intake is om te kijken of de training geschikt is voor de jongere. De jongere moet namelijk wel in een groep willen functioneren en wat van zichzelf kunnen vertellen. En de jongere moet ook problemen ervaren rondom de scheiding. Voordat de training begint, wordt er een ouderbijeenkomst georganiseerd. Het kind staat centraal in de ouderbijeenkomst.

Thema's: De thema's in de cursus zijn gebaseerd op de rouwtaken.

- Taak 0 – Leren omgaan met verdriet en teleurstelling.
- Taak 1 – De realiteit van de scheiding ervaren: het is zo en het zal zo blijven.
- Taak 2 – Omgaan met een warboel aan gevoelens: ervaren van het verlies, het voelen van de pijn.
- Taak 3 – Leren leven met de veranderingen en met je herinneringen.
- Taak 4 – Je hebt je eigen plek weer gevonden.

De cursusmap is zeer compleet en geeft naast de uitwerking van de rouwtaken ook veel praktische informatie, zoals het opzetten van een cursus, gesprek met de directie, uitnodigingen, voorbeeldbrieven, voorbeeldlessen en verwerkingen.

3.7 NIET TE SCHEIDEN uit CGK Zwolle

Doelgroep: Niet te scheiden is een project dat in de Christelijk Gereformeerde Kerk van Zwolle in 2007 is opgezet voor kinderen en tieners van wie de ouders zijn gescheiden. Er is een *Doe&Praatgroep* voor kinderen van 8 t/m 12 jaar en één voor tieners van 13 t/m 16 jaar. Het betreft hier geen professionele hulpverlening, maar pastorale zorg.

Doel: Vanuit de liefde van de Here Jezus kinderen en jongeren helpen om de gevolgen van de scheiding van hun ouders te verwerken. Door erkenning van hun verdriet en de herkenning die de jongeren bij elkaar kunnen vinden, kunnen ze hierin worden bijgestaan.

Aanpak: de *Doe&Praatgroep* telt zes bijeenkomsten van anderhalf uur. De jongeren worden op de hoogte gebracht door uitleg te geven over *Doe&Praatgroep* op de jeugdclub, op een stand tijdens de startzondag, via aankondiging in kerkblad en/of folder. Voordat gestart wordt, hebben er intakegesprekken met ouders en kinderen plaats. Het doel van de intakegesprekken is: kennismaking, informatie-uitwisseling, bezien of het kind aan de *Doe&Praatgroep* kan en wil deelnemen aan de hand van vragen aan ouder en apart aan het kind. De bijeenkomsten hebben steeds een thema. Rond dit thema vindt er gesprek plaats en een creatieve verwerking.

Thema's:

1. Kennismaking
2. Wat heeft de scheiding met je gedaan?
3. Emoties en gevoelens
4. Jij en je ouders
5. Hoe ga ik verder met mijn leven?
6. Terugkijken

Een van de creatieve verwerkingen is het schilderen van een kruikje naar aanleiding van Psalm 56 waar staat: 'Verzamel al mijn tranen in uw kruik, is het niet bijgehouden in uw boek?'

De jongeren brengen alles wat hen bezighoudt bij God door dit op briefjes te schrijven en in de kruik te doen. Tijdens de laatste bijeenkomst wordt een bloembol in de kruik geplant ten teken dat God van al ons verdriet iets nieuws en moois kan maken.

3.8 Kort overzicht van overig landelijk aanbod

Een volle dag surfen op internet laat zien dat verschillende programma's zich richten op echtscheidingsjongeren in de leeftijd van 13 t/m 18 jaar oud. Naast de bovenvermelde programma's zijn er nog andere aanbieders van programma's. Kits en Co is er één van. Dit programma is opgericht door Paulien van der Veen en Toos Luijk en is onderdeel van P2 mediators, een organisatie gespecialiseerd en gecertificeerd in o.a. echtscheidingsbemiddeling. Zij is werkzaam in de omgeving van Heerenveen (Provincie Friesland).

Kits en Co beheert ook een forum voor jongeren. Daarin komen thema's als bezoekplicht, weggaan, slaapproblemen, interview, scheiding, balen, ruzie met jouw ouders en problemen naar voren. Hier wordt weinig gebruik van gemaakt. De laatste post is op 04-01-2009 verstuurd (website Kits en Co). Om zicht te krijgen op bestaand cursusaanbod hebben wij verschillende (grote) GGZ, preventieve en welzijnsinstellingen benaderd met de vraag of zij een cursusaanbod hebben voor echtscheidingsjongeren. In vrijwel alle gevallen was het antwoord ontkennend. De landelijke programma's worden veelal individueel aangeboden in privé praktijken bij gedragswetenschappers. Hoewel gedragswetenschappers het belang van lotgenotencontact benadrukken, verlenen zij regelmatig individuele hulp. Een enkele keer is individuele hulp in het belang van het kind zelf, maar in de meeste gevallen komt dit doordat er te weinig aanmeldingen van jongeren zijn om de groep minimaal vol te krijgen.

Opmerkelijk is dat connecties met scheidingsbemiddelaars kunnen helpen om groepjes vol te krijgen. Een scheidingsbemiddelaar behartigt de belangen van ouders en stelt met hen een ouderschapsplan op. Een scheidingsbemiddelaar die werkelijk oog heeft voor de kinderen en jongeren en het belang van preventieve programma's kent, verwijst nogal eens door naar een trainer van een cursus. Op scholen lijkt het gemakkelijker om groepjes vol te krijgen. Met vol bedoelen wij dat het minimum aantal opgaven, in de meeste gevallen vijf jongeren, behaald word.

Enkele algemene instellingen voor maatschappelijk werk zijn bezig om cursussen voor echtscheidingsjongeren te faciliteren. Om overzicht te krijgen welke instellingen een groepsgericht cursusaanbod voor echtscheidingsjongeren hebben, kan men de site van het groepsmaatschappelijk werk raadplegen (www.groepsmaatschappelijkwerk.nl). Wellicht zal niet iedere instelling op de hoogte zijn van het bestaan van deze site, waardoor een instelling niet de gelegenheid heeft om haar cursusaanbod zichtbaar te maken.

In totaal hebben 40 instellingen voor maatschappelijk werk uit 11 provincies opgegeven wat hun groepgerichte cursusaanbod is. Zoals het er nu naar uitziet, is het aanbod voor echtscheidingsjongeren door het algemeen maatschappelijk werk (nog) gering. Van de 40 instellingen hebben 2 instellingen een draaiboek van een cursus voor echtscheidingsjongeren. Een enkele keer staat vermeld dat een draaiboek in ontwikkeling is, of geeft men de KIES training. Opmerkelijk is dat in de provincie Zuid Holland 20 maatschappelijk werkers van stichting Kwadraat getraind zijn in het KIES programma. De projectleider van Kwadraat zegt hierover: *" Ik weet dat er meerdere groepen draaien in die leeftijdsgroep, niet zo specifiek rond echtscheiding maar m.n. rond assertiviteit. Er is genoeg vraag naar om een paar keer per jaar een groep te draaien. Daarnaast gebruiken wij inderdaad KIES. We hebben maatschappelijk werkers die zijn opgeleid deze groepen te begeleiden. De scholen staan erg open voor groepen, zo is de ervaring met school/jeugdmaatschappelijk werkers"* (bron: Nelly Heine, Projectmanager/adviseur).

3.9 Conclusie

Er zijn verschillenden programma's geschreven ten behoeve van echtscheidingsjongeren. De makers van Jes! Jij en scheiding, waarmee OptiMent al een bestaande werkrelatie heeft, heeft de methode nog niet doorontwikkeld voor jongeren, maar heeft hier wel visie voor en ideeën over. Tot nu toe kunnen zij goed uit de voeten met de methode die zij geschreven hebben voor jongere kinderen en waar nodig maken zij een leeftijdsadequate aanpassing in het programma. De andere programma's die in dit hoofdstuk beschreven staan, zijn wel voor jongeren doorontwikkeld.

Opvallend is dat wat inhoud betreft de zes programma's niet veel van elkaar verschillen. De overeenkomsten in de thema's van de programma's zijn:

- Ervaringen rondom de scheiding;
- Herkennen van en leren omgaan met gevoelens:
- Leren leven met veranderingen in gezinssituatie en in de omgang met anderen;
- Versterken van de autonomie en zelfbeeld van de jongeren;

- Hoe verder in de nieuwe situatie.

Bij elk programma worden in meer of mindere mate ook de ouder(s) betrokken, hoewel het kind centraal staat. We zien bij vier van de zes programma's het GGGG schema terug komen. Wat is de Gebeurtenis, wat zijn de Gedachten en Gevoelens en wat is het Gedrag? Ook wat het doel betreft hebben zij alle de intentie om jongeren en ouders te leren om op een constructieve manier te praten over de scheiding.

De verschillen die er zijn, liggen op het vlak van:

- Duur en frequentie van de bijeenkomsten;
- Preventie of begeleiding;

Zandkastelen is een preventief programma, waarbij door middel van een workshop in één dagdeel gewerkt wordt. Een maker van Zandkastelen spreekt de wens uit dat deze workshop standaard aangeboden zal worden, bij voorkeur voordat het ouderschapsplan gemaakt wordt. OKEE is een intensiever programma, dat in een later stadium ingezet wordt. In de meeste situaties is dan al sprake van een probleem. De andere programma's zijn vooral preventief gericht en bestaan uit zes of acht bijeenkomsten variërend van anderhalf tot twee uur.

De groepsgerichte cursusprogramma's worden nogal eens individueel aangeboden, omdat de groepen met jongeren niet minimaal vol te krijgen zijn. Om overzicht te krijgen wie en wanneer 'hulpverlenend Nederland' een cursus aan echtscheidingsjongeren aanbiedt, is nog niet gemakkelijk.

4 - Trainers en het bestaande cursusaanbod

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan we stil bij de ervaringen van de trainers van de in het vorig hoofdstuk beschreven cursussen. Dit doen we om antwoord te kunnen geven op onze tweede deelvraag. We horen van de trainers hoe de aanmelding voor de cursussen verloopt en welke rol financiën spelen bij het opzetten van een cursus. Verder zijn we benieuwd naar de ouderbijeenkomsten. Is het nodig om de ouders bij de cursus te betrekken? En de grote vraag voor ons onderzoek is of de cursus effectief is voor de jongeren. De trainers zeggen iets over de effectiviteit op basis van de evaluaties met jongeren en hun professionele kijk op de jongeren. Deze informatie van de trainers vullen we aan met gegevens uit literatuur of van de websites van de specifieke programma's.

De trainers hebben overigens zelf ook een specifiek trainingsprogramma doorlopen. De trainingen staan open voor professionals met een HBO werk-/denkniveau, die ervaring hebben in het werken met kinderen en jongeren. We gaan er dan ook van uit dat de trainers die wij geïnterviewd hebben, voldoende competent zijn om aan te geven in hoeverre de cursus helpend is voor de jongeren.

4.2 Ervaringen van trainers

4.2.1 Aanmelding cursus

In Nederland overheerst de opvatting dat cursussen voor scheidende ouders en scheidingskinderen niet verplicht dienen te zijn. Ouders moeten de vrijheid hebben zelf hun relatie- en gezinsleven in te richten, ook als er problemen zijn. Verplichte cursussen vóór de scheiding zijn in Nederland niet goed denkbaar. Er is in het parlement vele uren discussie aan vooraf gegaan, voordat de verplichting om bij het scheidingsverzoek aan de rechter ook een ouderschapsplan toe te voegen in de wet is opgenomen.

Eén van de trainers gaf aan dat het verplicht stellen van het volgen van een cursus naast het opstellen van een ouderschapsplan goed zou zijn. Kinderen zijn namelijk sterren in het aanpassen aan hun papa en mama. Zij willen hun ouders geen verdriet doen en zij zorgen ervoor dat hun ouders niet bezorgd om hen hoeven te zijn. Vaak zeggen ouders dat het goed gaat met hun kind. Het zien van de pijn van hun kind, is veelal te confronterend voor de ouders. De drempel is dan ook heel groot voor kinderen en ouders om mee te draaien in een groepscursus.

De Universiteit van Utrecht doet hernieuwd onderzoek naar het effect van KIES voor de jongeren van het voortgezet onderwijs. Zij zijn bezig met een pilot om groepen op scholen te gaan draaien. De trainer van KIES is gevraagd om die groepen te gaan begeleiden. Zij is op een middelbare school geweest en is tien klassen van ongeveer 15 leerlingen langsgegaan. Samen met een onderzoeker heeft zij een korte presentatie gegeven en de jongeren geïnformeerd over de inhoud van het onderzoek en over het programma KIES. Zij had van te voren geen idee hoe de reacties zouden zijn. Als tegenprestatie voor het meedoen aan de pilot kregen de jongeren een bioscoopbon. Daarvoor moesten zij wel acht keer het programma van KIES volgen en hun ouder(s) de twee ouderbijeenkomsten. De jongeren gaven aan razend enthousiast te zijn. In de gang kwamen jongeren naar haar toe om zich op te geven, maar zij moesten eerst toestemming vragen aan hun ouders.

Toen de sluitingsdatum naderde, waren er echter maar twee aanmeldingen. Van de teamleider hoorde de trainer dat in de klassen 25 % van de kinderen van gescheiden ouders komt. Hoewel de trainer van KIES veel geïnvesteerd heeft door de klassen rond te gaan en jongeren persoonlijk aan te spreken, heeft zij niet veel jongeren bereikt die ook daadwerkelijk mee gingen draaien met de cursus. Het lijkt erop dat er nog hoge drempels liggen om jongeren en ouders zo ver te krijgen.

De ervaring dat de groepen niet vol zijn, wordt bevestigd door andere trainers. 'Niet te scheiden' geeft aan dat de groepen voor kinderen automatisch vollopen – die worden vaak opgegeven door hun ouders -, maar dat de drempel voor de jongeren toch wat hoog is. De reden daarvoor is volgens enkele jongeren dat een groepscursus te eng is vanwege alle emoties die bovenkomen. Eén keer is er een *Doe&Praatgroep* voor jongeren gestart. Doordat er daarna te weinig aanmeldingen waren, worden de jongeren individueel begeleid. In 2010/2011 is er een praatgroep met twee jongeren gestart.

Bij JES! vinden er geen groepsbijeenkomsten plaats met jongeren, maar wel individuele trajecten. Omdat zij nog geen jongerenversie ontwikkeld hebben, passen zij JES! Het Zwolsche Brugproject aan. Ook zij lopen er tegen aan dat er te weinig aanmeldingen zijn voor een groepsbijeenkomst. Als mogelijke oorzaak wordt genoemd dat het voor ouders heel pijnlijk is om de pijn van je kind te zien en dat ouders daarom aangeven dat het goed gaat met hun kind. '*Ontwikkelingstechnisch zou het voor jongeren moeten kunnen om in een groep te zitten, maar het is niet gemakkelijk. Zij willen van elkaar niet weten hoe moeilijk ze het hebben'*, aldus de trainer van JES!.

De trainer van Gedeeld Verdriet voor Echtscheidingskinderen is docent op een middelbare school, waar hij zelf de cursus geeft. Hij heeft inmiddels diverse cursussen gegeven. Zijn ervaring is dat er meestal wel zo'n 5 tot 10 jongeren zich aanmelden. Over het algemeen melden zich meer meisjes dan jongens aan. De trainer geeft er de voorkeur aan de training binnen de scholen aan te bieden. Er ontstaat zo meer kennis binnen de school. Bovendien kun je als school de leerling goed volgen en heb je ook een lijntje met de ouders.

De trainer van Zandkastelen en Okee ervaart het niet als lastig om jongerengroepen vol te krijgen. Zelf heeft zij vier keer per jaar een groepje vol, waarin minimaal 4 en maximaal 10 jongeren zitting hebben. Volgens haar is het niet zozeer lastig om de groepen met jongeren vol te krijgen, want dat zou niet moeten verschillen van de groepen met kinderen. '*Het punt is dat wij de sleutel moeten vinden om de jongeren aan te spreken op het niveau dat zij wensen. Volwassenen moeten niet doen voorkomen dat zij wel weten hoe het zit en moet'.*

4.2.2 Financiën

Volgens trainers van JES! en KIES verloopt de financiering van de cursus vaak moeizaam. Het KIES programma is ontwikkeld om aan scholen aan te bieden. De scholen zijn enthousiast, maar op het moment dat zij beseffen dat het geld gaat kosten, wordt het lastig. Er is een beperkt budget. De school komt dan voor de keuze te staan om geld uit te geven aan bijvoorbeeld kinderen met dyslexie of hoogbegaafde kinderen. Uiteindelijk zeggen scholen nogal eens dat scheidingsproblematiek gezinsproblematiek is en ouders het zelf moeten oplossen. Tot nog toe is de KIES trainer één school tegen gekomen die een cursus betaald heeft. Gemeentes geven basisscholen weleens subsidies. De scholen huren de KIES trainers dan in, zodat zij vrijwel kosteloos het KIES programma kunnen aanbieden voor ouder en kind.

JES! heeft soortgelijke ervaringen. Er zijn schoolmaatschappelijk werkers die de Train-de-trainer hebben gevolgd. Docenten geven door aan hen wanneer er problemen zijn bij jongeren van gescheiden ouders. Doordat er te weinig financiële middelen zijn, kunnen de schoolmaatschappelijk werkers geen groepen starten. Ook andere organisaties die het programma wilden gebruiken, liepen tegen gebrek aan financiële middelen aan. Hoewel JES! aanvankelijk is bedoeld als preventief programma, heeft er nu vaak doorverwijzing plaats pas als jongeren problemen ervaren. Met jongeren wordt dan een individueel traject doorlopen. Soms wordt dit traject vergoed vanuit de basisverzekering.

Op scholen waar KIES eenmaal draait en waar de financiering geregeld is, blijft het programma opgenomen in het aanbod, is de ervaring van Maaike de Korte en Nelly Snels, de initiatiefnemers van KIES. De groep gescheiden ouders is nu zo groot, dat steeds meer scholen behoefte hebben aan informatie over scheiden en hulp bij het omgaan met jongeren en hun ouders bij scheiding. Ook de ouders zelf vragen de school vaker om hulp en zorg voor hun kind in die situatie. De school neemt de kosten voor haar rekening of doet dat bijvoorbeeld samen met het algemeen maatschappelijk werk ter plaatse. De vergoeding voor KIES gaat vaak ook via de taakuren die beschikbaar zijn voor hulpverlening door bijvoorbeeld het maatschappelijk werk of de GGD of het onderwijzend personeel met zorgtaken. Dit heeft als voordeel dat een hele groep kinderen en ouders tegelijk hulp ontvangt in plaats van individuen of gezinnen. Dat is efficiënt en helpt wachtlijsten te bekorten of te voorkomen. (Spruijt & Kormos, 2010, p. 171)

De trainer van Gedeeld Verdriet voor Echtscheidingskinderen geeft de training op twee middelbare scholen. Zijn ervaring is dat de scholen er financiële middelen voor over hebben, omdat zij de gevolgen zien van jongeren in echtscheidingssituaties, alsook het effect van de training. Op school staat het stimuleren van ontwikkeling en ontplooiing van kinderen centraal. Als een jongere een ingrijpende gebeurtenis, zoals een scheiding meemaakt, kunnen deze basisprincipes (tijdelijk) in het geding komen. Op school kan dit tot uiting komen in verminderde leerprestaties, concentratieproblemen, problemen in sociale contacten, gedrags- en/of emotionele problemen. Zeker met het toenemende aantal echtscheidingen kan dit voor de leerkracht een extra belasting vormen. Door het realiseren van trainingen onder begeleiding van deskundigen, creëert de school een zorgaanbod voor deze jongeren met een preventieve functie. De jongere heeft een neutrale plek om zijn ervaringen te delen en zijn vragen te stellen. Bovendien heeft de trainer een signalerende rol en kunnen (ernstige) problemen vroegtijdig gesignaleerd en onderkend worden. Op de langere termijn heeft ook de school daar winst van.

Het Zandkastelen en Okee programma wordt door ouders zelf betaald. De trainer denkt dat in de meeste gevallen de kosten voor de ouders geen probleem is. Niet te scheiden werkt met vrijwilligers. Daardoor spelen de financiën geen rol bij het aanbieden van de *Doe&Praatgroep.*

4.2.3 Ouderbijeenkomsten

Ouders worden bij alle cursussen betrokken. Voor het volgen van een cursus is het een voorwaarde dat ouders, liefst beide ouders, naar de ouderbijeenkomsten komen. Ondanks dat deze voorwaarde tot gevolg kan hebben dat ouders daar voor terugschrikken en geen toestemming verlenen, vinden trainers het van groot belang om te ouders erbij te betrekken. Door te komen laten zij aan hun kind zien dat zij er achter staan dat hun kind de training volgt. Kinderen kunnen daardoor loyaal blijven aan hun ouders.

In de ouderbijeenkomst wordt informatie gegeven over wat de jongeren doen in de cursus, maar ook over de mogelijkheden die zij als ouders hebben om hun kinderen te begeleiden in de situatie. Kinderen verwerken de scheiding beter als ze een goede en open communicatie met de ouders hebben. Een goede en open communicatie maakt het makkelijker de situatie te accepteren en enigszins te leren begrijpen en de verantwoordelijkheid bij de ouders te laten. Om een goede en open communicatie te realiseren worden er twee wegen bewandeld. Via de jongerenbijeenkomsten leren de jongeren enerzijds de problemen makkelijker bespreekbaar te maken en leren zij zelf met de ouders in contact te komen. Anderzijds krijgen de ouders via de ouderbijeenkomsten informatie over de mogelijke gevolgen van echtscheiding voor de kinderen en over de manier waarop zij met hun kinderen in deze moeilijke situatie om kunnen gaan.

Als beide ouders komen, kunnen er ongemakkelijke situaties ontstaan. Als voorbeeld wordt gegeven dat een stel niet met elkaar kon communiceren of de aanwezigheid van zowel een moeder als een stiefmoeder. De stiefmoeder bracht het meest in over het kind. Voor de moeder was dat een pijnlijke situatie. Door vooraf duidelijk te communiceren hoe men met elkaar omgaat, kunnen deze situaties voorkomen worden.

4.2.4 Hoe is de cursus helpend voor de jongere?

Vrijwel alle trainers geven aan dat de cursus helpend is voor de jongere door het *herkennen* en *erkennen*. Jongeren kunnen een scheiding goed verwerken als zij in staat zijn de scheiding te erkennen en te begrijpen, zich strategisch te onttrekken (voorkomen dat overbelasting plaatsheeft door de verantwoording bij de ouders te laten en niet door de scheiding te negeren), verliezen te verwerken, met de bijbehorende emoties (met name boosheid en woede) om te gaan, mogelijke schuldgevoelens te verwerken en de scheiding als zijnde permanent te accepteren.

In een groep lotgenoten kunnen jongeren begeleid worden in het leren omgaan met hun emoties en de dingen die op hun pad komen. Door jongeren van ongeveer dezelfde leeftijd, uit soortgelijke situaties bijeen te brengen, is het mogelijk deze jongeren, onder begeleiding, met en van elkaar te laten leren.

Helpend is het lotgenotencontact in een vertrouwde sfeer met onafhankelijke begeleiding, vertelt de trainer van KIES. Door met elkaar bezig te zijn, gaan de jongeren anders denken over hun situatie. Ook gaat het praten met hun ouders hen makkelijker af. Om dat te bewerkstelligen, maakt KIES gebruik van allerlei creatieve werkvormen. De jongeren krijgen bijvoorbeeld een touw, hun “levenstouw”. Daar maken ze knopen in die uitdrukken wat hun dwarszit of -zat en daarover vertellen zij in de groep. Dat touw nemen ze mee naar huis, zodat ze daar een “aanknopingspunt” hebben om over hun problemen te praten. Het uiteindelijke doel is de jongeren te helpen greep op hun situatie te krijgen, waardoor ze weer verder kunnen met hun leven. (Spruijt & Kormos, 2010, p. 171)

Door het volgen van de training delen jongeren hun verhaal en hun verdriet. Dat is helpend, vertelt de trainer van Gedeeld Verdriet. Soms geven jongeren aan dat zij zich slecht kunnen concentreren tijdens de lessen, omdat zij alleen nog maar aan de thuissituatie kunnen denken. De pijn die er zit van de scheiding komt vooral in de training naar voren. Er is chaos ontstaan in hun leven en door de training leren zij om dat een goed plekje te geven. Het verhaal van anderen horen geeft veel herkenning. Vaak hebben de jongeren niet door wat de scheiding met henzelf doet. Ze krijgen tips

om te praten, om het verdriet niet weg te stoppen. Als je het verdriet wegstopt, ga je soms ook de leuke dingen minder ervaren. Daarom is het belangrijk om te delen met anderen. Helpend is ook het geven van tips aan elkaar over praktische problemen, bijvoorbeeld over het wonen in twee huizen.

In de evaluatie die plaatshad tijdens de laatste bijeenkomst van de *Doe&Praatgroep* gaven de jongeren aan wat helpend was geweest. De goede sfeer had hen geholpen om hun verhaal te durven vertellen, als ook het bij God kunnen brengen van wat hen bezighoudt. Het feit dat er in de kerk een plek is waar zij terechtkunnen en het gevoel dat er iemand voor hen is, is belangrijk voor hen. Sterke punten van de *Doe&Praatgroep* waren: het maken van een sociogram (inzichtelijk maken van je netwerk), creatieve verwerkingen waardoor je aan het denken wordt gezet en beseft dat God voor je zorgt, zoals het tranenkruikje.

Volgens de trainer van Zandkastelen en Okee is de cursus helpend voor de jongeren, omdat zij woorden leren geven aan dat wat zij willen en aan dat wat zij vooral niet willen. Jongeren worden aangesproken op hun empowerment, aldus de trainer. Verder is lotgenotencontact een belangrijk doel.

Hoewel JES! nog geen jongerengroepen heeft gedraaid, geeft de trainer aan in welk opzicht de cursus volgens haar helpend is voor de jongeren. Zij zegt dat jongeren leren om stil te blijven staan. Want hoe kun je als jongere anders weten wat je voelt of dat je voor je ouders zorgt? Hoe pak je signalen op bij jezelf? De scheidingsmelding is vaak niet goed gegaan. Er wordt teruggeblikt naar wat niet goed is gegaan. Dit zijn pijnlijke ervaringen, die tijd kosten. Het leren omgaan met verdriet is een aandachtspunt. Verder wordt er gekeken naar wat er al goed is, waar de jongere blij mee is. De cirkel van invloed en betrokkenheid wordt besproken. Wat ligt er binnen je mogelijkheden en wat niet? Bijvoorbeeld het probleemgedrag van de ouders: het gedrag is niet fijn, maar de verantwoordelijkheid blijft bij de ouders. De jongeren worden gestimuleerd om zich te uiten over hun dromen en verlangens. Sommige dromen krijg je voor elkaar, en sommige niet. Maar het uiten helpt jongeren. Ze houden namelijk veel voor zichzelf, omdat hun ouders al genoeg moeilijkheden hebben.

4.3 Conclusie

Sommige trainers ervaren het als een probleem om de groepen vol te krijgen. Doordat er te weinig aanmeldingen zijn, worden de jongeren individueel begeleid. Als mogelijke oorzaak voor de geringe aanmeldingen wordt genoemd dat het voor ouders heel pijnlijk is om de pijn van hun kind te zien. Eén trainer hoorde van jongeren dat een groepscursus te eng is vanwege alle emoties die bovenkomen.

Andere trainers ervaren het niet als lastig om jongerengroepen vol te krijgen. Eén trainer geeft aan dat het belangrijk is de sleutel te vinden om de jongeren aan te spreken op het niveau dat zij wensen en dat we als volwassenen niet moeten doen voorkomen dat wij wel weten hoe het zit en moet. Dicht bij de jongeren staan en hen willen begrijpen is voor de trainers van belang.

Ook beperkte financiële middelen kunnen de oorzaak zijn van het niet kunnen starten met jongerengroepen. De ervaring is dat waar het programma eenmaal draait en waar de financiering geregeld is, het programma opgenomen blijft in het aanbod. Ook de scholen hebben er financiële

middelen voor over, omdat zij de gevolgen zien van jongeren in echtscheidingssituaties, alsook het effect van de training.

Jongeren verwerken de scheiding beter als zij een goede en open communicatie met de ouders hebben. Om die goede en open communicatie te realiseren, worden er ouderbijeenkomsten georganiseerd. Ouders krijgen informatie over de mogelijke gevolgen van echtscheiding voor de jongeren en over de manier waarop zij met hun kinderen in deze moeilijke situatie om kunnen gaan en in gesprek kunnen gaan. In de jongerenbijeenkomsten leren de jongeren de problemen makkelijker bespreekbaar te maken en leren zij zelf met de ouders in contact te komen.

Jongeren kunnen een scheiding goed verwerken als zij in staat zijn de scheiding te erkennen en te begrijpen, zich strategisch te onttrekken (voorkomen dat overbelasting plaatsheeft door de verantwoording bij de ouders te laten en niet door de scheiding te negeren), verliezen te verwerken, met de bijbehorende emoties (met name boosheid en woede) om te gaan, mogelijke schuldgevoelens te verwerken en de scheiding als zijnde permanent te accepteren. Helpend hiervoor is volgens de trainers het lotgenotencontact in een vertrouwde sfeer met onafhankelijke begeleiding.

5 - Ervaring van christelijke jongeren en hun omgeving met betrekking tot echtscheiding

5.1 Inleiding

Tot nu toe hebben wij in hoofdstuk twee de gevolgen van echtscheiding voor jongeren uit de literatuur behandeld, in hoofdstuk drie het bestaande cursusaanbod geschetst en in hoofdstuk vier de effectiviteit van dit aanbod vanuit het perspectief van de trainers beschreven. De hoofdstukken vijf en zes worden vanuit het perspectief van de jongeren geschetst. We geven antwoord op deelvraag drie: "*Wat ervaren de jongeren in hun persoonlijke geloofsleven en in de christelijke omgeving in relatie tot de echtscheidingsproblematiek?'*

Wij staan uitvoerig stil bij de peergroup en het gezinsleven, geven een korte schets van de rest van het sociale netwerk van de jongeren en gaan in op het kerkgenootschap waartoe zij behoren. Daarnaast beschrijven wij wat de school voor hen betekend heeft in de echtscheidingssituatie en welke rol jongeren van de school wensen, als zij daar al een idee van hebben. We staan stil bij het persoonlijke geloof van de jongeren. Deze jongeren zijn allen opgegroeid in christelijke gezinnen en daardoor bekend met het christelijke geloof. Maar wat ervaren jongeren nu zelf van het geloof, juist in de situatie van de echtscheiding? Is geloof voor hen een belangrijke hulpbron en daarom noodzakelijk om als aanvulling op een reguliere cursus mee te nemen? In de daaropvolgende paragraaf vragen we de jongeren hoe zij tegenover de geboden van God staan. Hebben zij moeite met de geboden en ervaren zij daardoor belemmeringen in relatie met God of met hun ouders? Welke (levens-) vragen hen bezig houden, lezen we in paragraaf 5.3.3.

In totaal hebben wij tien jongeren geïnterviewd. Daarvan gaan zes jongeren naar de reformatorische school het Driestar College in Gouda en drie jongeren naar de evangelische school De Passie in Utrecht. Eén jongere is bekend vanuit het cliëntenbestand van OptiMent zelf. De namen van de geïnterviewde jongeren zijn gefingeerd.

5.2 Sociale netwerk

5.2.1 Peergroup

In hoofdstuk twee hebben wij al gelezen hoe belangrijk de peergroup voor de jongeren is. Met een peergroup in de context van een jongere, bedoelen wij een groep jongeren van gelijke leeftijd, status, belang of belangstelling, met welke zij optrekt en die soms net zoveel invloed op hun gedrag heeft als hun ouders. In een aantal ontwikkelingspsychologische theorieën wordt beschreven dat de peergroup een belangrijke functie kent in de ontwikkeling van jongeren. Een bijzonder detail is dat jongeren stuk voor stuk aangaven dat zij aan dit onderzoek mee wilden werken, in de hoop dat wij daar iets mee kunnen, ten behoeve van andere kinderen. Het leek er soms op alsof zij een missie te volbrengen hadden. Deze kinderen geven een zorgzame indruk.

Zes jongeren (vier meisjes en twee jongens) gaven aan dat het belangrijk is om er met andere jongeren van gescheiden ouders over te praten. Een jongen met het Syndroom van Asperger, waarbij er beperkingen zijn in de sociale interacties en waarbij interesses en activiteiten beperkt zijn, had plannen om een Hyves voor echtscheidingsjongeren op te zetten, maar zou niet graag in een

groep hierover spreken. *"Mijn vrienden weten wel dat mijn ouders gescheiden zijn, maar ze vragen er niet naar. Ik heb er ook niet heel erg behoefte aan. Het zou wel fijn zijn om er soms over te praten. Maar zij hebben geen gescheiden ouders, dus ze snappen het ook niet. Ze kunnen daardoor ook moeilijk meeleven. Ik begrijp dat wel."*

Twee jongeren gaven aan niet over dit onderwerp te willen praten, dan alleen met de schoolpsycholoog of met volwassenen. Bijzonder is dat Rik (15), die niet met de peergroup hierover spreekt, mij wel stimuleert om te zoeken naar een (mogelijk) geslaagde opzet van een cursus in een groep. Toen ik hem vroeg of ik dit gewoon niet moet willen, antwoordde de tot dan toe rustige jongen furieus: *"Jawel, u moet het wel willen. Ze hebben wel hulp nodig".*

De meeste jongeren geven aan dat zij echtscheidingsproblematiek het liefst bespreken met jongeren die het ook meegemaakt hebben. Anne (14) verwoordt het zo:*" Ik praat vooral met een vriendin die hetzelfde meegemaakt heeft, je voelt dan een band. Wij weten allebei dat we niet alles willen zeggen en we spreken van tevoren af, dat als je iets niet wilt zeggen, moet je het gelijk zeggen, dan gaan we niet doorvragen. Dat is apart. Soms ben ik het even zat dat kinderen dingen vragen, en dan zeg ik: nu even niet. Het is wel fijn als je niet alles hoeft te zeggen".*

Jongeren van wie de ouders bij elkaar zijn, zouden het volgens hen niet begrijpen. Op de vraag wat zij dan niet begrijpen, noemen verschillende jongeren dat anderen niet aan kunnen voelen dat zij als scheidingsjongeren iets missen. Ard (14) uitte zijn teleurstelling bij het volgende verhaal: *"Als ik vraag of mijn vrienden zaterdag komen voetballen, dan vertellen vrienden soms dat zij niet kunnen, omdat zij met hun pa naar een pretpark gaan. Ik vind dat leuk voor hen, maar dat maak ik niet mee. Wij zullen nooit meer een normaal gezin worden".*

Anne (14) verwoordde het zo: *"Kinderen van wie de ouders bij elkaar zijn die snappen niet hoe je je voelt. Ze zeggen soms van wel, maar ze snappen niet wat je echt voelt. Als ik dan bijv. wat vertel aan mijn vriendin die het ook meegemaakt heeft, dan zegt ze: " dat heb ik ook gehad", en dan kan je erover door vragen".* Dergelijke verhalen getuigen toch ook van een bepaalde eenzaamheid, hoewel steeds meer kinderen met een scheidingssituatie te maken krijgen. Met recht kunnen we stellen dat jongeren steun in hun peergroup ervaren, maar zij voelen zich dikwijls onbegrepen, waardoor zij zich ook voor bepaalde gevoelens voor elkaar afsluiten. En mensen moeten vooral niet zielig tegen hen gaan doen, dat is wat vier van de tien jongeren aangeven.

Het sociale netwerk van de jongeren is heel divers. Er zijn verschillende meiden geïnterviewd die aangegeven hebben over een ruim aantal vriendinnen te beschikken. Anderen vinden het weer lastig om vriendschappen te onderhouden. Annelies (17) zegt hierover: " *Ik vind het lastig om vriendschappen te onderhouden. Ik heb niet echt vrienden. Wel een paar vriendinnen, maar zij weten niet alles van mij".*

Op het gebied van communicatie over de scheiding zien wij overeenkomsten terug. Als jongeren met ten minste één ouder, en dat is meestal de moeder, redelijk tot goed over de scheidingsproblematiek kunnen praten, dan kunnen zij dat ook met andere jongeren. Als jongeren daar thuis al lastig over kunnen communiceren, dan wordt het met vrienden ook veel lastiger. Een schrijnend voorbeeld hiervan is Annelies.

5.2.2 Gezin

Alle tien de jongeren zijn christelijk opgevoed en hebben nog banden met een kerk en andere christenen om hen heen. Bij het praten over het gezin komen de zorgen van de jongeren om hun ouders, broers en zussen naar voren, waarna zij vervolgens heel hard hun best lijken te doen om het weer te relativeren. We proeven de behoefte onder jongeren om deel uit te maken van een 'normaal' gezin, maar zij weten dat het toch niet meer gaat lukken. Het zal voor altijd anders zijn.

De ouders van Annelies (17)zijn officieel niet gescheiden, maar leven al 5 jaar gescheiden van tafel en bed. Annelies woont bij haar moeder en heeft de laatste tijd niet veel contact meer met haar vader. Naar haar zeggen vindt ze het wel leuk bij hem, maar: *" Het voelt een beetje nep bij hem en hij praat toch niet over problemen en zo. Met mijn ouders praten, vind ik niet zo fijn. Ik heb meer het gevoel dat ik hun psycholoog ben. Ik praat niet echt met hen. Ik kan niet mijn verhaal kwijt. Ik ben er meer voor hen".* Op de vraag of zij met haar broers en zussen praat, antwoordt zij:" *Nee, niet echt. Ik heb niet echt steun aan hen, misschien soms. We hebben niet zoveel steun van elkaar. Ieder zoekt het in iets anders, bijv. mijn zus in haar studie en in reizen en mijn andere zus trekt zich terug. Mij valt op dat iedereen moeite heeft met contact leggen of contact onderhouden; we zijn allemaal een beetje schuw geworden".*

Ook bij Ard (14) is het contact met zijn vader verwaterd. Zijn ouders zijn 11 jaar geleden gescheiden. Hij was toen twee jaar oud. Ard heeft zijn vader al driekwart jaar niet meer gezien. Zijn vader had hem nog wel gebeld, maar toen heeft Ard zelf niet terug gebeld, omdat hij het vergeten zou zijn. Ik vroeg wat er gebeurd was en wat maakte dat het contact verbroken is. Hierover zegt Ard: *"Mijn vader had iets tegen mijn middelste broer gezegd en dat vond ik stom. Ja, soms maakt die broer een verhaal sterker, maar er klopte iets niet. Vader belde pas of ik weer kwam, dat vond ik wel aardig, maar ik was niet thuis. Dan moet ik terug bellen, maar dat vergeet ik. Dat is misschien wel egoïstisch, maar dan denk ik er niet meer aan".* Ard vindt het niet spannend om contact met vader op te nemen, want hij verwacht ook dingen te herkennen in hem. Ard laat wel zijn teleurstelling over ontmoetingen blijken. Ard zegt :"*Als ik zeg: ik heb een mini bike gemaakt, dan zegt papa OOH, en mama zegt o leuk*, *leuk, leuk*". Ard is tijdens het gesprek herhaaldelijk aan het vergelijken tussen zijn vader en moeder. Hij heeft medelijden met zijn moeder, niet met zijn vader want die is zelf weg gelopen. Ard verlangt op zijn minst van zijn vader dat deze meer belangstelling voor hem toont en dat hij misschien ook wel dichterbij komt wonen. Ard praat ook uitvoerig over de grote zorgen die zijn middelste broer hun gezin bezorgt.

De ouders van Else (16) zijn twaalf jaar geleden gescheiden. Zij woont bij haar moeder, en ook bij haar is het contact met haar vader verwaterd. Zij zegt hierover: *Voor mijn gevoel heb ik nooit iets met mijn vader gehad. Ik woon bij mijn moeder en ik heb soms contact met mijn vader. Het contact met hem is niet heel goed. Hij neemt niet echt initiatief. Er was in het begin wel een omgangsregeling. Om de week ging ik het weekend naar mijn vader samen met mijn broer. Opvallend was het dat ik steeds als ik op bezoek ging naar mijn vader last had van mijn buik en me niet lekker voelde. Zelf had ik dat niet zo in de gaten. En ik verbond het ook niet met het gaan naar mijn vader. Later gingen we dat combineren. Het bezoek aan mijn vader werd ook steeds onregelmatiger. Dat kwam omdat mijn vader ander werk kreeg, zodat wij niet meer op vrijdagavond konden komen. De afstand werd groter, want hij ging verhuizen en kreeg ook een vriendin bij wie hij in ging trekken. Als we bij hem waren,*

was hij niet echt geïnteresseerd in mijn leven. Met mijn broer had hij op een gegeven moment een gezamenlijke hobby: modelboten bouwen. Ik had dan niet altijd wat te doen'.

Op de vraag of zij van beide ouders kan houden zegt ze: "*Ik weet niet of ik van mijn vader houd. Hij is voor mij nooit een vader geweest. Ik trok altijd meer naar mijn moeder toe".* Het moeilijkste in deze situatie vindt zij het wonen in twee werelden: "*Ik voelde me in de ene wereld op mijn gemak en in de andere wereld was ik niet mezelf. Het liefst had ik maar één wereld en zou ik die andere wereld los willen laten. Maar dat kan niet, want ik voel ook een verplichting naar mijn vader toe. Ik ben ook bang om tegen hem te zeggen wat ik voel. Ik ben bang voor zijn reactie. Mijn vader is niet gelovig. Zijn ouders gingen wel naar de kerk, maar hij niet. Mijn moeder is katholiek opgegroeid en altijd gelovig geweest".*

Hierboven hebben wij drie reacties van jongeren beschreven, waarbij het contact met vader minder is geworden. Op basis van tien interviews die wij hadden, kunnen wij stellen dat ook deze christelijke jongeren in echtscheidingssituaties een grote kans lopen om het contact met de uitwonende ouder te verliezen.

Twee zusjes zijn redelijk tevreden met de gezinssituatie zoals die nu is. Hun moeder heeft een nieuwe vriend, die zij ook graag mogen. Een van hen verwoordt het zo: *"Soms denk ik wel: " Waarom zijn nou precies mijn ouders gescheiden?" Maar ja, dan weet ik ook dat mijn moeder die lieve vriend niet had ontmoet. Mijn vader is niet een echte standaard vader, een stoere man. Het is een nette kantoorklerk. Ik ben wel blij dat mijn moeder een aardige vriend heeft die wel heel stoer is. Maar ik ben ook blij dat mijn vader mijn vader is, ik had niet willen ruilen. Ik vind het wel lastig als mijn vader weer gaat trouwen. Hij heeft wel een paar vriendinnen gehad en met een was het best serieus, maar dat is nu uit. Ik wil niet iemand die over mij gaat moederen. Dan zal ik naar een moment zoeken dat ik die vriendin kan ontwijken. Een vader erbij kan nog wel, maar een extra moeder nee. Maar ja, ik kom er maar eens in de twee weekenden, dus ik zal er niet heel veel last van hebben".*

De scheiding vraagt van jongeren om na te denken over hun gezinsleven, iets wat een jongere van wie de ouders bij elkaar zijn nauwelijks doet. Joël (13) komt met een vergelijkbare reactie bij de vraag of hij van beide ouders kan houden: *"Daar ligt het niet aan denk ik. Mijn broertje is bijv. bij mijn moeder veel drukker dan bij mijn vader. Mijn vader is ook strenger. Ik gedraag me niet verschillend. Wel ben ik vaak verdrietig. Zeker bij mijn moeder voel ik me vaker ongelukkig. Ik weet niet waaraan het ligt. Ik vertel het wel tegen mijn moeder. Zij weet er wel van. Tegen mijn vader vertel ik het niet echt. Waarom niet? Omdat ik er meestal niet echt aan denk als ik bij hem ben. Dan ben ik minder verdrietig".*

In de meeste gevallen verandert de relatie van de jongere met hun ouder(s). De relatie met moeder is bij Sandra (15) veranderd. Zij heeft nooit echt ruzie met haar moeder, haar zusje wel en dan helpt zij haar moeder. "*Mijn vader, ik weet niet, maar volgens mij is die relatie hetzelfde. Ik weet niet, ik ben zelf ook ouder geworden. Ik vind het niet lastig om mijn moeder te helpen, ik vind het gewoon goed. Mijn moeder zei pas ook: ik ben blij dat jullie geen baby's meer zijn".*

Anne (14) zegt het volgende over veranderende relaties:" *De relatie met mijn ouders is sterker geworden. Mijn vader uit zijn emoties niet echt, mijn moeder meer. Papa is bang om iets te zeggen, hij is bang als ik iets niet leuk vind. En dan zeg ik dat hij het gewoon wel moet zeggen. Nu praten wij meer over wat hij voelt; ik heb meer contact met mijn vader. Hij heeft een hele drukke baan en in de*

avond moest hij vaak weg. Nu realiseert hij dat hij ons weinig zag en nu blijft hij meer bij ons. Dat vind ik fijn. Hij was er altijd wel, maar dan moest hij weer weg…en dan lagen wij op bed als hij thuis kwam. Maar ja, toen waren wij nog jong. Papa probeert het nu gezelliger te maken, met eten enzo. Mijn relatie met mijn moeder is anders. Zelf is zij wel veranderd. Zij was heel lief, maar nu is ze wat meer…hoe moet ik dat zeggen?.... geslotener. Het is een leuke moeder en ik kan met haar lachen, dat is toch wel hetzelfde gebleven. Ze is misschien wat rustiger. Ze is nog steeds een leuke moeder".

Wij hebben jongeren niet gevraagd hoe zij het zouden vinden als hun ouder(s)opnieuw zouden trouwen, maar 6 jongeren kwamen uit zichzelf met dit onderwerp naar voren. Eén jongere zegt het niet goed te vinden als zijn ouders opnieuw zouden trouwen. Twee jongeren kwamen zelf met de opmerking dat wat hen betreft de ouder mag hertrouwen die verlaten is, daar hebben zij namelijk echt medelijden mee. Een meisje is blij met haar stiefvader, omdat deze het leven van het gezin een positieve wending gegeven heeft. Over het hertrouwen van vader spreekt zij niet. Twee jongeren gunnen beide ouders een nieuwe partner.

Nog een bijzondere ontdekking is dat verschillende jongeren uit zichzelf begonnen te praten over hun broertjes en zusjes, hoe deze op de scheiding van hun ouders reageerden. Zij weten dan gedrag van broertjes en zusjes te beschrijven en hebben daar een mening over. Jongeren nemen nogal eens zorgtaken over van een ouder, bijvoorbeeld als hun broertje of zusje lastig gedrag vertoont.

Wij hebben ook geprobeerd in de interviews naar voren te halen wat de positie van de jongere in het gezin is. Als ik Ard (14) aan het einde van het interview vraag of hij nog een laatste opmerking heeft antwoordt hij: *"Ik laat gewoon niet merken aan mijn moeder dat ik een puber ben. Als iets niet lukt, dan krijg ik de neiging om te schelden, maar dan houd ik mij in, als zij boven loopt. Dat puberen moet gewoon nog komen, maar dat ga ik voorlopig niet doen, dat weet ik van mijzelf. Als mijn broer straks uit huis is, en mijn andere is er al uit, en als alles dan weer normaal is, dan, zei mijn moeder, mag jij meer problemen geven".* Ard worstelt als puber duidelijk met zijn ontwikkelingstaken.

5.2.3 Sociale media

Praten over de scheiding doen jongeren nauwelijks tot niet via de sociale media. Een jongen met het syndroom van Asperger heeft erover nagedacht om een Hyves op te zetten voor kinderen van gescheiden ouders, maar is (nog) niet tot actie over gegaan. Alle jongeren gaven aan dat zij bij een onderwerp als echtscheiding, liever face to face praten. De enige relatie van christen-zijn en sociale media die naar voren kwam, is de melding van twee jongeren dat hun vader via Funki Fish (een christelijke datingsite) een nieuwe vriendin zocht. Dat vonden zij nogal gênant.

5.2.4 Kerk

De tien jongeren waren lid van de volgende kerkgenootschappen: Gereformeerde Gemeenten (2), PKN-gemeenten die zich tot de Gereformeerde Bond rekenen (3), evangelische gemeenten (3). Twee zusjes kerken afwisselend in de Gereformeerde Gemeenten, de PKN en de Baptistengemeenten. Het is maar net bij welke ouder of stiefouder zij zijn.

Opvallend is dat jongeren nauwelijks tot niet negatief spreken over het kerkgenootschap waartoe zij behoren. Onze aanname dat er een taboe binnen de kerk heerst over het onderwerp echtscheiding, lijkt vanuit het perspectief van de jongeren gezien, ontkracht.

Drie jongeren die lid zijn van een evangelische gemeente reageerden vrij verbaasd op de volgende vraag: “Hoe is dat voor jou dat je ouders gescheiden zijn, terwijl er mogelijk in de kerk geleerd wordt dat scheiden niet hoort?”. Hun antwoorden zijn:

“Ik hoor dat soms ook. Een tijdje geleden zei iemand dat mijn moeder fout was, omdat ze gescheiden was. Ik vond dat heel pijnlijk om te horen. Het kwam op mij veroordelend over. Voor mij is het anders, omdat ik weet hoe het gegaan is. En mijn moeder is weer opnieuw getrouwd, 10 jaar geleden, met mijn stiefvader. Hij gaat wel mee naar de kerk. Voor veel mensen zijn wij een normaal gezin. Ook weet niet iedereen van onze situatie”. (Else, 16 jaar)

“Gek…. Ik ervaar dat ik er wel bij hoor”. (Bram, 14 jaar)

“Ik heb niets gehoord dat zij echtscheiding niet goed vinden. Ik kan daar niet echt antwoord op geven. Ik merk daar niets van” (Joël, 13 jaar)

Annelies (17) antwoordt op de vraag of er in hun kerk een taboe op echtscheiding rust: *“Niet echt in de kerk, maar wel als ik met andere mensen praat. Mijn zusje zit op een reformatorische school en daar is het veel erger. Die wordt echt raar aangekeken, omdat haar ouders gescheiden zijn. In de kerk worden we niet echt meer als normaal gezin gezien. Toen mijn ouders nog bij elkaar waren, was het gewoon leuk en normaal. Nu merk ik dat ze soms wegkijken”.*

De zes jongeren die lid zijn van de andere kerkgenootschappen kwamen met de volgende antwoorden:

“Volgens mij respecteren de kerkmensen het wel allemaal, ze deden gewoon. Mensen moeten mij er niet op aan kijken hoor. Soms denk ik wel dat mensen ons nakijken, maar heel veel mensen helpen ons gewoon. Die stuurden ons een kaart ofzo. Er kwam wel eens een schattig oud vrouwtje, en dan vroeg ze: ‘ gaat het wel’, heel schattig. De kerk moet sowieso niet van die rare verhalen verzinnen. Ze moeten wel vragen hoe het gaat enzo. De dominee belt wel eens. Dat moet hij (de dominee) wel blijven doen, ik weet niet of hij aan ons denkt en zo. Ze moeten ons niet nakijken, want andere mensen doen andere zonden en die zie je soms gewoon niet. Ik denk wel dat mensen ons zo nakijken, maar dat boeit mij gewoon niet. Pas kregen we een kaart en die was alleen voor mijn vader, en niet voor mijn moeder. Dat vond ik een rot streek van die persoon! Ze moeten niet kiezen. Ze horen soms één kant van het verhaal. Ook vrienden moeten er voor beide ouders zijn. Een keertje kwam er een ouderling om met ons (vijf kinderen) te praten en toen vertelde hij dat hij altijd blij was als hij ons weer zag, dat wij nog in de kerk kwamen enzo”. (Anne, 14 jaar)

“Kerk reageert eigenlijk niet. Zij vragen er nooit naar en dat vind ik wel fijn, want als zij dat gaan doen dan word ik emotioneel. Maar als zij gaan vragen hoe het met mijn moeder gaat, wat moet ik dan zeggen?”. (Ard, 14 jaar)

“De kerk was het er niet echt mee eens, maar of ze ons buiten zouden sluiten dat denk ik niet. Mijn ouders gaan nu allebei naar een andere kerk. Wij gingen niet daar naar de club etc. Ik heb er nooit zo over nagedacht hoe de kerk erover dacht”. (Jolanda, 14 jaar)

“Naar mij hebben ze niet zoveel gereageerd ofzo. Mijn vader is weggegaan, ik weet niet of hij reacties heeft gehad, mijn moeder wel”. (Rik, 15 jaar)

"Mensen uit de kerk die vonden het gelijk heel slecht dat ze uit elkaar gingen. Maar dat weet ik niet meer precies. Ik vind wel dat die mensen rekening moeten houden. Als je niet meer van elkaar houdt, dan heeft het geen nut. En nu ben ik van de ruzie af. Mijn moeder moest vaak naar buiten om af te koelen. Mensen zijn niet naar mij toegekomen om over scheiding te praten. Toen wilde ik niet over de scheiding praten, dit is de eerste keer dat ik praat over de scheiding. Wat had de kerk moeten doen? Een beetje steunen, want papa en mama kunnen er misschien niet zoveel aan doen. Vragen aan papa en mama hoe het met hen gaat. Ik weet het eigenlijk niet precies. Ik weet niet zo goed hoe de kerk mij had kunnen steunen. Misschien dat er volwassenen aan haar kunnen vragen hoe het met haar ging. Maar ze moeten niet te veel vragen, anders raak ik in de war. Papa en mama zouden het goed vinden als ik ging praten".(Ilse, 12 jaar)

"Bij een biddag bid je voor andere mensen en dan moest mijn moeder huilen. Toen kon je naar voren gaan om voor je te laten bidden. Mijn moeder ging nog wel eens naar de dominee. En er is iemand bij ons in de kerk, die werkt voor kinderen van gescheiden ouders. Toen ben ik drie of vier maandagmiddagen naar die mevrouw toe gegaan met mijn zusje en nog een meisje die ik niet kende, die niet christelijk is. Eigenlijk gaat dat niet van de kerk uit". (Sandra, 15 jaar)

5.2.5 School

In de voorgaande paragraaf hebben wij beschreven hoe de kerk op jongeren gereageerd heeft, vanuit het perspectief van de jongere gezien. In deze paragraaf beschrijven wij kort wat jongeren zeggen over het leefklimaat op school; dit komt ook aan de orde bij de paragraaf die over de peergroup gaat. Klasgenootjes behoren immers tot de peergroup.

Wij hebben jongeren de vraag gesteld of zij naar een cursus voor jongeren van gescheiden ouders op school zouden komen, in het geval deze gefaciliteerd zou worden. Met deze vraag hopen wij antwoord te krijgen op de vraag hoe veilig de school voor de jongere aanvoelt en waar een cursus voor scheidingsjongeren het beste aangeboden kan worden. Meer hierover staat beschreven in hoofdstuk zes. De meeste jongeren voelen zich prettig op school en voelen zich geaccepteerd, ondanks dat hun ouders gescheiden zijn.

Wat de jongeren waarschijnlijk niet weten, is dat op het Driestar College alle mentoren een cursus contextuele vorming hebben gehad. De cursus bestaat uit drie bijeenkomsten van twee uur en hierbij worden zij door Ard Nieuwenbroek van Ortho Consult toegerust om kinderen op te vangen en binnen het systeem problemen bespreekbaar te maken.

Jongeren gaan met hun zorgen zelden eigener beweging naar het schoolmaatschappelijk werk en vragen ook anderen niet om hulp. Er ligt echt een drempel bij hen om naar vreemden toe te gaan. Jongeren noemen dat hun mentor of de vertrouwenspersoon wel eens aan hen vraagt hoe het met hen gaat. Dat waarderen de jongeren. Zij zijn dan ook degenen die de jongeren eventueel ertoe brengen naar de schoolpsycholoog of de schoolmaatschappelijk werker te gaan.

Hoe veilig voelen jongeren zich op school om de echtscheidingsproblematiek bespreekbaar te maken? Hieronder volgen een aantal citaten, hoewel wij beseffen dat we geen sluitend antwoord op voorgaande vraag hebben gekregen:

"Ik heb niet tegen klasgenootjes verteld dat mijn ouders gingen scheiden, alleen tegen mijn beste vriendin. Die reageerde er normaal op. Die zei oké, maar ging er niet teveel over praten. Ik vertel niet veel over vriendinnen, eigenlijk heb ik geen beste vriendin. Dat is mijn zus". (Ilse, 12 jaar)

Dat de school een steun kan zijn voor de jongeren, blijkt uit het volgende citaat: *"In het eerste jaar van deze school was ik heel boos en toen ben ik bij de schoolmaatschappelijk werker gaan praten. Het ging namelijk niet goed met mij, ik verzuimde nogal van school. Toen kwam het idee om een papa avond te houden. Dat was leuk, we deden monopoly en we praatten veel. Toen ben ik achter veel dingen gekomen en snap ik de scheiding ook beter. Nu praten we minder, maar we hebben nog wel vader- dochtertijd."* Op een schaal van 1 tot 10 zou zij die ene avond in de week met vader alleen een 8,5 of 9 geven. *"Even tijd voor hen samen, geen zeurende zusjes om haar heen".* (Jolanda, 14 jaar)

De 17 jarige Annelies noemt dat zij weinig steun ontvangt en eigenlijk alleen over de echtscheidingsproblematiek praat met haar vriend en de psycholoog.

De 14 jarige Bram spreekt zeker over de problematiek op school. Hij zegt hierover het volgende: *"Vrienden heb ik op school en in de kerk. Ik praat er makkelijk over. De mensen moeten mij maar nemen zoals ik ben. Ik ben wel open. Op school, in mijn klas, heb ik nog een paar vrienden die ook gescheiden ouders hebben. Wij praten wel met elkaar en ervaren ook steun van elkaar. Onze mentor is overspannen, want onze klas is nogal druk. Veel ADHD kinderen. De zorgcoördinator neemt de gesprekken over, maar hij is nu ook ziek. Ik neem zelf het initiatief als ik met iemand wil praten. Als een jongere dat niet kan, is dat erg vervelend. Het helpt mij om erover te praten, want dan kan ik mijn hart luchten".*

5.3 Thema's rond geloof en echtscheiding

5.3.1 Persoonlijk geloof van de jongere

De jongeren die wij geïnterviewd hebben, zijn opgegroeid met het christelijke geloof. Onder het christelijk geloof verstaan wij God de Vader, die ons geschapen heeft en ons leven leidt, Jezus Christus, die ons reinigt van al onze zonden en de Heilige Geest, die ons vult met de liefde van God en helpt om te leven als kind van God. Hoewel de jongeren bekend zijn met het christelijk geloof, vragen wij ons af in hoeverre het geloof hen persoonlijk ook wat te zeggen heeft. Maakt de situatie van de echtscheiding het voor hen moeilijker om te geloven of ervaren zij juist steun van het geloof? En is geloof een belangrijk thema in hun leven?

Uit de interviews blijkt dat één jongere aangeeft dat hij zich niet bezig houdt met God en geloof. Negen jongeren geven aan dat geloof in God een (belangrijke) plaats in hun leven heeft. Het geloof in God wordt bij deze jongeren zichtbaar in het bidden tot God, voor zichzelf en de ouder(s). Zij geven het volgende aan:

"Mijn eigen geloof, dat is niet minder geworden, hoor. Je gaat meer bidden. Hoe zeg je dat? Nood leert bidden. Dan ga je soms uit de Bijbel lezen en dan denk je: o, hier staat ook een stukje van. Je gaat er beter op letten. Het wordt echt niet slechter, hoor." (Anne, 14 jaar)

"Natuurlijk bid je dat het weer wat beter mag gaan. Dat het goed mag komen met je ouders. In het begin bad ik veel en dan zakt het weer af. Toen ik hoorde dat de scheiding echt doorging, toen ging ik weer heel erg bidden. Ook als mijn moeder weer stil is, dan bid ik dat zij morgen weer vrolijker is en dat helpt wel hoor. Je moet niet opgeven." (Jolanda, 14 jaar)

"Ik bid meer voor mijn moeder; soms ziet zij het niet meer zitten. Dan bid ik dat het goed mag gaan met mijn moeder. Ook al is zij gescheiden. Ik vind het zielig voor mijn moeder, niet voor mijn vader, die is zelf weggelopen. Ik bid ook voor mijzelf: voor voetbal dat ik geen blessures oploop en dat ik veilig thuis kom. Ik bid ook dat ik de scheiding een beetje mag begrijpen. Ik weet niet waarom het met mij moest gebeuren." (Ard, 14 jaar)

"Als ik het moeilijk heb, ga ik bidden. Bijvoorbeeld toen ik mezelf zielig begon te vinden en andere mensen zag die het altijd makkelijk hebben, ben ik gaan bidden. Toen merkte ik een soort rust. Maar ik ben er ook niet zo regelmatig mee bezig, met bidden en Bijbellezen. Het helpt wel, maar ik wil God niet alleen opzoeken in moeilijke momenten. Dan voel ik me schuldig, net of ik Hem gebruik." (Annelies, 17 jaar)

"Ik geloof in God. Mijn geloof helpt mij. Als ik het moeilijk heb, dan ga ik bidden. Dan ervaar ik dat God mij helpt. Ik ervaar dan kracht en blijdschap, dat soort dingen. Het gevoel dat ik weer verder kan. Hij helpt mij zeker." (Bram, 14 jaar)

"Ik vertel alles aan God, in mijn hoofd; ik bid dan. Ik vertel wat ik moeilijk vind. Ik vind het fijn om dat te kunnen zeggen. Als ik niet in God zou geloven en in de Bijbel, dan zou het voor mij wel iets anders verlopen zijn. Ik kan er al zo moeilijk mee omgaan. Voor mij is het belangrijk dat God er is." (Joël, 13 jaar)

Voor de 16-jarige Else was God een Vader. Ze vertelde: *"Omdat mijn echte vader niet in mij geïnteresseerd is, vind ik het fijn dat God mijn Vader is. Hoe ik merk dat God mijn Vader is, vind ik nog moeilijk. Ik kan Hem natuurlijk niet zien en Hij kan mij ook geen knuffel geven. Dat is wel iets wat ik belangrijk vind."*

De jongeren ervaren dat zij naar God kunnen gaan als de omstandigheden waarin zij verkeren moeilijk zijn. Zij ervaren over het algemeen meer rust in hun situatie daardoor. Eén jongere merkt daarbij op dat ze God niet alleen wil zoeken in moeilijke momenten. Dat geeft schuldgevoelens bij haarzelf. Een andere jongere vindt het fijn dat God haar Vader is, omdat haar echte vader niet in haar geïnteresseerd is. Tegelijkertijd ervaart ze het gemis van iemand die naast haar zit of haar een knuffel geeft. En toch geven negen jongeren aan dat God bestaat en dat Hij voor je zorgt in moeilijke omstandigheden.

Kenmerkend was wel, dat de meesten op de vraag of zij voor de echtscheidingssituatie bidden, antwoordden dat zij voor hun ouders bidden. Het lijkt erop dat de ouder met zijn of haar problemen op de eerste plaats komt en in het beste geval vergeten zij zichzelf niet en brengen zij zichzelf ook in gebed. Voor hun moeder bidden zij vooral als deze verdrietig of slecht gehumeurd is en voor henzelf bidden zij voor praktische dingen als hulp bij een toets. Hiermee komt de vraag naar boven of zorgen voor jezelf een belangrijk thema moet zijn binnen een cursus voor scheidingsjongeren. Tijdelijk extra zorg dragen kan een positieve uitwerking op de jongere hebben, maar na verloop van tijd moet die zorg weer door de ouder overgenomen worden.

5.3.2 Hoe kijken zij tegen de tien geboden aan?

De jongeren kennen vanuit de opvoeding en kerkgang de tien geboden. Door de echtscheiding groeit het besef bij de jongeren dat hun ouders hun trouwbelofte niet hebben kunnen waarmaken, en evenmin het naleven van het zevende gebod '*Gij zult niet echtbreken'.* Het brengt jongeren in verwarring en onzekerheid. Zij zoeken hun weg te midden van deze verwarrende gevoelens. Het brengt de jongeren soms tot een andere manier van denken over de tien geboden om zo de nieuwe situatie een plekje te kunnen geven.

Rik van 15 geeft aan dat hij het voorlezen van de geboden in de kerk altijd wel voelt. Hij ergert zich er aan als mensen uit de kerk over hem praten. Ook Anne van 14 geeft aan dat ze de tien geboden in de kerk in het begin van de scheiding echt niet kon horen. Ze vertelt:

'Bij catechisatie krijgen we les van een ouderling. Toen het zevende gebod aan de beurt kwam, zei hij tegen mij dat hij zou oppassen met wat hij zei. Ik zat daar wel een beetje naar beneden te kijken. Ik vond het niet echt leuk, maar het is gewoon zo. Ik luisterde wel gewoon, omdat de scheiding net gebeurd was en ik eigenlijk niet wist welke kinderen het wisten…. Nu kan ik die geboden wel aanhoren, hoor, want ik vind dat je op een gegeven moment moet respecteren dat het gewoon niet meer kan.'

Annelies van 17 zegt dat God niet voor niets zo'n gebod heeft gegeven. En dat je dus niet zomaar om het minste of geringste zou moeten scheiden. Maar, zegt ze, misschien dat God wel zag dat het niet goed ging en dat het niet houdbaar was.

Andere verklaringen die de jongeren geven zijn:

'Ik denk wel dat God kijkt en zegt dat scheiden niet goed is. Maar als een aan alcohol verslaafde vader zijn kinderen slaat, dan vindt God dat ook niet goed. Misschien moet je het ene gebod breken, om het andere gebod te kunnen houden.'

'Ik heb er niets mee te maken. Scheiden is iets dat bij mijn ouders hoort. Daar moeten zij zich maar druk over maken. Ik weet dat het niet mijn fout is.'

Annelies van 17 heeft moeite met het gebod '*Eer je vader en je moeder'.*

'Er was bij ons thuis altijd dreiging en ruzie. Mijn vader liep regelmatig weg als er ruzie was tussen hem en mijn moeder. Dat was zo in mijn hele basisschooltijd. Mijn ouders zijn meer met elkaar bezig geweest dan met ons. Ik had liever gewoon gehad dat ze wel aandacht voor ons hadden en leuke dingen hadden gedaan. Hen liefhebben kan ik niet echt. Ik zie dat mijn ouders niet kunnen opvoeden, dat ze niet geïnteresseerd zijn. Ik kan mijn verhaal niet bij hen kwijt. Ik ben er meer voor hen. Liefhebben is best moeilijk. Ik heb soms wel moeite met dit gebod. Dan denk ik: bij ons was het anders. Ik kijk anders naar onze situatie.'

Joël van 13 geeft aan dat hij ook vindt dat een man en een vrouw niet horen te scheiden.

'Mijn vader heeft besloten om geen nieuwe vrouw te zoeken. Misschien wil hij nog een beetje trouw blijven. Het heeft te maken met mijn vaders blik op de Bijbel. Volgens mij staat er ook in de Bijbel dat je niet mag hertrouwen, voordat je vroegere man of vrouw is overleden. Mijn moeder denkt daar

anders over. Ze denkt: God wil ook dat wij gelukkig zijn. Als mijn moeder een nieuwe vriend heeft, zou het nog vervelender worden. Ik word al boos als ik eraan denk.'

Wat opvalt is dat jongeren een verklaring zoeken voor het niet naleven van de tien geboden door hun ouders. In de leeftijdsfase waarin deze jongeren zich bevinden, is het blijkbaar nog niet zo dat het hun geloof aan het wankelen brengt. Ook geven de meeste jongeren niet aan dat zij twijfelen aan het waarheids- en echtheidsgehalte van het geloof van hun ouders. Zij geloven dat God de scheiding vergeeft en een enkele keer zegt een jongere dat andere mensen weer andere zonden doen. Zij moeten er dus niet over oordelen volgens hen. Jongeren lijken in zijn algemeenheid te zeggen, dat God het wel zal begrijpen dat hun ouders niet meer samen verder konden. Begrip, een cognitief aspect, komt in deze gesprekken duidelijker naar voren dan gevoelsaspecten. Mogelijk komt dit omdat de kinderen loyaal aan hun ouders willen zijn.

Acht van de tien jongeren hebben het gevoel dat zij van beide ouders evenveel kunnen houden. Bij de twee jongeren die dat niet kunnen is verdriet, maar ook boosheid en schuldgevoel aanwezig. Zij weten dat ze hun ouders moeten liefhebben, maar kunnen dat niet. Ze zijn eigenlijk boos op hun ouders, vanwege de situatie waarin zij opgegroeid zijn. Helpend kan zijn als deze jongeren erkenning krijgen voor het verdriet en de boosheid die door de echtscheidingssituatie zijn ontstaan.

5.3.3 Welke (levens-)vragen houden hen bezig?

De eerste reactie die jongeren geven op deze vraag is dat ze het niet weten. Het lijkt erop dat de jongeren in deze leeftijdsfase niet met levens- en geloofsvragen bezig zijn. Het kan ook zijn dat de vraag te abstract is voor hen. Bij uitleg of doorvragen komt er bij een paar jongeren toch wel wat naar boven. Wanneer jongeren (levens-) vragen hebben, gaan zij daar meestal mee naar hun moeder. Zij kan daar antwoord op geven, zeggen ze. Ook wordt wel genoemd de tienerleider van de kerk. Maar de meeste jongeren geven aan dat ze eigenlijk niet met levens- en geloofsvragen zitten.

Zoals Jolanda van 14 in eerste instantie ook zegt:

'Naar eigen zeggen komt dat omdat wij minder streng zijn dan bijvoorbeeld mensen uit andere kerken. Ik kan me wel voorstellen dat anderen met vragen zitten. Ik ben wel bang dat als ik later ga trouwen, ook ga scheiden. Dat wil ik niet, want dat is helemaal niet leuk voor de kinderen.'

'Soms denk ik weleens: Zou God er boos over zijn? Maar dat weet ik niet en als je echt vraagt om vergeving, dan denk ik wel dat het vergeven is. En dat je er niet meer over na moet denken. Ja, het is misschien wel fout, maar het is nu eenmaal gebeurd en dat kun je niet meer terug draaien.'

Annelies van 17 vraagt zich af waarom iedereen haar moeder helpt, maar wie helpt ons? Ze heeft het best zwaar, maar wij worden gewoon aan ons lot overgelaten. Waar is onze hulp?

Twee jongeren vragen zich af waarom precies hun ouders gingen scheiden.

Joël van 13 zegt daarover:

'Ik vind het best flauw dat mijn ouders christelijk zijn en gescheiden zijn, terwijl ouders die niet christelijk zijn nog bij elkaar zijn. Ik vraag me af waarom dat zo is. En ook waarom we moesten verhuizen. Door testen word je zuiver, dus ik dacht dat het misschien daar mee te maken heeft.' Op

de vraag wat hij bedoelt met testen, geeft hij aan dat het een soort beproeving is van God, waardoor je als het ware zuiver wordt.

"Waarom begrijpt mijn vader nu niet dat wij het ook moeilijk hebben? Hij kan toch wel dichterbij komen wonen voor ons, als wij belangrijk voor hem zijn?" (Ard, 14 jaar)

Het zoeken naar een verklaring waarom het niet meer gaat tussen de ouders, zal de ene jongere meer bezig houden dan de andere. Sommige jongeren zullen graag informatie over de reden van de scheiding willen hebben. Anderen willen liever niets weten. Zij zijn misschien bang om dingen te horen die te pijnlijk zijn of om te moeten kiezen tussen hun vader of hun moeder. In vrijwel alle interviews hoorden wij dat jongeren aan de ene kant erkenning willen voor de pijn en het verdriet dat zij hebben. Aan de andere kant moeten mensen niet te meelevend zijn, want zij willen zeker niet zielig gevonden worden. Enkele jongeren noemden heel treffend dat het hun wens is dat ouders meer begrip voor hen hebben, dat het voor hen net zo goed heel moeilijk is.

5.4 Conclusie

We zien in dit hoofdstuk de theoretische onderbouwing over de gevolgen van de echtscheiding uit hoofdstuk twee terug in de ervaring van de jongeren.

Tien jongeren hebben hun ervaringen gedeeld over de reacties van hun omgeving en hun (persoonlijk) geloof in relatie tot de echtscheiding. We realiseren ons dat het aantal van tien jongeren beperkt is, toch willen wij conclusies trekken op basis van hun ervaringen. Zij verwoorden voor ons de ervaringen van christelijke jongeren uit gescheiden gezinnen.

Ten aanzien van de christelijke omgeving concluderen wij:

- dat de peergroup, waaronder ook klasgenootjes behoren, voor de jongeren belangrijk is. Jongeren praten het liefst, of zelfs uitsluitend, met jongeren die in ongeveer dezelfde situatie verkeren als zij. Echtscheidingsjongeren beweren dat alleen deze personen hen kunnen begrijpen.

- dat jongeren dragen zorg voor hun gezin. Zij maken zich zorgen om hun ouders, broers en zussen en lijken zichzelf daarbij nogal eens te vergeten.

- dat jongeren niet zoveel waarde hechten aan sociale media, zoals volwassen nogal eens denken. Tenminste wat het informeren en praten over de echtscheidingssituatie betreft.

- dat de meeste jongeren zich geaccepteerd voelen binnen de kerk, ook als in de kerk geleerd wordt dat scheiden niet de bedoeling van God is. De aanname bij aanvang van het onderzoek dat er een taboe heerst binnen de kerken ten aanzien van de echtscheidingsproblematiek lijkt niet te kloppen. De jongeren noemen ook dat kerkmensen het vooral niet in hun hoofd moeten halen om hen te veroordelen. Het is niet zo, dat jongeren nu echt iets van de kerk verwachten. De aandacht en attenties die zij wel ontvangen, kunnen zij zeker waarderen. Eén jonger zei wel te voelen dat mensen naar hen kijken, maar zeker weten of aanwijzingen hiervoor hebben had zij (hij)niet.

- dat de jongeren zich op school prettig lijken te voelen. De jongeren waarderen de aandacht van de school (professionals) tot op zekere hoogte. De jongeren willen zelf bepalen waar zij over willen praten en waar niet over. Niet elke jongeren maakt de echtscheidingsproblematiek bespreekbaar bij leeftijdsgenoten en het personeel. Mentoren en vertrouwenspersonen kunnen jongeren net dat zetje geven om te gaan praten bij een schoolmaatschappelijk werker of een schoolpsycholoog. Die hulp wordt door jongeren gewaardeerd.

Ten aanzien van thema's rond geloof en echtscheiding concluderen wij:

- dat geloof in God voor negen jongeren in meer of mindere mate belangrijk is. Het geloof wordt zichtbaar in het bidden tot God. Kenmerkend was wel, dat de meesten op de vraag of zij voor de echtscheidingssituatie bidden, antwoordden dat zij voor hun ouders bidden. Hiermee komt de vraag naar boven of zorgen voor jezelf een belangrijk thema moet zijn binnen een cursus voor scheidingsjongeren. Tijdelijk extra zorg dragen kan een positieve uitwerking op de jongere hebben, maar na verloop van tijd moet die zorg weer door de ouder overgenomen worden.

- dat jongeren een verklaring zoeken voor het niet naleven van de tien geboden door hun ouders. Zij geloven dat God de scheiding vergeeft en dat andere mensen weer andere zonden doen. Hier wordt de loyaliteit naar de ouders toe zichtbaar.

- dat in het liefhebben van beide ouders loyaliteit zichtbaar wordt. Acht jongeren geven aan dat zij beide ouders evenveel kunnen liefhebben. Bij de twee jongeren die dat niet kunnen, is er verdriet, onbegrip, maar ook boosheid en schuldgevoel aanwezig. Zij weten dat zij hun ouders moeten liefhebben, maar kunnen dat niet en worstelen met een loyaliteitsconflict. Dit is ons inziens een belangrijk thema waar aandacht voor zou moeten zijn.

- dat jongeren in eerste instantie zeggen niet te weten welke (levens-) vragen hen bezig houden. Bij doorvragen komen er wel thema's naar boven. Met hun vragen gaan zij meestal naar hun moeder toe.

6 - Hoe ziet hulp in echtscheidingssituaties eruit volgens de jongeren?

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan we stil bij de hulpvraag van de jongere in echtscheidingssituaties. Geven zij aan behoefte te hebben aan hulp en zo ja, welke hulp vinden zij dan prettig? En hoe zou deze hulp moeten worden aangeboden? Zijn zij op de hoogte welke hulp er is? Ook dit hoofdstuk belichten wij vanuit het perspectief van de jongeren. Wij proberen antwoord te geven op deelvragen vier en vijf.

6.2 Welke hulp is nodig volgens de jongeren?

Tijdens het interviewen hebben wij de jongeren gevraagd of zij hulp zouden willen en hoe die hulp er uit zou moeten zien. Alle jongeren zijn het er over eens dat hulp nodig is. Opvallend is dat de jongeren nog al eens zeggen: *'Ze hebben wel hulp nodig'*. Voor andere jongeren in echtscheidingssituaties is het belangrijk dat er hulp is.

Een opdracht zou dan ook op de volgende manier geformuleerd kunnen worden: stel dat de ouders van je beste vriend gaan scheiden, wat kun je dan het beste voor je vriend doen, als omstander, of als vriend? Vervolgens kan gevraagd worden hoe dat bij henzelf gaat of is gegaan. Deze jongeren kunnen ook vertellen wat voor soort hulp goed zou zijn voor die andere jongeren. Op deze manier wordt het patroon zichtbaar van zorgen voor de ander en zichzelf wegcijferen. Het blijkt heel lastig te zijn om voor zichzelf te benoemen wat helpend kan zijn. Zij zijn niet of nauwelijks bezig met hun eigen behoeften.

Welke hulp is nodig volgens de jongeren?

- Het verwerken van de echtscheiding.

'Je moet het een beetje verwerken. Je moet in een nieuwe situatie je plek vinden en de band met je ouders verandert. Je moet er met iemand over kunnen praten of iemand moet je op de een of andere manier helpen.' (Rik, 15 jaar)

- Een luisterend oor.

'Jongeren hebben een luisterend oor nodig, maar het moet wel vertrouwelijk blijven.' (Jolanda, 14 jaar)

Annelies van 17 geeft aan dat zij iemand wil bij wie ze gewoon terecht kan en niet iemand bij wie je weer een intake krijgt. Ook hulp bij praktische zaken spreekt haar aan. Zij zegt bijvoorbeeld dat zij in het ene huis een brief krijgt, terwijl zij in het andere huis is die week. Dan weet zij sommige dingen niet en krijgt zij te horen dat ze dom is, omdat ze haar afspraken vergeet.

Omdat het voor de jongeren lastig bleek om aan te geven hoe de hulp er uit moet zien, hebben we een aantal opties met hen doorgesproken.

Bij de vraag aan de jongeren of zij mee zouden doen als er een cursus op school gegeven zou worden, antwoordden zeven van de tien jongeren positief.

'Ik zou wel een cursus op school willen, denk ik. Het zou mij wel helpen in een groep. De groep moet niet te groot zijn, tussen de drie en de vijf jongeren. Anders zit je te ver weg en kun je niet met elkaar praten. De volwassenen moeten wel aanvoelen als je geen zin meer hebt om te praten. Het kan ook ongemakkelijk worden als er teveel op gevoelens wordt ingegaan. Het hangt ervan af hoe de mensen zijn en hoe de groep is.' (Rik, 15 jaar)

'Ik zou het niet erg vinden om bij bekenden te zitten op school, omdat je dan een hechte groep kunt worden. Misschien is een mix van bekenden en onbekenden wel beter. Van bekenden weet iedereen alles al van elkaar. En jongeren moeten ook leren dat ze over gevoelens praten. Dat ze alles laten zien en geen dingen achterwege houden. Dat doen jongeren van mijn leeftijd. (Jolanda, 14 jaar)

'Die cursus zou goed voor mij zijn, maar ook voor mijn vader en moeder. Mijn moeder gaat er dan anders naar kijken en mijn vader kan dan inzien dat wij het wel degelijk lastig hebben en dat het voor mij belangrijk is dat hij interesse heeft voor mij. Als jullie het op school doen, dan ken ik die mensen en dan vind ik het vertrouwder. Ik huil liever bij mensen die ik ken, dan bij mensen die ik niet ken.' (Ard, 14 jaar)

'Ik denk wel dat ik naar de cursus zou gaan. Ik zou het wel fijn vinden om de verhalen van anderen te horen. Ik ben benieuwd of er nog anderen zijn die ook in zo'n situatie als ik zitten. Hoe gaan zij om met hun vader, van wie ze eigenlijk niet houden en naar wie ze liever niet heengaan.' (Else, 16 jaar)

'Sommige jongeren hebben daar wel moeite mee, denk ik, maar het is op zich wel goed zo'n cursus op school. Het kan best wel moeilijk zijn om erover te praten. Thuis hebben jongeren er moeite mee om erover te praten. Misschien is een groep op school wel goed, zodat ze toch gaan praten. Elkaars verhalen horen lijkt me wel goed. Het is wel handig om te horen hoe een ander het doet, bijvoorbeeld wat betreft het steeds heen en weer reizen.' (Bram, 14 jaar)

Het blijkt dat jongeren toch behoefte hebben aan contact met 'lotgenoten'. Een bekende en vertrouwde omgeving kan drempelverlagend zijn om te gaan, als ook het van te voren weten wie meedoet. Degene die de cursus leidt, moet gespecialiseerd zijn en een ouder iemand, die te vertrouwen is en kan luisteren. Het is voor de jongeren belangrijk welke persoon leiding geeft. Voor de drie jongeren, die niet of nauwelijks open staan voor een cursus op school, blijkt de drempel te hoog te zijn. De redenen die zij aangeven zijn:

'Ik zou er niet naar toe gaan. Dan vragen anderen aan mij: wat ga jij nu doen? Niemand weet eigenlijk van mijn situatie. Dan krijg ik weer vragen. Voor mij is de drempel te hoog.' (Annelies, 17 jaar)

'Als er een groepscursus op school zou komen voor jongeren van gescheiden ouders, dan zou ik niet komen, want ik ben bang dat jongeren gaan opscheppen: bijvoorbeeld van mijn vader krijg ik dit en van mijn moeder dat. Ik praat er niet graag met anderen over. Als ik over de scheiding praat, dan wil ik weten of andere jongeren nog steeds met plezier naar hun vader gaan of naar hun moeder. Hoe zij zich voelden en hoe zij zich gingen gedragen toen zij hoorden dat hun ouders gingen scheiden.'(Ilse, 12 jaar)

Een aantal jongeren geeft de tip dat de cursus verplicht zou moeten zijn. Zij denken dat het voor sommige jongeren, die niet zoveel vrienden hebben, best handig is. Ook al hebben ze geen zin, het is wel goed voor hen; dan gaan ze nadenken over hoe zij zich voelen. Op onze vraag hoe wij die jongeren over de streep kunnen trekken, zeggen zij dat er een mogelijkheid moet zijn om vrijblijvend een keertje te komen kijken of het wat voor hen is. Als ze het niets vinden, dan moeten ze dat eerlijk zeggen en als ze zich aangetrokken voelen, dan kunnen ze gewoon doorgaan. Anderen geven aan dat juist de ouders moeten aangeven als een kind het moeilijk heeft met de scheiding.

Een cursus in de kerk lijkt voor de meeste jongeren niet zo'n optie te zijn. Zij denken dat er weinig mensen in de kerk zijn die gescheiden zijn en dat er daarom geen groepscursus binnen de kerk kan draaien. Enkele jongeren gaven aan het eng te vinden en er tegen op te zien. De kerk mag best vragen hoe het met hen gaat, wel meeleven, maar niet overdrijven. De kerk moet zich ook niet afzijdig houden, iets meer aandacht zou wel mogen. Als voorbeeld wordt de tienerclub genoemd. De leiding van de tienerclub, die je kent en vraagt hoe het met je gaat.

Een cursus via internet trekt weinig geïnterviewde jongeren. Zij praten liever met een persoon dichtbij. Op internet is het minder persoonlijk. Je kunt dingen opschrijven, maar je kunt ook veel weglaten. Tegelijkertijd horen we ook jongeren zeggen dat internet een hulpmiddel kan zijn, omdat je dan je vragen kunt stellen aan een onafhankelijk iemand. Van die vragen die je bijvoorbeeld niet aan je ouders zou stellen. Jongeren geven aan het internet vooral als informatiebron te zien. Ze kijken even of zij iets zien wat hun interessant lijkt en lezen het dan door.

6.3 Ervaring met hulp bij echtscheiding

Wij hebben de jongeren gevraagd of zij weten waar zij (professionele) hulp kunnen vinden en of zij mogelijk al eerder een aanbod van hulpverlening ten gevolge van echtscheidingsproblematiek ontvangen hebben. Acht van de tien jongeren zijn niet op de hoogte van het feit dat er cursussen voor hen bestaan. De twee jongeren bij wie het wel bekend was, zijn via hun ouders door een scheidingsbemiddelaar verwezen naar een KIES coach. Deze twee jongeren hebben drie of vier gesprekken gehad bij de KIES coach, tegelijk met nog twee jongeren.

Het lijkt erop dat jongeren niet zelf actief op zoek gaan naar informatie over hoe zij bijvoorbeeld het beste om kunnen gaan met echtscheidingsproblematiek. Op onze vraag of zij een idee hadden waar zij informatie op internet kunnen vinden, antwoordden alle tien de jongeren ontkennend. Voor ons is dit een bijzondere ontdekking, te meer omdat wij toch geconstateerd hebben dat jongeren levensvragen hebben als: '*Hoe gaan andere jongeren om met het probleem als zij niet meer naar hun vader of moeder toe willen?*'

Op onze vraag of jongeren Mindguid.nl van Eleos kennen, antwoordden jongeren ontkennend. Muidguide.nl is een internetsite waarop verschillende buttons staan die jongeren aan kunnen klikken. De site bevat informatie over verschillende onderwerpen die psychische problemen kunnen veroorzaken. Op de vraag of zij op een dergelijke site zouden kijken, antwoordden verschillende jongeren dat zij daar naar zouden kijken om te ontdekken of er iets bruikbaars voor hen op zou staan. Als het interessant is, zouden zij het zeker lezen. Als het niet interessant is, zouden zij het weg klikken.

Het lijkt erop dat jongeren ook niet weten dat er forums bestaan. Er was geen jongere die hier gebruik van maakte. De gedachten en vragen die jongeren hebben, leggen zij eerder bij hun leeftijdsgenoten neer die ongeveer in een zelfde situatie verkeren.

6.4 Conclusie

Onze conclusie op de deelvraag welke hulp jongeren denken nodig te hebben in echtscheidingssituaties en hoe die hulp aangeboden moet worden, is dat:

- alle jongeren het er over eens zijn dat hulp nodig is;
- jongeren vooral behoefte hebben aan lotgenotencontact;
- de school door de meeste jongeren wordt gezien als een bekende en vertrouwde omgeving, een plek waar het beste de cursus gegeven kan worden;
- het voor de jongeren belangrijk is wie leiding geeft aan de cursus. Vertrouwen en goed kunnen luisteren zijn belangrijke voorwaarden, alsook humor en gezelligheid;
- het (landelijk) cursusaanbod bij acht van de tien jongeren volstrekt onbekend is. Twee jongeren zijn door bemiddeling van hun ouders bij een KIES coach in een hulpverleningstraject gekomen;
- jongeren niet bekend zijn met een jongerensite van Eleos (OptiMent is hier onderdeel van), Mindguide.nl. Als hierop relevante informatie zou staan, dan willen zij dit zeker lezen.
- jongeren niet weten dat er forums bestaan. Er was geen jongere die hier gebruik van maakte. De gedachten en vragen die jongeren hebben, leggen zij eerder bij hun leeftijdsgenoten neer die ongeveer in een zelfde situatie verkeren.

In het volgende hoofdstuk willen we onze conclusies omzetten in aanbevelingen.

7 - Conclusies, aanbevelingen en discussie

7.1 Inleiding

Bij de start van het onderzoek hadden OptiMent en wij het idee dat er te weinig aandacht voor echtscheidingsjongeren in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar is, in het bijzonder binnen de christelijke context. Wij concludeerden dat vanuit eigen ervaringen in onze omgeving en wij wilden daar graag iets mee doen. OptiMent deelde dit met ons en stelde ook dat er moeite binnen kerken kan heersen rondom het thema echtscheiding. Er ontstond een idee om deze jongeren een preventieve cursus aan te bieden om de negatieve gevolgen van echtscheiding te verminderen. In goed overleg met OptiMent is daarom de doelstelling geformuleerd:*"Wij willen door middel van dit onderzoek een bijdrage leveren aan de integratie van de christelijke identiteit in het reguliere cursusaanbod voor jongeren van 12 t/m 18 jaar die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek".*

Onze bijdrage bestaat hieruit, dat wij aan OptiMent een cursusonderdeel rond het thema geloof, christelijke omgeving en echtscheiding aanbieden. Om de meest geschikte vorm van dat cursusonderdeel aan te kunnen leveren, zoeken wij naar randvoorwaarden. Wij inventariseren bestaand cursusmateriaal. Daaruit selecteren wij de belangrijkste items. Het cursusonderdeel wordt opgezet vanuit een christelijke identiteit. De vorm waarin die cursus gegeven wordt, zal aansluiten op de behoeften en wensen die jongeren aangegeven. Uiteraard zal vanuit professioneel perspectief verantwoording plaats vinden, voor zowel de inhoud als de vorm van het cursusaanbod.

Het cursusonderdeel moet bruikbaar zijn voor professionals van OptiMent.

Gebruik van de reguliere methode 'Jes! Het Zwolsche Brugproject'

OptiMent verwachtte binnenkort gebruik te kunnen maken van de reguliere methode 'Jes! Het Zwolsche Brugproject'. Men maakt al gebruik van deze methode voor de doelgroep van 8 t/m 12 jarigen en heeft daar goede ervaringen mee. Weliswaar wist OptiMent dat de cursus nog niet doorontwikkeld was voor 12 t/m 18 jarigen, maar verwachtte ze wel dat het bij de makers in kladversie klaar lag en dat de methode binnenkort op de markt zou komen. Wij zouden daar als onderzoekers een cursusbijeenkomst aan vast kunnen koppelen, waarin christelijke aspecten aan bod zouden komen.

Het uitgeven op de markt blijkt echter (voorlopig) niet het geval. De makers van 'Jes! Het Zwolsche Brugproject' willen eerst de financiering rond krijgen alvorens zij veel tijd en energie stoppen in het ontwikkelen van nog een product. Daarbij hopen de makers van 'Jes! Het Zwolsche Brugproject' vooral op een vruchtbare samenwerking met andere ontwikkelaars van methodes, omdat zij inzien dat jongeren nauwelijks naar cursussen over dit onderwerp toe komen. Zij willen zich samen bezinnen op de vraag hoe dit komt en wat zij daaraan kunnen doen. Naast het programma Jes! Het Zwolsche Brugproject hebben we nog andere programma's onderzocht.

In dit hoofdstuk laten we zien wat de eindconclusie is naar aanleiding van onze hoofdvraag en deelvragen. Daarna evalueren wij ons onderzoek en geven wij aanbevelingen voor OptiMent.

7.2 Eindconclusie

Het *doel* dat we met dit praktijkonderzoek beogen, is een bijdrage leveren aan de integratie van de christelijke identiteit aan het reguliere cursusaanbod voor jongeren van 12 t/m 18 jaar die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek.

Om dit doel te bereiken, hebben we een *hoofdvraag* opgesteld, namelijk welk passend cursusaanbod, vanuit een christelijke identiteit, kan OptiMent jongeren bieden die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek?

De *deelvragen* geven richting aan ons onderzoek en beantwoorden ook onze hoofdvraag.

Voordat we onze deelvragen beantwoordden, bekeken we de gevolgen van de echtscheiding voor jongeren uit de literatuur en recente onderzoeksgegevens.

Ons bleek dat het gezinssysteem ontwricht raakt met als gevolg dat er op zowel praktisch, financieel en sociaal emotioneel gebied verwarring en onzekerheid kan ontstaan. Meer dan de helft van de jongeren die een scheiding van hun ouders meemaakte, heeft op school de weerslag ervaren van de problemen thuis. Daarbij werden concentratieproblemen en gedragsproblemen op school het meest genoemd. Ook op de lange termijn heeft echtscheiding gevolgen. Kennis van deze gevolgen kan bijdragen aan het vormen van een cursusaanbod dat de negatieve lange-termijn gevolgen kan verlichten.

1. *Wat zijn de belangrijkste items binnen het bestaande cursusaanbod voor jongeren die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek?*

Opvallend is dat wat inhoud betreft de zes programma's niet veel van elkaar verschillen. De overeenkomsten in de thema's van de programma's zijn:

- Ervaringen rondom de scheiding;
- Herkennen van en leren omgaan met gevoelens:
- Leren leven met veranderingen in gezinssituatie en in de omgang met anderen;
- Versterken van de autonomie en zelfbeeld van de jongeren;
- Hoe verder in de nieuwe situatie.

Bij elk programma worden in meer of mindere mate ook de ouder(s) betrokken, hoewel het kind centraal staat. We zien bij vier van de zes programma's het GGGG schema terug komen. Wat is de Gebeurtenis, wat zijn de Gedachten en Gevoelens en wat is het Gedrag? Ook wat het doel betreft hebben zij alle de intentie om jongeren en ouders te leren om op een constructieve manier te praten over de scheiding.

2. *Hoe evalueren de trainers hun reguliere cursussen, die zij geven aan jongeren op het gebied van echtscheidingsproblematiek?*

Voor enkele trainers was het lastig om de vraag te beantwoorden hoe zij hun reguliere cursussen evalueren. De reden is dat zij niet eerder groepen met 12 t/m 18 jarigen gedraaid hebben, terwijl zij wel het draaiboek klaar hebben liggen, of hier ten minste visie op hebben. Alle trainers hadden wel ervaring met individuele begeleiding bij jongeren met echtscheidingsproblematiek. Die individuele begeleiding bieden zij soms op verzoek van de jongere, maar vaker nog omdat zij de groepen niet vol krijgen.

Beperkte financiële middelen kunnen de oorzaak zijn van het niet kunnen starten met jongerengroepen. De ervaring is dat waar het programma eenmaal draait en waar de financiering geregeld is, het programma opgenomen blijft in het aanbod. Verschillende scholen hebben er financiële middelen voor over, omdat zij de gevolgen zien van jongeren in echtscheidingssituaties, alsook het effect van de training.

Jongeren verwerken de scheiding beter als zij een goede en open communicatie met de ouders hebben. Om die goede en open communicatie te realiseren, worden er ouderbijeenkomsten georganiseerd bij alle cursussen. Alle trainers benadrukken het belang van groepsgericht aanbod, om reden dat lotgenotencontact in een behoefte voorziet.

3. *Wat ervaren de jongeren in hun persoonlijk geloofsleven en in de christelijke omgeving in relatie tot de echtscheidingsproblematiek?*

Onze focus in de interviews met de jongeren was gericht op wat jongeren binnen hun christelijke context wensen en wat hun behoeften zijn. Acht van de tien jongeren voelen zich geaccepteerd binnen de kerk, hoewel in de kerk geleerd wordt dat scheiden niet de bedoeling van God is. Een enkele keer voelen jongeren zich erop aan gekeken en de jongeren noemen dat kerkmensen het vooral niet in hun hoofd moeten halen om hen te veroordelen. De aanname bij aanvang van het onderzoek dat er een taboe heerst binnen de kerken op echtscheiding lijkt niet te kloppen. Uiteindelijk geloven de jongeren dat de scheiding de beste keuze was voor hun ouders, maar zij vragen zich wel eens af waarom het juist hen moest overkomen.

De jongeren zeggen dat het nauwelijks tot geen negatieve invloed heeft op hun eigen geloofsleven. In het geloof ervaren verschillende jongeren juist steun. Bijzonder is dat vrijwel alle geïnterviewde jongeren diep na moesten denken over hoe hun christelijke omgeving op hen als kinderen reageerden toen de ouders gingen scheiden. Het leek erop dat zij er niet eerder over nagedacht hadden. Hebben zij dan geen verwachtingen van medechristenen? Een attente, en vooral korte vraag van bijvoorbeeld een gemeentelid aan de jongere hoe het met hem of haar gaat, vindt absoluut waardering onder de jongeren.

De jongeren hebben ons geen thema's vanuit een christelijke identiteit aangereikt. Het lijkt erop dat jongeren daar geen behoefte aan hebben. Bij het terug luisteren van de interviews, die wij door middel van het gebruik van een dictafoon opgeslagen hebben, merkten wij alsnog geloofsaspecten in de levensvragen op. Onderwerpen die aan bod komen zijn: 'Waarom moet dit nu mij overkomen?' en

‘Hoe gaan andere jongeren ermee om als zij in het weekend eigenlijk niet naar hun vader willen?’. De laatste vraag zou over het eren van je ouders kunnen gaan.

4. *Welke hulp is nodig volgens de jongeren?*

Alle jongeren zijn het er over eens dat hulp nodig is. Het blijkt dat jongeren vooral behoefte hebben aan lotgenotencontact. Verschillende geënquêteerde jongeren benadrukken in de interviews dat zij hopen dat hun ouders dan ook komen. Zij hopen op een beter contact met de ouders, zodat hun ouder(s) hen dan kunnen steunen, en zij hopen op meer begrip voor henzelf.

Het (landelijk) cursusaanbod is bij acht van de tien jongeren volstrekt onbekend. Twee jongeren zijn door bemiddeling van hun ouders bij een KIES coach in een hulpverleningstraject gekomen. Ook zijn jongeren niet bekend met een jongerensite van Eleos (OptiMent is hier onderdeel van), Mindguide.nl. Als hierop relevante informatie zou staan, dan willen zij dit zeker lezen.

5. *Hoe moet de cursusbijeenkomst worden aangeboden?*

De school wordt door de meeste jongeren gezien als een bekende en vertrouwde omgeving. Welke persoon leiding geeft aan de cursus, is voor jongeren ook belangrijk. Het moet volgens hen iemand zijn die hen begrijpt en met wie je ook kunt lachten.

Naast het beantwoorden van onze deelvragen hebben we geconcludeerd dat de volgende punten van belang zijn. Uit het onderzoek blijkt:

- dat vergeving en zorgen voor jezelf belangrijke thema’s zijn

Een meisje sprak weifelend uit: ‘*Mijn moeder denkt dat zij vergeving gekregen heeft en dan zal dat wel zo zijn*’. Op de vraag of jongeren bidden voor hun situatie, blijkt dat zij in eerste instantie vooral bidden voor de ouder waar het niet goed mee gaat. In de meeste gevallen lijkt dat de moeder te zijn. Een stukje zelfzorg zou zeker passend zijn binnen de hulpverlening met deze problematiek. Tijdelijk extra zorg geven aan een ouder is op zich geen probleem, dat is soms hard nodig. Voor de jongere kan het fijn zijn om op die manier wat te geven aan de ouder, maar als het te lang gaat duren, is die zorg niet passend meer. Dan ontstaat de kans op parentificatie en zit het kind gevangen in een zogenaamde ouderrol. De jongere komt dan niet toe aan het ontwikkelen van levenstaken die bij zijn of haar leeftijd behoren. Een jongere moet dus leren om zijn of haar grenzen af te bakenen. Dat noemen wij een stukje zelfzorg. Voor jongeren kan het heel nuttig en waardevol zijn om met vrienden te gaan voetballen, in plaats van bij moeder in de buurt te blijven, omdat zij heel verdrietig is.

- dat ook christelijke jongeren een grote kans lopen om het contact met de uitwonende ouder te verliezen.

Conform de onderzoeksgegevens van Spruijt & Kormos (2010) betrof het ook bij de christelijke jongeren in de meeste gevallen de vader met wie het contact verbroken of verminderd is. Dit roept

de vraag op wat de oorzaak hiervan is. Kiezen zij partij voor een ouder, omdat deze verlaten is en als zwakkere partij bescherming nodig heeft? Of manipuleert een ouder de jongere (on)bewust om afstand te nemen van de andere ouder, omdat deze zelf de scheiding niet kan verwerken? Of heeft een kind gegronde redenen om een ouder niet of nauwelijks te willen zien? Het kunnen signalen zijn die wijzen op een risico van het ontstaan van het Parental Alienation Syndrome (PAS).

7.3 Evaluatie & overwegingen

Het uitgangspunt van zowel OptiMent als onszelf was om een cursusbijeenkomst te ontwikkelen waarin christelijke aspecten centraal staan. In de loop van het onderzoek bleek dat het uitgangspunt om een cursusbijeenkomst te ontwikkelen ter discussie gesteld zou moeten worden. De vraag is of het reëel is om één cursusbijeenkomst geheel te wijden aan geloofsaspecten. Het beantwoorden van de hoofdvraag is in ieder geval lastiger gebleken dan wij van tevoren dachten. Het roept ook weer nieuwe vragen op. Een passend cursusaanbod moet effectief zijn, in die mate dat het beantwoordt aan het beoogde doel, namelijk het verminderen van de negatieve gevolgen van echtscheiding en het moet aansluiten op de wensen en de behoeften van de jongeren. De vraag blijft ook waarom jongeren zich niet aanmelden voor een cursus, terwijl wij de noodzaak voor hulp aan jongeren onderkennen. Hebben ouders hierin een sleutelrol? Deze overwegingen willen wij in dit hoofdstuk beschrijven.

Effectiviteit

Als een cursusprogramma door het Nederlands Jeugdinstituut (NJi) de erkenning krijgt van ‘theoretisch goed onderbouwd’, 'waarschijnlijk effectief' of ‘bewezen effectief’, dan is dat een pre. Op de databank van het NJi zijn alleen jeugdinterventies opgenomen die goed beschreven zijn en theoretisch goed onderbouwd. Als een interventie door het NJi positief beoordeeld is, dan kan een volgende stap het wetenschappelijk onderbouwen van een interventie zijn. Als een cursusprogramma wetenschappelijk onderbouwd kan worden, dan kan dit betekenen dat een cursusaanbod breder geïmplementeerd kan worden. Zo zullen zorgverzekeraars bijvoorbeeld eerder tot financiële vergoeding van een cursusprogramma overgaan, als deze dankzij wetenschappelijk onderzoek als evidence based erkend is.

In 2009 is een eerste wetenschappelijk effectenonderzoek gestart naar een programma voor jongeren van gescheiden ouders, in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar. Er wordt onderzoek gedaan naar het programma van KIES. Dit effectenonderzoek, dat geleid wordt door psycholoog Drs. Inge van der Valk, had naast kinderen in de basisschoolleeftijd, ook de opdracht om in 2010 effectiviteit te meten onder jongeren op middelbare scholen. Voor OptiMent zijn de uitkomsten van dit onderzoek interessant, omdat dit ook onze doelgroep, namelijk 12 t/m 18 jarigen betreft. Het onderzoek zal naar verwachting medio 2012 afgerond worden. Nu is het echter zo, dat het wetenschappelijk onderzoek naar de effectiviteit van programma van KIES wat betreft de jongeren van 12 t/m 18 jaar niet verwezenlijkt kan worden. Er zijn onvoldoende aanmeldingen om ook maar één cursusgroep vol te krijgen. (zie ook hoofdstuk 4.2).

Om reden dat de subsidieverstrekkers van het onderzoek naar KIES het belang van onderzoek onder jongeren scherp inzien, is er een alternatief onderzoek ontwikkeld. Dit geldt echter niet als een wetenschappelijk onderzoek, omdat het zogenaamde randomiseren niet plaats kan vinden. Randomiseren betekent dat twee groepen vergeleken worden. De ene groep zou de groep zijn met jongeren die aan de cursus deelgenomen hebben, en de andere groep bestaat uit jongeren die niet meedoen of nog op de wachtlijst van een cursus staan.

Als alternatief zijn de onderzoekers een pilot gestart op een middelbare school in Houten. Daar zijn 11 klassen benaderd. De onderzoekers vragen nu niet of jongeren mee willen doen aan een cursus, maar zij hebben de expertise van de jongeren ingeschakeld. De onderzoekers hebben de jongeren gevraagd om acht bijeenkomsten aanwezig te zijn, waarnaast ook een startgesprek en een evaluatiegesprek plaats vinden. In die bijeenkomsten word hen gevraagd hoe KIES het programma voor hen het beste vorm kan geven. Dit jongerenpanel draait nu en bestaat uit negen personen, acht meisjes en een jongen. Helaas heeft de jongen al afgehaakt. Misschien start er in september 2011 nog een jongerenpanel. Dat besluit wordt genomen op basis van een methodologische keuze of zij nog nieuwe aanvullende informatie ontvangen van jongeren.

Naast dit jongerenpanel is er een behoeftepeiling gedaan. Studenten zijn ingeschakeld om een digitale enquête te houden onder jongeren op middelbare scholen. Het betreft een korte vragenlijst met algemene vragen, vragen over wat zij lastig vinden aan een scheiding en waar zij behoefte aan hebben. Driehonderd jongeren hebben inmiddels de enquête ten behoeve van KIES ingevuld.

Kortom, het pilot bestaat uit een kwalitatief jongerenpanel en er is digitaal een behoefteonderzoek onder 300 jongeren gedaan. Met de resultaten hopen de onderzoekers vragen te kunnen beantwoorden als: ‘Waar heb je last van, en hoe groot is de kans dat jij ook mee zou doen aan zo’n cursus?’.

Te weinig deelnemers

Bij de constatering dat de jongerengroepen vaak niet starten in verband met te weinig deelnemers, zijn wij als onderzoekers een poosje stil blijven staan. Het raakte ons namelijk dat de geïnterviewde trainers en wij als onderzoekers de noodzaak voor hulp aan jongeren onderkennen, daar ook de (nodige) visie en passie voor hebben, maar dat jongeren zelf zich blijkbaar niet aanmelden voor een cursus. Hoewel onze vraagstelling er niet op gericht was de vraag te beantwoorden wat maakt dat de een gemakkelijker groepjes vol krijgt dan de ander, hebben wij er toch tijd en energie in gestoken om hierop enig zicht te krijgen. Als wij dit niet gedaan hadden, dan zouden wij OptiMent te kort doen door simpelweg een cursusbijeenkomst te schrijven, in de hoop dat de jongeren zich bij OptiMent aan zouden melden voor een cursus. In dat geval zouden we onze ogen sluiten voor de werkelijkheid.

Samenwerking scheidingsbemiddelaars

Een belangrijke ontdekking voor ons was dat samenwerking als trainer of coach met een scheidingsbemiddelaar voor meer deelname van jongeren zorgt, en dus ook voor ‘volle’ groepjes. Zo was het ook een ontdekking voor ons dat het Scheidingsinstituut zowel scheidingsbemiddelaars, als

zandkastelencoaches en OKEE coaches opleidt. De samenwerking lijkt hiermee gewaarborgd. Ons vermoeden is dat scheidingsbemiddelaars meer oog hebben voor de psychosociale behoeften van het kind en de jongere. Een scheidingsmakelaar heeft naar ons idee een meer zakelijke benadering. Uiteraard heeft ook een scheidingsmakelaar aandacht voor de positie van het kind; wettelijk gezien moet er immers een ouderschapsplan komen. Toch vermoeden wij dat scheidingsbemiddelaars vaker dan scheidingsmakelaars, een cursus voor kinderen en jongeren aanbevelen. Het kan relevant zijn om dit nader te onderzoeken.

Kosten cursus

De vraag wat een cursus de ouders mag kosten, drong zich ook aan ons op. Zou dat ook een reden kunnen zijn waardoor groepjes niet vol komen? Ook deze vraag behoort niet bij onze onderzoeksopdracht, maar wij willen wel melding maken dat professionals hier verschillend over denken. Een maker van het Zandkastelen- en het OKEE programma, beweert dat de kosten voor ouders het probleem niet zal zijn. Andere trainers beweren dat ouders bij een scheiding al zoveel kosten moeten maken, dat iedere euro telt. Toen het programma ten behoeve van het effectenonderzoek van KIES kosteloos aangeboden werd, kwamen er uiteindelijk ook maar twee aanmeldingen. Het onderzoeken van de vraag of en wat ouders gemiddeld genomen financieel willen investeren in een cursus kan relevant zijn om nader te onderzoeken.

Focus van de cursus

Wij hebben ook een derde KIES coach geïnterviewd, omdat wij vernomen hadden dat zij verschillende groepjes gedraaid heeft. Zij heeft als KIES coach gedurende de afgelopen vijf jaren een bloeiende praktijk opgebouwd, naar haar zeggen vooral dankzij de echtscheidingsproblematiek. Om de echtscheidingsproblematiek onder de aandacht te brengen, begon zij vijf jaren geleden met voorlichtingen te geven op scholen, bij Bureau Jeugdzorg en met netwerken in haar directe omgeving. Hierover zegt zij, dat zij zich als een terriër in deze problematiek vast gebeten heeft. Dankzij de echtscheidingsproblematiek heeft zij schrijnend genoeg een bloeiende praktijk opgebouwd. Op dit moment heeft zij de KIES begeleiding even stop gezet. Zij vraagt zich af of de hoeveelheid tijd en energie die zij erin gestopt heeft, wel voldoende effectiviteit gebracht heeft. Jongeren kunnen tijdens de cursusbijeenkomsten dan wel veel leren en van zich af praten, maar zij komen steeds weer in de rauwe werkelijkheid terug, waarin zij staande moeten blijven. De focus van de cursus zou volgens haar moeten liggen op het erkennen van de pijn, die een scheiding van hun ouders teweeg brengt.

Sleutelrol ouders

Nog een gedachte die ons bezig houdt, is dat ouders waarschijnlijk een sleutelrol vervullen in het feit of jongeren wel naar een cursus komen of niet. Hoe kan het zijn dat jongeren in Houten zo enthousiast waren om de cursus te volgen, nadat zij de presentatie van het effectenonderzoek van KIES hadden gevolgd, en dat er uiteindelijk maar twee aanmeldingen kwamen? Een feit is dat bij alle

cursussen de ouder(s) een toestemmingsformulier moeten tekenen, om het kind recht van spreken te geven. Ook wordt een participatie van liefst beide ouders verwacht, bij de meeste programma's geldt dit voor twee bijeenkomsten. De twee geïnterviewde jongeren die al naar een KIES coach waren geweest, zijn hier terecht gekomen op advies van de ouders. Wij kregen zelfs de indruk, dat de jongeren van tevoren zelf niet inzien dat het nuttig kan zijn voor hen, maar dat ze gaan omdat ouders dat (vriendelijk) van hen vragen. Dat is een moedige daad van ouders, omdat zij zich nogal eens schuldig voelen en omdat het voor hen pijnlijk kan zijn om te zien dat een kind kan lijden onder de echtscheidingsomstandigheden. Ouders hebben op dat moment in feite genoeg aan zichzelf. De hamvraag is hoe die sleutelrol van ouders eruit ziet en of daarop positieve invloed uit te oefenen is.

7.4 Aanbevelingen

Het schrijven van aanbevelingen voor OptiMent is een lastige opgave gebleken. Uit de conclusies blijkt hoe trainers hun cursus positief waarderen en hoe de meeste jongeren lotgenotencontact waarderen en dat vooral ook wensen. Het liefst op scholen. Verschillende kinderen benadrukken dat het dan ook belangrijk is dat hun ouders komen. Een jongen zei letterlijk: *"Als ik wist dat de band met mijn vader dan beter zou worden, zou ik zeker komen*". Aan de andere kant moeten wij nuchter constateren dat het ontzettend moeilijk is om groepen vol te krijgen. Wij vermoedden dat ouders een sleutelrol hierin hebben en vragen ons af hoe deze eruit ziet. Wie kan garanderen dat het OptiMent wel gaat lukken om groepen vol te krijgen? Het verdient aanbeveling om een mogelijke sleutelrol van ouders te onderzoeken.

De vraag dringt zich op, waar kansen en bedreigingen voor OptiMent liggen. Als onderzoekers hebben wij werkveldbegeleider Jeanine van de Bruinhorst van OptiMent, verschillende mogelijkheden met de conclusies en overwegingen als resultaat van dit onderzoek voorgelegd.

Wij hebben de volgende aanbevelingen gedaan:

Nader te onderzoeken

- OptiMent kan onderzoek doen onder middelbare scholieren op christelijke scholen, die eerder een cursus voor echtscheidingsjongeren gevolgd hebben. Zo kan OptiMent erachter komen wie of wat jongeren over de streep getrokken heeft en wat hen geholpen heeft. Het aantal scholen dat een cursus aanbiedt is echter beperkt, maar uit het onderzoek kunnen positieve resultaten naar voren komen die scholen zonder cursusaanbod voldoende grond geven om deze cursus vervolgens bij OptiMent in te kopen. Immers, de scholen die wel een cursusaanbod hebben, zijn zo positief dat zij het aan blijven bieden, ook al kost het hen geld.

- OptiMent kan de mogelijke sleutelrol van ouders onderzoeken. Voor zover wij weten is hier nog niet eerder onderzoek naar gedaan. Als OptiMent door onderzoek antwoord op die vraag kan krijgen, kan zij ook de tools verwerven die nodig zijn om meer jongeren te bereiken met het preventieve aanbod.

Toelichting:

OptiMent kan het beste gebruik maken van studenten om deze vragen te onderzoeken, om reden dat het de organisatie dan energie en financiële middelen bespaart.

Jongeren werven

OptiMent zal zich moeten bezinnen op de vraag hoe, waar en wanneer zij jongeren van gescheiden ouders gaat werven. Wij beschrijven enkele tips.

- Wanneer (preventie) werkers cliëntcontacten hebben met gescheiden ouders of jongeren van hen, dan kan voldoende kennis van de werker aanleiding zijn om tijdig echtscheidings-problematiek bij jongeren te onderkennen. Werkers kunnen hierdoor jongeren toe leiden naar een cursus. (zie ook bij public relations)

- OptiMent kan samenwerking zoeken met (christelijke) scheidingsbemiddelaars. De scheidingsbemiddelaar kan nog voor het maken van het ouderschapsplan, een folder over het cursusaanbod voor echtscheidingskinderen/jongeren aanbieden.

Toelichting:

Scheidingsbemiddelaars zijn vaak opgeleid als familierechtadvocaat en scheidingsbemiddelaar en aangesloten bij de vFAS (vereniging van Familierecht Advocaten en Scheidingsmediators). Scheidende partijen zijn vaak beter af met mediation, dan met een advocaat of scheidingsmakelaar. Binnen mediation proberen partijen oplossingen te vinden die bij hun situatie passen, waarbij het de wens is dat de onderlinge verhoudingen goed blijven. Dat is vooral van belang als er kinderen zijn, omdat die er baat bij hebben dat hun ouders normaal met elkaar omgaan. Omdat wij ervaren hebben dat coaches die samenwerken met scheidingsbemiddelaars de groepjes wel vol krijgen, adviseren wij OptiMent om deze kans ook te benutten.

Public Relations

- Wij presenteren een informatiebijeenkomst voor (preventie)werkers van OptiMent. Ons doel is om werkers kennis bij te brengen, zodat zij tijdig zullen signaleren en jongeren naar de cursus kunnen verwijzen. (zie ook bij jongeren werven)

- Wij adviseren OptiMent om informatie over echtscheiding op de jongerensite Mindguide van Eleos te plaatsen. Wij kunnen hiervoor de tekst schrijven. Als jongeren nog vragen naar aanleiding van die informatie hebben, dan kunnen zij naar OptiMent mailen of bellen. Wij realiseren ons dat Jeanine en wij af moeten stemmen met verantwoordelijke personen, zoals een systeembeheerder.

- Wij schrijven een stuk voor Eleosscript (magazine voor de achterban), Eleoscoop (magazine voor Eleos en OptiMent medewerkers) of Optimentaal (digitale nieuwsbrief OptiMent

medewerkers), waarin wij de achterban en de hulpverleners informeren over de gevolgen van echtscheiding op jongeren, en de mogelijkheid van een cursus.

- De geïnterviewde jongeren hebben aangegeven dat zij een cursusprogramma het liefst op school volgen. Goede contacten met leiding van christelijke middelbare scholen en presentaties over dit onderzoek tijdens bijvoorbeeld studiedagen van docenten, kunnen helpend zijn om schoolleiding te overtuigen van het belang van een cursusaanbod.

Ander aanbod dan in groepen

- OptiMent kan kiezen om met jongeren in groepjes in een beveiligde omgeving te chatten. Omdat OptiMent een landelijk werkende instelling is, kan dit ideaal voor hen zijn. Wij realiseren ons wel, dat er eerst onderzoek moet komen of jongeren dit echt willen.

Toelichting:

Dit idee is niet vanuit de interviews met de jongeren gekomen. Deze jongeren vertelden lotgenotencontact te willen en het liefst face to face. Er kan echter ook een groep bestaan die niet wil praten in groepen, en wellicht is chatten dan een oplossing. OptiMent kan ook een onderzoek hiernaar laten doen.

Aanvullend cursusaanbod

- Als OptiMent ook individuele hulpverlening aan jongeren biedt, dan kunnen wij thema's beschrijven die hierin aan de orde kunnen komen. Uiteraard betrekken wij hier dan ook de christelijke identiteit in. Het is aan OptiMent om te bepalen hoe relevant dit voor hen als instelling is. Hoeveel jongeren met echtscheidingsproblematiek zien zij jaarlijks?

- Wij schrijven een aanvulling op het reguliere aanbod voor gebruik in de toekomst. Wij pleiten er echter voor om niet één cursusbijeenkomst specifiek te richten op de christelijke identiteit. Naar ons idee is het christelijk leven verweven met het dagelijks leven en kunnen wij beter voor iedere bijeenkomst een klein onderdeel ontwerpen.

Toelichting

Individuele hulpverlening aan jongeren van gescheiden ouders, vindt binnen vrijwel elke instelling plaats. De vraag hoeveel jongeren OptiMent jaarlijks bereikt, is van een andere orde.

De ideeën en aanbevelingen hebben wij aan OptiMent voorgelegd. Werkveldbegeleider Jeanine van de Bruinhorst heeft gekozen voor een aansluiting op een regulier cursusaanbod. De reden hiervoor is dat het management graag een praktisch product wil hebben. Als onderzoekers stelden wij voor om dan geen aparte cursusbijeenkomst te houden waarin geloofsaspecten centraal staan, maar om voor iedere bijeenkomst iets gedurende 10 of 15 minuten te ontwerpen.

In hoofdstuk 8 kunt u lezen hoe het product er uiteindelijk uit gaat zien.

8 - Cursusonderdelen rond het thema geloof en echtscheiding

8.1 Inleiding

OptiMent heeft de keuze gemaakt om een reguliere methode uit te kiezen, die zij wil gebruiken ten behoeve van een cursus voor echtscheidingsjongeren. Op basis van voorgaande hoofdstukken van dit onderzoek kan OptiMent gerichter een keuze maken tussen de diverse cursussen.

In dit hoofdstuk zijn negen verschillende thema's vanuit een christelijke identiteit uitgewerkt, die gebruikt kunnen worden tijdens de cursusbijeenkomsten voor jongeren en echtscheiding. De thema's zijn gerelateerd aan de noden van de jongeren in echtscheidingssituaties, welke beschreven zijn in het onderzoek, zoals bijvoorbeeld het wegcijferen van jezelf en de steun die het geloof deze jongeren geeft.

De thema's zijn niet direct gerelateerd aan één bepaald programma, zoals bijvoorbeeld KIES, en ook niet aan een specifieke bijeenkomst. Dat betekent dat de cursusleider voor aanvang van de cursus op de hoogte moet zijn van de inhoud van de verschillende thema's. Deze opzet heeft als voordeel dat de cursusleider aan kan sluiten bij de levens- en geloofsvragen die op dat moment leven bij de jongeren. Het vereist echter van de cursusleider dat hij of zij feeling moet hebben met het thema dat op een bepaald moment passend is binnen de groep.

Naast het thema worden de werkwijze en de benodigdheden beschreven. Voor de jongeren is er een werkblad, welke zij in hun map kunnen doen. OptiMent dient zelf zorg te dragen voor een map of snelhechter voor de jongeren. Een enkele keer wordt bij benodigdheden, een Internetverbinding en eventuele boxen beschreven. Dit is nodig om filmpjes via Youtube te laten horen en zien. Regelmatig verschijnen er echter nieuwe filmpjes op Youtube en worden er filmpjes verwijderd. Voor aanvang van de cursus moet dus in ieder geval gecontroleerd worden of het filmpje dat bij de werkwijze vermeld staat, nog beschikbaar is voor gebruik.

Elk onderdeel neemt ongeveer 15 minuten in beslag.

8.2 God als Vader

Doel

De aandacht van de jongeren vestigen op wie God als Vader is.

In de Bijbel toont God zich als een Vader. Hij wil als een Vader voor ons zijn. Maar wat is Hij voor een Vader? Hoe ontdek je dat?

Omdat onze hemelse Vader onzichtbaar is, gaan we God onbewust al snel vergelijken met onze aardse vader. Vaak verwarren we gevoelsmatig hoe God als Vader is met hoe onze eigen vader is. Dan ervaren we misschien wel dat God net zoals onze eigen vader is. Op sommige gebieden lijken ze op elkaar. Op andere gebieden is God volledig anders dan onze vader.

Werkwijze

Op de tafel ligt een blad met als titel 'Hoe is God als vader?' met hierop acht teksten uit de Bijbel over het vader-zijn van God. Lees de teksten door, onderstreep elke keer het woordje 'vader' als je dit leest en probeer vijf dingen te ontdekken over hoe God als vader is.

Hoe kan je checken of jouw beeld van God klopt?

Deel met elkaar de ontdekkingen.

Beluister als afsluiting met elkaar het lied Kom tot de Vader.
http://www.youtube.com/watch?v=dX8Dn1hW6yc&feature=related

Benodigdheden

Werkblad Hoe is God als Vader?
Internetverbinding en eventueel boxen om het lied te laten horen en zien

Werkblad

Hoe is God als vader?

Lees de teksten door, onderstreep elke keer als je het woordje 'vader' leest en probeer vijf dingen te ontdekken over hoe God als vader is:

"Zing voor God, bezing zijn naam, maak ruim baan voor hem die door de vlakten rijdt,
HEER is zijn naam, jubel als hij verschijnt: vader van wezen, beschermer van weduwen, God in zijn heilig verblijf. God geeft eenzamen een thuis en gevangenen vrijheid en voorspoed. Maar opstandigen zullen wonen op dorre grond."
Psalm 68:5

"Toch, HEER, bent u onze Vader,
wij zijn de klei, door u gevormd,
wij zijn het werk van uw handen."
Jesaja 64: 7

"Als jullie bidden, trek je dan in je huis terug, sluit de deur en bid tot je Vader, die in het verborgene is. En jullie Vader, die in het verborgene ziet, zal je ervoor belonen. Bij het bidden moeten jullie niet eindeloos voortprevelen zoals de heidenen, die denken dat ze door hun overvloed aan woorden verhoord zullen worden. Doe hen niet na! Jullie Vader weet immers wat jullie nodig hebben, nog vóór jullie het hem vragen. Bid daarom als volgt:
Onze Vader in de hemel,
laat uw naam geheiligd worden,
laat uw koninkrijk komen
en uw wil gedaan worden
op aarde zoals in de hemel."
Mattheüs 6:6-10

"Is er iemand onder jullie die zijn kind, als het om een brood vraagt, een steen zou geven? Of een slang, als het om een vis vraagt? Als jullie dus, ook al zijn jullie slecht, je kinderen al goede gaven schenken, hoeveel te meer zal jullie Vader in de hemel dan het goede geven aan wie hem daarom vragen."
Mattheüs 7:11

"U hebt de Geest niet ontvangen om opnieuw als slaven in angst te leven, u hebt de Geest ontvangen om Gods kinderen te zijn, en om hem te kunnen aanroepen met 'Abba, Vader'."
Romeinen 8:15

"Wie hem wel ontvingen en in zijn naam geloven, heeft hij het voorrecht gegeven om kinderen van God (de Vader) te worden."
Johannes 1:12

"Dan zal ik jullie aannemen en jullie Vader zijn, en jullie mijn zonen en dochters – zegt de almachtige Heer." 2 Korintiërs 6:18

*"En omdat u zijn kinderen bent, heeft God ons de Geest van zijn Zoon gegeven, die '*Abba*, Vader' roept. U bent nu geen slaven meer, u bent kinderen van God en als zijn kinderen bent u erfgenamen, door de wil van God."*
Galaten 4: 6,7

"Daar komt nog bij dat wij voor onze aardse vaders, door wie we werden opgevoed, respect hadden; hoeveel te meer zullen we ons dan niet onderwerpen aan het gezag van de Vader van alle geesten, en dan leven? Onze aardse vaders berispten ons maar voor een korte tijd en naar eigen goeddunken, maar Hij berispt ons voor onze eigen bestwil, om ons te laten delen in zijn heiligheid."
Hebreeën 12:9,10

8.3 God en emoties

Doel

Jongeren leren dat God mensen met emoties gemaakt heeft en dat emoties een functie hebben.

God heeft ons geschapen naar zijn beeld. De Bijbel laat ons zien dat God ook een persoon is met gevoelens als blijdschap, verdriet, boosheid etc. Deze emoties vinden we terug in het leven van Jezus Christus.

Werkwijze

Geef iedere jongeren een vel met daarop verschillende emoticons (zie werkblad). Leg de jongeren een aantal situaties voor. Op het vel kunnen zij omcirkelen hoe zij zich voelden.

- Vanochtend toen je uit bed stapte
- Voordat je hier naar binnen liep
- Toen je ouders vertelden dat ze gingen scheiden
- Je hebt spullen nodig die in het ene huis liggen, terwijl je in het andere huis bent
- Je hebt bijna vakantie
- Je bent een uur eerder uit van school en je ontdekt in het fietsenhok dat je band leeg is
- Je gaat spruitjes eten vanavond

Laat aan de hand van onderstaande Bijbelteksten zien dat Jezus ook emoties heeft. Hij is verdrietig, bewogen, boos en Hij heeft zelfs ook angst. Hierin zien we dat Jezus ook emoties kent en dat Hij weet wat wij doormaken. Laat jongeren reageren op deze Bijbelteksten.

"Toen Hij de mensenmenigte zag, voelde Hij medelijden met hen, omdat ze er uitgeput en hulpeloos uitzagen, als schapen zonder herder."
Mattheüs 9:36

"Toen Hij uit de boot stapte en de grote menigte zag, voelde Hij medelijden met hen en Hij genas hun zieken."
Mattheüs 14:14

"Jezus ging de tempel binnen, Hij joeg iedereen weg die daar iets kocht of verkocht, gooide de tafels van de geldwisselaars en de stoelen van de duivenverkopers omver en riep hun toe: 'Er staat geschreven: "Mijn huis moet een huis van gebed zijn", maar jullie maken er een rovershol van!"
Mattheüs 21:12, 13

"Jezus nam Petrus en de twee zonen van Zebedeüs met zich mee. Toen Hij zich bedroefd en angstig voelde worden, zei Hij tegen hen: 'Ik voel me dodelijk bedroefd; blijf hier met Mij waken'."
Mattheüs 26:37, 38

"Jezus weende."
Johannes 11:35

"Jezus keek hen boos aan, maar ook diepbedroefd vanwege hun hardleersheid, en toen zei Hij tegen de man die in het midden stond: 'Steek uw hand uit.' Hij stak zijn hand uit en er kwam weer leven in.'
Markus 3:5

- Wat vind je ervan dat God emoties heeft geschapen? Hoe zou het leven eruit zien als mensen geen emoties hadden?
- Is het voor jou belangrijk dat Jezus emoties heeft? Wat betekent dat voor jou?

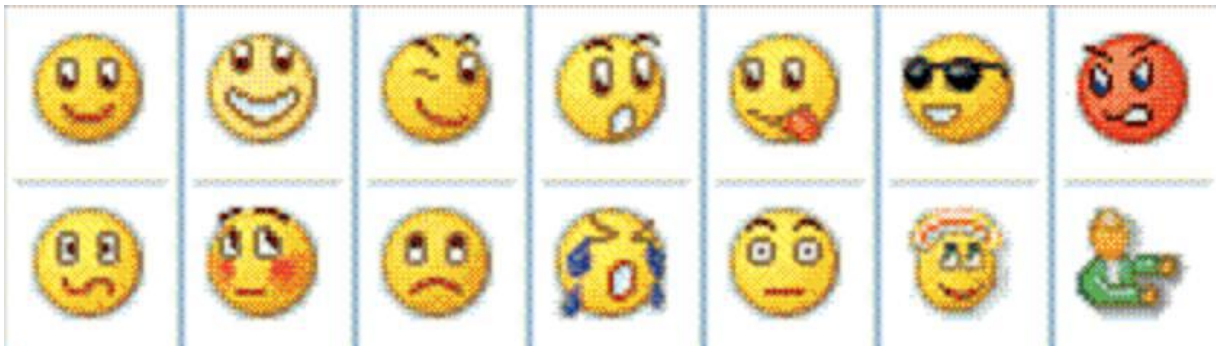
Spreek ter afsluiting een gebed uit en laat daarin ruimte om in een stil gebed van ieder persoonlijk de emoties in Gods hand te leggen, Hem te erkennen als Heer ook over deze gebieden en te vragen zijn wil te doen ook of juist door de emoties heen.

Benodigdheden

Werkblad met emoticons

Werkblad

God en emoties

- Wat vind je ervan dat God emoties heeft geschapen? Hoe zou het leven eruit zien als mensen geen emoties hadden?

- Is het voor jou belangrijk dat Jezus emoties heeft? Wat betekent dat voor jou?

Als we het allemaal even niet meer zien zitten, als onze emoties hoog oplopen, mogen we weten dat Jezus ons begrijpt. Hij kan met ons meevoelen en zo ons ook helpen. Hij kan ook onze emoties en gevoelens weer herstellen, als ze door zonde van jezelf of van iets dat anderen je hebben aangedaan beschadigd zijn.

Soms wordt er weleens gezegd: echte jongens huilen niet! Misschien denk jij ook dat het zo hoort. Maar je kunt ook zeggen: echte jongens huilen wel! Want je bent echt als je je emoties durft te tonen. Het kan geen kwaad als je laat zien wat je voelt. Het hoort bij de manier waarop God je bedacht heeft.

Het is juist goed emoties te hebben en die ook te durven tonen. Je emoties benoemen kan opluchten. God is de gever van emoties en Hij wil je ook helpen om er mee om te gaan.

8.4 Tranen in uw kruik

Doel

Jongeren bekend maken met God de Vader die troost in al het verdriet.

Elk leven kent seizoenen met stormen, zoals de jongeren dat van heel dichtbij meemaakten toen hun gezin gebroken werd door de scheiding. We hebben dan heel hard de liefde en troost van God de Vader nodig. De hemelse Vader wil ons dragen door deze seizoenen heen. Het is niet de bedoeling dat de last alleen gedragen wordt. De Vader biedt zijn troost aan.

Werkwijze

Luister met elkaar naar Psalm 56 (http://www.youtube.com/watch?v=5nlD2sFQab0) en deel de Nederlandse vertaling van Psalm 56 uit, zodat de jongeren eventueel mee kunnen lezen (zie werkblad).

David, de dichter van deze psalm, zegt hier: “Doe mijn tranen in uw kruik; zijn zij niet in uw boek?”. De tranen van Gods kinderen zijn waardevol voor Hem; Hij bewaart ze en de tranen die je hebt gelaten in tijden van moeilijkheden en verdriet staan opgeschreven in zijn boek.

Deel kruikjes uit en laat jongeren op een briefje schrijven wat hen raakt, waarover zij zich verdrietig voelen. Laat de jongeren deze briefjes in het kruikje stoppen als symbool dat God hun verdriet kent en dat geen enkele traan, ook ‘stille’ tranen niet, verloren gaan.

Benodigdheden

Werkblad met psalm 56
Kruikje
Papier

De kruikjes zijn te bestellen bij Annie Keizer van Stichting Sarfath: gja.keizer@hetnet.nl

(Idee van de kruikjes uit de cursus Niet Te Scheiden van de CGK Zwolle)

Werkblad

Tranen in uw kruik

Psalm 56

God, wees genadig, laat uw hart toch spreken.
Ze volgen mij en ze bedreigen mij,
De hele dag voel ik me opgejaagd.
Waar ik ook ga, ze weten mij te vinden,
Ik voel hun hete adem in mijn nek.

Als ik bang ben, reken ik op U,
Op God en op zijn Woord – op Hem vertrouw ik.
Ik ben niet bang, wat kan een mens mij doen?

Hoor hen mijn woorden dag aan dag verdraaien.
Ze tergen mij en laten mij niet gaan,
Zitten me op de hielen, volgen mij
Om toe te slaan. En laat U hen ontkomen?
God, sla dat soort toch in uw woede neer.

Rusteloos leef ik, nergens kan ik schuilen.
Verzamel al mijn tranen in uw kruik,
Is het niet bijgehouden in uw boek?
Als ik U roep, dan moet mijn vijand vluchten,
Ik weet alleen dat God dicht bij mij is.

Als ik bang ben, reken ik op U,
Op God en op zijn Woord – op Hem vertrouw ik.
Ik ben niet bang, wat kan een mens mij doen?

Nu wil ik doen, God, wat ik U beloofd heb.
Ik leef voor U en ik wil dankbaar zijn.
U hebt mijn leven van de dood bevrijd,
U maakt me los, zodat ik door mag lopen
En voor uw ogen leven in het licht.
Als ik U roep,
Als ik U roep,
Als ik U roep,
Als ik U roep,
Dan moet mijn vijand vluchten,
Ik weet alleen dat U dicht bij mij bent.

Berijming: Ria Borkent
Melodie: Niels Dolieslager
Grondtaalbegeleiding: Jurrian Fahner
Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer, 2007

David, de dichter van deze psalm, zegt hier: “Doe mijn tranen in uw kruik; zijn zij niet in uw boek?”. De tranen van Gods kinderen zijn waardevol voor Hem; Hij bewaart ze en de tranen die je hebt gelaten in tijden van moeilijkheden en verdriet staan opgeschreven in zijn boek.

Schrijf op een briefje wat je raakt, waarover je verdrietig bent; stopt het briefje in het kruikje als symbool dat God je verdriet kent en dat geen enkele traan, ook ‘stille’ tranen niet, verloren gaan.

8.5 Wie mag ik zijn?

Doel

Jongeren laten zien dat ze van waarde zijn.

God kent jou. Zelfs als jij Hem niet kent, weet Hij alles over jou. Hij weet hoe je bent gemaakt en kent de reden van jouw bestaan. Hij weet waarom je de dingen doet, zoals je ze doet. Hij maakte en vormde jou in zijn grote liefde en voor zijn eeuwige doel. Als een automonteur in staat is om tot in het kleinste detail elk onderdeeltje van de motor te kennen, is de Schepper van hemel en aarde des te meer in staat om elk karaktertrekje van zijn geliefde kinderen te kennen.

Werkwijze

Bekijk met de jongeren het filmpje van Gerald Troost over een parel.
http://www.muzikum.eu/nl/123-1709-24752/gerald_troost/een_parel-songtekst.html

Laat de jongeren na afloop van het filmpje reageren. Wat vinden zij ervan? Hoe zien zij zichzelf?

Geef ter afsluiting aan de jongeren een parel in een schelpje mee, zodat zij de herinnering aan het feit dat ze kostbaar zijn in Gods ogen met zich meedragen.

Benodigdheden

Internetverbinding en eventueel boxen om het lied te laten horen en zien
Parel in een schelpje geplakt

Wie mag ik zijn?

Een parel

Je zit hier alleen
Geen mens om je heen.
En de angst overheerst
als je denkt aan wie je bent
en wie je ooit zult zijn.

En niemand die ziet
jouw pijn en verdriet.
En geen mens kan jou geven
een doel in jouw leven.
Oh eenzaamheid.

Je schreeuwt naar een vriend
die jou echt begrijpt.
Verlangt naar een God die
jouw ziel bevrijdt.
En in jouw donkere nacht klinkt
een stem heel zacht.....

Je bent een wonder.
Je bent bijzonder.
Je bent een parel in Gods hand.
Hij geeft de liefde
waarnaar jij verlangt.
Door al jouw tranen heen,
laat Hij jou nooit alleen.
Geef Hem de ruimte
in je pijn.
Hij wil als een vader
voor je zijn.
Je bent een Parel

© *Gerald Troost*

8.6 God is trouw

Doel

Jongeren meegeven dat God trouw is en niet verandert. God wil een houvast voor ons zijn.

Werkwijze

Lied laten luisteren en vragen wat dit lied bij hen oproept.
Opwekkingslied nr. 542
http://www.youtube.com/watch?v=H9vif7hgRTc

Richtinggevende vragen hierbij zijn:

- Stormt het ook wel eens in jouw leven? Zo ja, kun je daar voorbeelden van geven?
- Ken jij dat ook in jouw eigen leven, dat roepen (of uitschreeuwen) naar God?
- Heb jij het idee dat God jou hoort?
- Wie zijn voor jou vertrouwenspersonen?
- Wat hoop je dat God jou zal geven?

Benodigdheden

Werkblad God is trouw
Internetverbinding en eventueel boxen om het lied te laten horen en zien
Drijvende sleutelhangers, of kaartjes van een anker om aan het werkblad te bevestigen
Evt. een stukje dun touw om een sleutelhanger aan het werkblad te knopen

Bij gebruik van een papieren anker een stukje dubbelzijdig tape.

Bijzonderheden

Drijvende sleutelhangers zijn bij watersportbedrijven te koop, en variëren in prijs van ongeveer € 1,50 tot € 3,50 per stuk. Een bestelling kan ook via internet gedaan worden, bijvoorbeeld via http://www.wagenaarwatersport.nl/drijvende-sleutelhanger-anker.html Hier kosten de sleutelhangers € 1,50 per stuk, exclusief € 6,75 verzendkosten per bestelling.

Door met een perforator een gaatje te maken in het werkblad kan de sleutelhanger aan het papier geknoopt worden.

Er kan ook gekozen worden om een papieren anker met een klein stukje dubbelzijdig tape te bevestigen aan het werkblad. Dit alternatief kost minder geld. Deze papieren ankers kunnen verkregen worden via een hobbywinkel of via internet. De kosten zijn € 0,25 per anker, exclusief eventuele verzendkosten. http://hobby.marktplaza.nl/kaarten/Houten-anker-10459960.htm

Werkblad

God is trouw

Lied:

God van trouw,
U verandert nooit,
Eeuwige, U mijn vredevorst.
Aller Heer, ik vertrouw op U.

Heer, ik roep tot U,
Opnieuw en opnieuw.
Heer, ik roep tot U,
Opnieuw en opnieuw.

U bent mijn rots wanneer ik wankel,
U richt mij op wanneer ik val.
Dwars door de storm
Bent U Heer, het anker;
Ik stel mijn hoop alleen op U.

(opwekking lied nr.542)

Soms kan het zo stormen in jouw leven.
Je hebt dan het idee dat je heen en weer geschud wordt.
Het is net als bij de golven op zee. Ze tillen je op en ze werpen je neer.
Zo kan het ook in jouw leven gaan. Soms ben je blij, maar soms ook heel bang, boos of verdrietig.
Wat er ook gebeurt, God is een Anker. Hij wil een houvast voor jou zijn, in goede en slechte tijden.
Als jij je aan Hem vasthoudt, dan ben je niet alleen.

Heb jij wat aan deze woorden gehad? Dan kun je het anker van het werkblad afnemen en op een plekje dragen dicht bij jou.
Spreekt het beeld van een anker jou niet aan? Dat geeft niet, laat het gerust in jouw map zitten.
Misschien kun je er een andere keer wat mee.

Bidden voor

……

8.7 Vergeving

Doel

Jongeren bevorderen om de zorgen en de misstappen van hun ouders en zichzelf bij God te brengen.

Hierbij is het wel belangrijk om jongeren te erkennen in hun pijn en negatieve gevoelens, als die aanwezig zijn. Jongeren kunnen bijvoorbeeld last hebben van negatieve gevoelens naar een ouder toe en zich daar schuldig over voelen, omdat zij geleerd hebben om ouders te eren. Het is belangrijk om te weten dat vergeven tijd kan kosten en dat het een proces van jaren kan zijn. Toch kan het bevrijdend werken om de zorgen neer te leggen aan het kruis. En misschien wel te zeggen: “Heer, ik weet niet wat ik met deze gevoelens aanmoet, maar wilt U mij vrede geven? ”. Uiteindelijk moeten wij vergeven, of in ieder geval begrip voor de ander krijgen, om zelf genezen te worden.

Werkwijze

Lied laten luisteren;
Opwekkingslied nr.629.
http://www.youtube.com/watch?v=Nt3xVgXFM_E

Jongeren weten in de meeste gevallen dat het niet de bedoeling van God was dat hun ouders gingen scheiden. Toch Lijken de meeste jongeren wel begrip te hebben voor de keuze van hun ouder(s), omdat bijvoorbeeld de ruzie onhoudbaar was. Er zijn echter ook jongeren die ten diepste ontzettend kwaad op een ouder zijn, omdat deze bijvoorbeeld een andere partner verkoos boven de eigen ouder.
De vraag is wat jongeren werkelijk voelen, praten zij een scheiding goed uit loyaliteit naar hun (beide) ouder(s)? Of leven er toch vragen of God dit goed kan en wil keuren?
Wij weten het niet en dit thema moet met uiterste zorgvuldigheid behandeld worden.

Jongeren kunnen wat hun dwars zit op een briefje schrijven en aan het kruis spijkeren. Dit kunnen hun zorgen, lasten en zonden betreffen.

Benodigdheden

Werkbladen (2 pagina’s) Vergeving
Internetverbinding en eventueel boxen om het lied te laten horen en zien
Houten kruis. Deze kan eenvoudig van twee houten latjes gemaakt worden.
Kleine hamer en spijkertjes

Vergeving *(Opwekkingslied nr.629)*

Hoe kan ik verder leven,
Hoe moet ik verder gaan.
Kan ik ooit vergeven
Wat mij is aangedaan.
De wonden in mijn ziel,
De haat en bitterheid,
Lijken niet te helen
Niet door woorden, niet door tijd.

Refrein:
Maar als er vergeving is
Kan er genezing zijn
Van de pijn en het verdriet
diep van binnen.
Als er vergeving is,
Kan er genezing zijn
en de weg van herstel
kan beginnen

o God, ik heb U nodig,
ik kan het zelf niet.
Ik lijk haast te verstikken
In angst en in verdriet.
Hoe kan ik ooit vergeven
Zoals U mij vergeeft,
Dwars door alles heen
Wat mij beschadigt heeft?

(refrein)

Geef mij de kracht van Uw liefde
Om verder te gaan,
Ook al zal er een litteken
Blijven bestaan.
Want is uw liefde niet sterker
Dan de dood
En uw vergeving niet dieper dan de nood?

Refrein:
Want waar uw vergeving is
Zal genezing zijn
Van de pijn en het verdriet
Diep van binnen
Waar uw vergeving is
Zal genezing zijn
En de weg van herstel)2x
kan beginnen.)2x

Soms weet je niet wat je van dingen moet denken.
Je weet dat dingen niet kloppen, of misschien zelfs fout zijn, maar wat kan jij daarmee?
Het is toch niet jouw schuld?
Toch voel je dat jij er wat mee moet.
Het gaat ook over jou.
Het blijft maar in jouw hoofd zitten.
En weet je, ook al weet je niet wat je er mee moet, jij moet wel door met je leven.

Breng al jouw zorgen, je lasten en de dingen die niet goed zijn maar bij het kruis van Jezus.
Hij heeft de zonden van alle mensen gedragen.
Wij maken allemaal fouten en steeds weer krijgen wij nieuwe kansen om het beter te gaan doen.
Jij, maar ook jouw ouders, familie en vrienden.

Je mag best een periode boos en teleurgesteld zijn! Er gebeuren dingen in het leven die niet eerlijk of rechtvaardig zijn. Waar je ook nog eens heel verdrietig van kunt worden! Maar weet je, om te groeien in relatie met God, is het nodig om anderen te kunnen vergeven die jou pijn gedaan hebben. Kijk maar eens naar de volgende tekst uit Mattheüs 6:14 uit de nieuwe vertaling: *"Want als jullie anderen hun misstappen vergeven, zal jullie hemelse Vader ook jullie vergeven. Maar als je anderen niet vergeeft, zal jullie vader jullie je misstappen evenmin vergeven".*

Wat jou dwars zit, mag je op een briefje schrijven. Dat mag ook anoniem.
En spijker dat briefje maar aan het kruis bij de cursusleider.
Samen kun je bidden of jullie die zorgen, lasten en zonden los mogen laten.

Want weet je, als je de ander kunt vergeven en zelf vergeving ontvangt, dan krijg je weer ruimte in je hart om gevuld te worden met goede en mooie dingen.

Wil je geen briefje aan het kruis spijkeren, dat geeft niet!
Misschien weet jij een betere oplossing die bij jou past, om anderen te vergeven en om vergeving voor jezelf aan God te vragen. Misschien heb je het gewoon nog nodig om nog een tijdje boos of verdrietig te zijn, dat mag!
Kijk dan later nog maar een keer naar dit kruis op het papier.

Bidden voor:

……

8.8 Troost

Doel

Jongeren bemoedigen vanuit Gods Woord.

Werkwijze

Op tafel liggen kaartjes met verschillende teksten uitgespreid.
Leg voor iedere jongere een kaartje neer met een aantal extra exemplaren om zo keuzevrijheid te kunnen bieden.
Vraag aan de jongere er één kaartje uit te nemen, nadat hij of zij ze op zijn minst even allemaal bekeken heeft.
Vraag vervolgens aan de jongere waarom hij of zij juist dat kaartje uitgekozen heeft.

Variatie:
Deze variatie kan pas gebruikt worden als de groepsgenoten elkaar al enigszins kennen.
Laat iedere jongere een kaartje van de tafel nemen, die bestemd is voor zijn of haar linkerbuurman/vrouw.
Laat de jongere het kaartje aan de ander overhandigen, en vraag de jongere in het kort aan te geven waarom hij of zij precies dat kaartje voor de buurman/vrouw uitgekozen heeft.

Als de jongere het moeilijk vindt om dat aan zijn of haar buurman/vrouw uit te leggen, bedank hem of haar dan in ieder geval voor de bereidwilligheid om iets voor zijn of haar buurman/vrouw uit te zoeken.

Benodigdheden

Troostkaartjes
Rol dubbelzijdig tape

Hiervoor kunnen verschillende kaartjes gebruikt worden.
De kaartjes kunnen zelf gemaakt worden, met Bijbelteksten erop, maar kunnen ook gekocht worden.

In de bijlage staan wat voorbeelden van Bijbelteksten die gebruikt kunnen worden. Dit A4'tje kan op stevig papier geprint en uitgeknipt worden.
Ook kunnen er kaartjes bij de christelijke boekhandel gekocht worden of besteld worden via internet.
De kosten van een gekocht kaartje liggen gemiddeld rond de € 0,30.
Door de tijd heen zullen er nieuwe kaartjes op de markt komen en zullen er kaartjes uit de handel genomen worden.

De kaartjes uit de bijlage, zijn ontworpen door:
AND design, *Ichtusgifts*.
Vermaas&Koning, *Ichtusgifts*.
Harry van der Geer, *Merweboek Sliedrecht.*

U mag uw zorgen op hem afwentelen, want u ligt hem na aan het hart.

Petrus 5:7

Ik laat jullie vrede na; mijn vrede geef ik jullie, zoals de wereld die niet geven kan. Maak je niet ongerust en verliest de moed niet.

Johannes 14:27

Vol verlangen heb ik op de Heer gewacht en hij boog zich naar mij toe, hij heeft mijn roep om hulp gehoord.

Hij trok mij uit de kuil van het graf, uit de modder, uit het slijk.

Hij zette mij op een rots, een vaste grond voor mijn voeten.

Psalm 40:2 en 3

Wees over niets bezorgd, maar vraag God wat u nodig hebt en dank hem in al uw gebeden.

Dan zal de vrede van God, die alle verstand te boven gaat, uw hart en gedachten in Christus bewaren.

Filippenzen 4: 6 en 7

Hij zal je beschermen met zijn vleugels, onder zijn wieken vind je een toevlucht, zijn trouw is een veilig schild.

Psalm 91:4

Hij zal alle tranen uit hun ogen wissen. Er zal geen dood meer zijn, geen rouw, geen jammerklacht, geen pijn, want wat er eerst was is voorbij.
Hij die op de troon zat zei: 'Alles maak ik nieuw!' – Ik hoorde zeggen: 'Schrijf het op, want wat hier wordt gezegd is betrouwbaar en waar.'

Openbaring 21: 4 en 5

Kom naar mij, jullie die vermoeid zijn en onder lasten gebukt gaan, dan zal ik jullie rust geven.

Neem mijn juk op je en leer van mij, want ik ben zachtmoedig en nederig van hart. Dan zullen jullie werkelijk rust vinden.

Mattheüs 11:28-29

Liefdevol en genadig is de HEER.
Hij blijft geduldig en groot is Zijn trouw.

Niet eindeloos blijft Hij twisten,
niet eeuwig duurt Zijn toorn.

Psalm 103: 8 en 9

Al gaat mijn weg door een donker dal, ik vrees geen gevaar, want u bent bij mij, uw stok en uw staf, zij geven mij moed.

Psalm 23:4

Jezus begon ook te huilen, en de Joden zeiden: 'wat heeft Hij veel van hem gehouden!'

Johannes 11: 35 en 36

Als God een deur sluit...

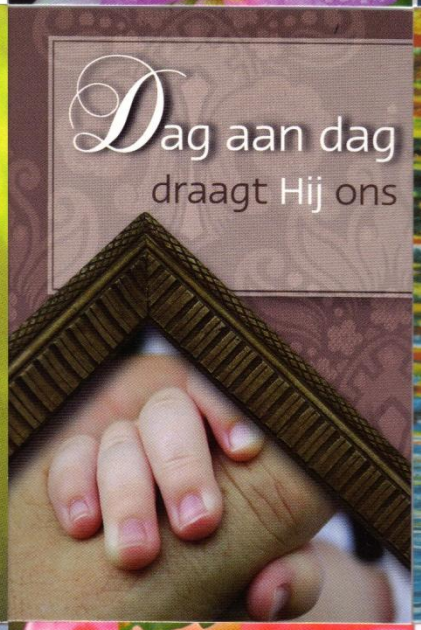
...opent Hij een venster!

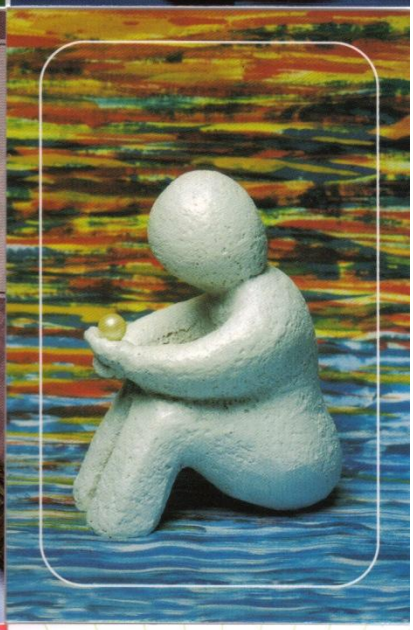

Iemand geeft om mij

Vanmorgen zocht ik God in mijn gebed; in alle rust kon ik de dag met Hem beginnen, samen met Hem op weg gaan. Rond de middag riep ik Hem aan met een hart vol zorgen en weer voelde ik Zijn stille aanwezigheid en wist ik: Hij geeft om mij! Bij zonsondergang zocht ik God opnieuw. Ik wist dat Hij verlangde naar contact met mij. Voordat ik ging slapen, knielde ik neer in gebed en ik voelde weer Zijn vriendelijke nabijheid. Er is Iemand die om mij geeft!

VOETSTAPPEN

Ik droomde eens en zie ik liep aan 't strand bij lage tij. Ik was daar niet alleen, want ook de Heer' liep aan mijn zij!

We liepen saam het leven door en lieten in het zand, een spoor van stappen, twee aan twee de Heer' liep aan mijn hand.

Ik stopte en keek achter mij en zag mijn levensloop, in tijden van geluk en vreugd, van diepe smart en hoop.

Sony Ericsson
JEZUS
Hij is dag en nacht bereikbaar!
Werpt al uw bekommernis op Hem, want Hij zorgt voor u.
1 Petrus 5 : 7
PAREL
Je bent een PAREL in Gods Hand
Want Ik weet, welke plannen Ik voor je heb, zegt de Here. Met deze plannen heb Ik het goede op het oog en niet het kwade. Ik wil je weer een toekomst en nieuwe hoop geven.
-Jeremia 29:11-
Zo staat het in de Boeken:
'De Heer is mijn herder, het ontbreekt mij aan niets. Hij laat mij uitrusten in een groene weide en wijst mij de weg langs kabbelende beekjes.
Hij verfrist
naar Psalm 23:1-3 (het Boek)
mijn innerlijk en
leidt mij op de weg...
VANMORGEN
zocht ik God in mijn gebed;
in alle rust kon ik de dag met Hem beginnen,
samen met Hem op weg gaan.
ROND DE MIDDAG
riep ik Hem aan met een hart vol zorgen en weer voelde ik Zijn stille aanwezigheid en wist ik:
Hij geeft om mij!
>>>
Iemand geeft om mij
Ik droomde eens...
Ik droomde eens en zie
ik liep aan 't strand bij lage tij.
Ik was daar niet alleen,
want ook de Heer' liep aan mijn zij!
We liepen saam het leven door
en lieten in het zand, een spoor
van stappen, twee aan twee
de Heer' liep aan mijn hand.
zag mijn levensloop
>>>

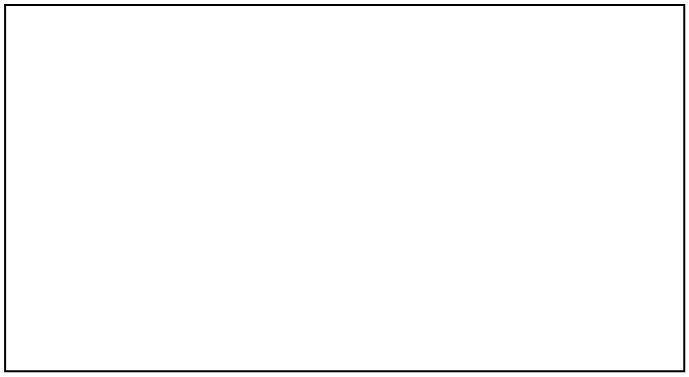
Werkblad

Troost

Heb jij dat ook wel eens, dat een lied of wat woorden jou zo kunnen raken?
Dan heb je het idee dat het lied of die woorden speciaal voor jou bedoeld zijn.
Het is dan de kunst om niet te doen alsof je het niet hoort en ziet, dat is je hoofd in het zand steken!
Probeer dat lied of die woorden eens tot je door te laten dringen.
Wie weet heeft iemand iets heel belangrijks tegen jou te zeggen!

Voor jou op tafel lagen een aantal kaartjes uitgespreid.
Jij hebt er een kaartje uitgekozen, die je hier in kunt plakken.

Variatie:
Het kan ook zijn dat je het kaartje van jouw groepsgenoot gekregen hebt.

Kun jij in het kort opschrijven waarom jij dit kaartje eruit gepakt hebt? (zie ook de volgende vraag)

……

Als je het troostkaartje van een groepsgenoot gekregen hebt:

Kun jij dan in het kort opschrijven wat er door jou heenging toen je dit kaartje van hem of haar kreeg?

……

8.9 Levens- en geloofsvragen

Doel:

Jongeren helpen om hun levens- en geloofsvragen te (h)erkennen

Werkwijze:

Op het werkblad voor de jongere staat een brief aan God beschreven.
Daarin zijn verschillende thema's verwerkt, die scheidingsjongeren nogal eens bezig houden.
Nadat zij de brief doorgelezen hebben, mogen zij de zinnen waar zij enig gevoel van herkenning bij hebben, arceren.
De jongere mag zijn of haar naam boven de brief zetten, maar het hoeft niet.
De cursusleider vraagt of hij of zij een kopie van de brief mag maken en geeft het origineel van de brief dezelfde bijeenkomst nog terug.
De cursusleider selecteert de thema's die bij het gros van de jongeren leeft, en komt hier een volgende bijeenkomst op terug.
Het moet voor de jongere wel duidelijk zijn waarom de cursusleider een kopie van de brief wil maken en het moet duidelijk zijn dat hetgeen eruit komt binnen de groep blijft.

Let op: Deze brief is een afgeleide versie van een brief die op internet staat. De bron is niet bekend.
Deze brief is speciaal gemaakt voor jongeren van gescheiden ouders.

Benodigdheden

Werkblad
Arceerstiften

Werkblad

Levens- en geloofsvragen

Lees de volgende brief eens rustig door.
Wil jij de zinnen waarbij jij het gevoel hebt dat dit ook (een beetje) over jou gaat, arceren met een gekleurde stift?
Op een later moment kunnen jullie in de groep er verder over praten, of andere jongeren ook herkennen wat jij meemaakt.

Brief aan God!

Almachtig God, lieve Vader in de Hemel,
U bent mijn schepper, U heeft mij gemaakt en kent mij als geen ander.
Het is een troost voor mij dat u precies weet hoe ik ben en wat ik voel.

Dank u wel voor deze dag, er waren ook mooie momenten.

Dank u wel voor de ouders die u mij gegeven hebt. Ik hou van hen, ook als zij niet meer van elkaar houden.
Soms begrijp ik niet zo goed waarom dit nu juist mij moest overkomen! En ik vind het ook zo rot voor mijn broertjes en zusjes.

Vandaag was weer zo'n dag! Het begon zo fijn. Ik had maar liefst een 9 voor mijn bio! En een 7,5 voor wiskunde! Ik was zo blij! Vanmiddag zijn wij met z'n negenen naar het strandje geweest, wat was dat gezellig. Ik had zo'n lol met Kirsten en Frank! Maar nu is het wisselweekend en moet ik vanavond naar mijn vader toe. Dat wil ik wel hoor, maar het komt mij gewoon niet uit! Vanavond viert Martijn zijn verjaardag en daar kan ik dus niet naar toe. Daar baal ik van.

Ik kan daar zo boos om worden! Ik heb zo gebeden dat mijn ouders bij elkaar zouden blijven. Had u daar niet voor kunnen zorgen? Heeft U mij wel gehoord? Ik wil echt niet brutaal zijn hoor, want ik wil het vooral goed doen, voor mijn ouders en voor U, maar ik snap het gewoon niet.

Oké, mijn ouders hadden veel ruzie. Maar konden zij niet gewoon leren om normaal te doen? Hoe kan het nou dat mijn ouders dat niet kunnen, en andere ouders wel? Had ik kunnen helpen?
Gelukkig zeggen mijn ouders wel dat het niet de schuld van mij en mijn broertjes en zusjes is.

Ik zou zo graag willen dat mijn vader dichterbij kwam wonen, dan kon ik gewoon zelf op mijn fiets naar hem toe, als ik daar zin in heb.

Ik voel dat het een warboel in mijn hoofd is, het is dus weer zover. Als ik vragen heb over het geloof, of andere moeilijke vragen, dan weet ik niet zo goed met wie ik daarover kan praten. Ik praat er daarom niet over, of eigenlijk praat ik er soms wel met mijn moeder over. Gelukkig kan ik bidden, en mijn hart bij u uitstorten.

In de kerk hoor ik dat scheiden niet de bedoeling is. Als de wet wordt voorgelezen, dan schaam ik mij. Gelukkig reageren de mensen in de kerk normaal.

Soms vraag ik mij wel eens af of U boos bent dat mijn ouders gescheiden zijn. Maar dat weet ik niet zeker. Ik denk eigenlijk wel dat u mijn ouders vergeven hebt en toch zou ik zo graag antwoord van u willen of dat zo is. God, u weet ook hoe ik mijn best doe! Ik probeer echt om aardig te zijn naar mijn ouders toe. Als mijn moeder verdrietig is, dan help ik haar. Dat doe ik graag, maar ik vind het ook wel eens lastig.
Ik merk dat mensen mijn moeder helpen, maar wie helpt mij?

Alleen vrienden die hetzelfde hebben meegemaakt, begrijpen mij. Ik doe daarom naar anderen toe alsof er niets aan de hand is. Maar ik voel wel pijn!

Ik begrijp niet zo goed waarom mijn ouders gescheiden zijn. En eigenlijk wil ik dat wel weten.
Begrijpen mijn ouders eigenlijk wel hoe lastig ik het heb, nu zij gescheiden zijn?

En nu mijn ouders gescheiden zijn, ben ik bang dat ik later ook de verkeerde partner zal kiezen. Zou U ervoor kunnen zorgen dat ik de goede kies, want ik wil niet scheiden.

Dank U dat ik mijn hart kon luchten! Dank u wel dat ik altijd bij u mag komen en dat U mij kent! Wat een rust geeft dat.
Wilt u ook goed voor mijn ouders, broertjes en zusjes zorgen?

Saartje

8.10 Zorgen voor jezelf

Doel

Jongeren helpen om hun grenzen te leren kennen.

Met grenzen definiëren wij onszelf. Zij laten zien wat van mij is en wat niet van mij is. Een grens maakt duidelijk waar ik eindig en waar iemand anders begint. Het geeft mij vrijheid als ik weet wie ik ben en waarvoor ik verantwoordelijkheid draag.

In de zichtbare wereld zijn grenzen eenvoudig waar te nemen. Hekken, muren of heggen zijn allemaal zichtbare grenzen. Ze geven dezelfde boodschap, namelijk: hier begint mijn eigendom. De eigenaar is verantwoordelijk voor wat er op zijn of haar terrein gebeurt. Niet-eigenaren zijn dus niet verantwoordelijk voor het eigendom. In de geestelijke wereld zijn grenzen net zo reëel, maar moeilijker te onderscheiden.

Dat jongeren zorg dragen voor hun omgeving is goed, mits dit niet ten koste gaat van hun eigen ontwikkeling. Zo kan het nodig zijn dat jongeren tijdelijk extra taken op zich nemen en daarmee valideren zij zichzelf. Dit moet echter niet te lang duren, omdat de kans op parentificatie dan groot wordt.

Werkwijze

Met elkaar het verhaal van de Barmhartige Samaritaan lezen (Lucas 10:25-37).

De jongeren vragen na te denken over de volgende vragen:

- Hoe helpt de Samaritaan de ander?
- Wat vind jij daar goed (of niet goed) aan? (Hiermee erken je dat zorgen goed is)
- Zie je ook dat de Samaritaan grenzen trekt? Hoe?

Vertel daarna aan de jongeren hoe het verhaal zou gaan als de Samaritaan een persoon was zonder grenzen. Bijvoorbeeld:

Veronderstel dat de gewonde man in het verhaal bijkomt op het moment dat de Samaritaan geld gaf aan de waard en hem vraagt de gewonde man te verzorgen. De gewonde man zegt tegen de Samaritaan: "Wat, ga je ervandoor?".

"Ja, dat doe ik. Ik heb in Jericho wat zaken af te handelen," zegt de Samaritaan.

"Vind je ook niet dat je egoïstisch bent? Ik ben er nogal slecht aan toe. Ik heb iemand nodig om mee te praten. Hoe kan Jezus jou nu als voorbeeld gebruiken? Je handelt niet eens als een christen als je mij hier zomaar in de ellende achterlaat! Waar blijft het 'liefhebben van de ander'?"

"Tjonge, ik denk dat je gelijk hebt", zegt de Samaritaan. "Dat zou van mij niet zo zorgzaam zijn als ik jou hier alleen achterliet. Ik zou meer moeten doen. Ik zal mijn reis enkele dagen uitstellen."

Dus blijft hij gedurende drie dagen bij de man, terwijl hij met hem praat en erop toeziet dat hij gelukkig en tevreden is. In de namiddag van de 3e dag wordt er op de deur geklopt en komt er een

boodschapper binnen. Hij overhandigt de Samaritaan een bericht van zijn zakencontacten in Jericho: "Zolang mogelijk gewacht. Besloten de kamelen aan een ander te verkopen. Onze volgende karavaan arriveert over 6 maanden."

"Hoe konden ze me dit nu aandoen? " roept de Samaritaan tegen de herstellende man, terwijl hij met de brief in de lucht wappert. "Kijk nu eens wat je gedaan hebt! Door jou ben ik die kamelen kwijt die ik voor zijn zaken nodig heb. Nu kan ik mijn waren niet afleveren. Dit kan me mijn baan kosten. Hoe kon je me dit nu aandoen? "

Door dit verhaal wordt zichtbaar dat we met ontferming bewogen worden om iemand die in nood is iets te geven, maar vervolgens vraagt de persoon ons om meer te geven dan we kunnen of willen. Uiteindelijk zijn we bitter en boos en missen we iets wat we zelf in ons eigen leven nodig hadden. Om dit scenario te vermijden, is het nodig om te kijken naar wat zich binnen onze grenzen bevindt en waar wij verantwoordelijk voor zijn.

(uit: Grenzen, 1997)

Benodigdheden

Werkblad voor de jongeren

Werkblad

Zorgen voor jezelf

Het is heel goed om voor anderen te zorgen. En natuurlijk ook voor jouw eigen familie. Soms is jouw hulp en zorg zelfs heel hard nodig, zeker als jouw ouders gescheiden zijn.

Probeer eens goed na te denken en vul de volgende vragen in:

1. Aan wie kan jij steun (hulp) geven?

   ……
   ……
   ……

2. Wat kun jij voor jouw familieleden doen?

   ……
   ……
   ……

3. Van wie heb jij steun nodig?

   ……
   ……
   ……

4. Wat kunnen ze voor jou doen?

   ……
   ……
   ……

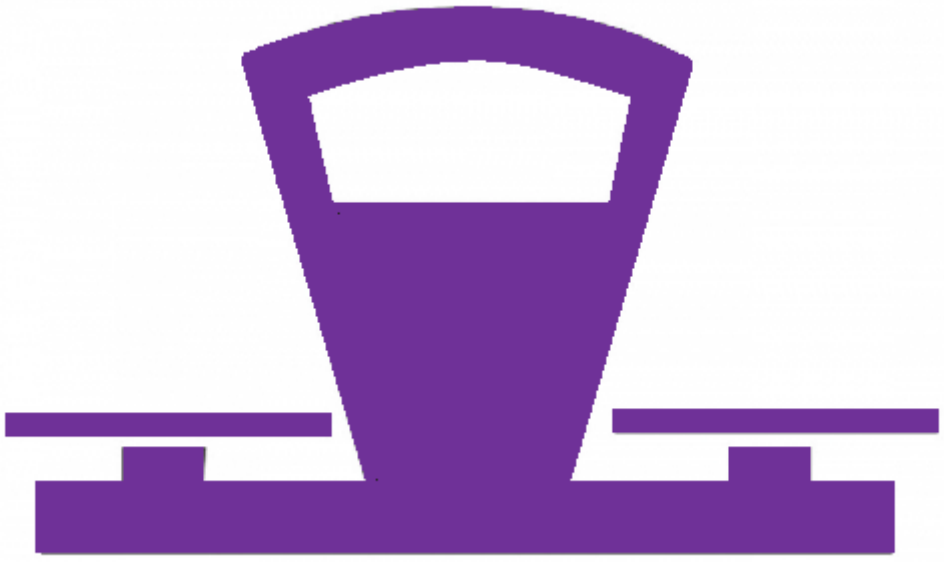
Als jij naar het lijstje hierboven kijkt, welke drie dingen wil jij dan geven en welke drie dingen wil jij ontvangen?
Schrijf dat op de schalen van de weegschaal.

Kadootjes voor mijzelf:

…….
…….
…….

Kadootjes voor een ander:

……
……
……

8.11 Boekentips voor jongeren

Danielle Vogels. (2003). *Ik wil niet kiezen tussen papa en mama: jongeren vertellen over de echtscheiding van hun ouders*. Leidschendam: MBD/Biblion.

Fiddelaers - Jaspers Riet. (2003). *Naar een nieuwe horizon.* Een werk- en herinneringsboek voor jongeren van 12 t/m 18 jaar.

Jacqueline van Swet, (2009). *Mijn ouders gaan scheiden. En ik dan?* Verhalen van jongeren over de moeilijke situatie tijdens en na de scheiding. Amsterdam: Uitgeverij Boom.

Maria Stoorvogel. (2003). *Mijn ouders zijn gescheiden*. Christelijke jongeren van 15 jaar en ouder vertellen hoe het is als je ouders gaan scheiden. Kampen: Uitgeverij Kok.

Put, E. (2005). *2 ouders apart*. Jongeren over de scheiding van hun ouders. Arnhem: Terra – Lannoo.

Velema, Gerry. (2009) *Los zand*. Een roman over het verdriet dat een scheiding teweegbrengt. Kampen: Callenbach.

9 - Verantwoording onderzoeksmethoden

9.1 Inleiding

In dit hoofdstuk willen wij inzicht geven in de wijze waarop wij ons praktijkonderzoek hebben uitgevoerd. Het doel van ons praktijkonderzoek was om een cursusbijeenkomst te ontwikkelen voor jongeren van gescheiden ouders met een christelijke achtergrond. Deze cursusbijeenkomst moest aansluiten op een reguliere methode die in de toekomst uitgebracht zal worden. Onze opdrachtgever, OptiMent, heeft de ervaring dat deze jongeren nogal eens in de knel komen tijdens en na de scheiding van hun ouders. Ook was niet duidelijk welk hulpaanbod voor deze jongeren beschikbaar was.

In de volgende paragrafen laten we zien hoe wij te werk zijn gegaan. Paragraaf twee vermeldt het type onderzoek. Welke databronnen wij hebben gebruikt om gegevens te verzamelen beschrijven wij in paragraaf drie. Paragraaf vier toont de manieren van dataverzameling: interview en gebruik van bestaande gegevens. Ten slotte schrijven wij over de bruikbaarheid, betrouwbaarheid en validiteit van ons praktijkonderzoek.

9.2 Type onderzoek

Door middel van een kwalitatief beschrijvend *ontwikkelingsonderzoek* hebben wij gewerkt aan het tot stand brengen van een nieuw ontwerp voor een cursusaanbod, waarin tegemoet wordt gekomen aan de behoeften van deze jongeren. Een ontwikkelingsonderzoek paste onzes inziens het beste bij de vraag van OptiMent, omdat het in dit type onderzoek gaat om door middel van onderzoeksactiviteiten bij te dragen tot het ontwikkelen van een ontwerp of in ons geval een onderdeel van een cursus.

De eerste stap die wij gezet hebben, is het analyseren en beschrijven van het uitgangsprobleem. We verzamelden informatie uit literatuur over de gevolgen van de echtscheiding voor de jongeren. Dit om onze probleemstelling verder uit te diepen. Daarnaast verzamelden wij informatie over cursussen voor jongeren die al zijn opgezet en die gegeven worden. Van de bestaande cursussen hebben we in kaart gebracht wat wel of niet loopt, volgens wie en waardoor en waarom dat zo is. Door middel van *inventariserend onderzo*ek hebben we de 'huidige stand van zaken' in beeld gebracht.

De tweede stap die wij gezet hebben, is het inventariseren of bepalen van het verschil tussen de bestaande en de gewenste situatie. Dit hebben wij gedaan door middel van *behoefteonderzoek*. Het ging daarbij om de kloof tussen 'wat is' en 'wat zou moeten zijn'. Drie elementen speelden een rol: hoe ziet de huidige, actuele situatie eruit, wat wordt gemist in de huidige situatie en wat is de gewenste situatie voor jongeren ten aanzien van het cursusaanbod.

9.3 Databronnen

Het verzamelen van gegevens was de kern van ons onderzoek. We hebben daarbij gebruik gemaakt van een aantal databronnen. Voor het verzamelen van informatie over cursussen voor jongeren van gescheiden ouders hebben we gebruik gemaakt van *bestaande documenten*. In eerste instantie waren bestaande documenten de programma's zelf. De programma's Jes! Het Zwolsche Brugproject, Ik hoor bij jullie allebei en Niet te scheiden waren vrij om in te zien. Het programma Zandkastelen en OKEE konden we inzien op een moment dat de makers van het product in de buurt zouden zijn. Van een KIES coach hebben we de mogelijkheid gekregen om het KIES programma in te zien. Bestaande documenten hebben we aangevuld met informatie van de websites van de genoemde programma's. Op deze manier hebben we de bestaande cursussen in kaart gebracht en de belangrijkste items beschreven. Dit deden wij om een beeld te krijgen van de huidige situatie.

Door *bestaande documenten* als databron te gebruiken, keken wij vooral naar de inhoud van het bestaand cursusaanbod. Daardoor kregen wij vooral feitelijke informatie en misten wij de ervaringen die ontstaan door het volgen van een dergelijke cursus.

Om ook zicht te krijgen op de beleving naast feitelijke informatie hebben we nog een databron gebruikt. De tweede databron voor ons inventariserend onderzoek betreft *individuele personen*. We kozen ervoor om degenen die de cursussen geven te ondervragen. Het feit dat wij voor de trainers kozen, had te maken met de toegankelijkheid. Het was voor ons lastiger om met de deelnemers van de cursussen in contact te komen vanwege de privacy. De trainers daarentegen konden hun ideeën over en ervaringen met de jongeren, die de cursus volgden, weergeven. We realiseerden ons dat we op deze manier indirect een beeld schetsten van onze specifieke doelgroep. We keken namelijk naar de jongeren vanuit het perspectief van de trainers.

Voor het behoefteonderzoek maakten we nog eens gebruik van *individuele personen* als databron en wel de jongeren zelf. In samenwerking met twee verschillende scholen en onze opdrachtgever hebben we 10 jongeren van gescheiden ouders vanuit christelijke context benaderd. We onderzochten wat hun ideeën, opvattingen en behoeften zijn ten aanzien van hulp bij echtscheidingsproblematiek. We kozen bewust voor jongeren uit christelijke gezinnen die te maken hebben met echtscheiding. Juist voor hen wilde onze opdrachtgever een cursusbijeenkomst ontwikkelen, waarin aandacht is voor geloof- en zingevingsvragen.

Voor ons praktijkonderzoek maakten we ook gebruik van *literatuur* als databron. Recente gegevens vanuit onderzoeksrapporten gebruikten wij om een fundament onder onze probleembeschrijving te leggen. Daarmee wilden we aantonen dat de bestaande problemen rondom kinderen en echtscheiding gebaseerd zijn op recente onderzoeken.

9.4 Dataverzamelingsmethoden

We hebben gebruik gemaakt van twee manieren van dataverzameling: interviewen en gebruik van bestaande gegevens of inhoudsanalyse.

- *Documentenonderzoek*

Inhoudsanalyse gebruikten we voor het verzamelen en verwerken van kwalitatieve gegevens uit documenten. Wij gingen uit van bestaande cursussen en wij hebben eerst het cursusmateriaal dat voorhanden is, moeten verzamelen. Op basis van de vraagstelling, doelstelling en aard van het materiaal formuleerden wij vragen of thema's om daarmee het gekozen cursusmateriaal te bestuderen. De uiteindelijke analyse is sterk afhankelijk van de lezing van het cursusmateriaal en de inhoud van de ontwikkelde thema's. We realiseerden ons dat het gevaar van vertekening bestaat. Daarom hebben we uit de bestaande cursussen vooral feitelijke informatie gehaald en hebben we geprobeerd om dichtbij de letterlijke tekst blijven.

Wij vonden het verantwoord om gebruik te maken van bestaand cursusmateriaal, omdat het een aanvulling op de dataverzameling vormt, geld bespaart, minder tijd kost en het onze bevindingen kan illustreren. Een nadeel is dat de informatie uit de tweede hand is en dat informatie over hoe een cursus loopt bijvoorbeeld, minimaal is.

- *Interview*

Om dit gedeeltelijk te kunnen ondervangen hebben we ook gebruik gemaakt van het interview als dataverzamelingsmethode. Vanuit de inhoudsanalyse van bestaande cursussen maakten wij een lijst met interviewvragen voor de trainers van die cursussen. De vragenlijst bestaat uit een half gestructureerd individueel interview. Niet alleen de onderwerpen, maar ook de belangrijkste vragen en in principe ook de volgorde hebben we vastgelegd. Wij waren wel vrij om door te vragen en van de vraagvolgorde of de vraagformulering af te wijken als dat beter uitkwam. We bedachten enkele openingszinnen en gaven de respondenten bij de afsluiting de gelegenheid om zelf met laatste vragen of opmerkingen te komen. We gebruikten deze vorm, omdat wij over voorkennis beschikken dankzij de inhoudsanalyse van bestaande cursussen en omdat wij ook recht wilden doen aan de geïnterviewde. Die moest zijn of haar eigen woorden kunnen toelichten.

De interviewvragen hebben we voorgelegd aan trainers van de bestaande cursussen, die momenteel gegeven worden aan jongeren van gescheiden ouders. We selecteerden trainers op basis van beschikbare informatie over cursussen die gegeven worden. Van zes ontwikkelde programma's voor jongeren van gescheiden ouders benaderden wij de makers van het product en/of de trainers. We hebben contact met hen gezocht en een afspraak gemaakt om een interview bij hen af te nemen. Van het programma Jes! Het Zwolsche Brugproject benaderden wij de maker die tevens trainer is, hoewel Jes! nog niet voor jongeren is ontwikkeld. Dit op dringend verzoek van onze opdrachtgever. Onze opdrachtgever maakt namelijk al gebruik van de cursus Jes! Het Zwolsche Brugproject voor kinderen tot 12 jaar. De trainers van de andere programma's, met uitzondering van de KIES coaches van bureau LEF, hadden allen ervaring met het geven van cursussen voor echtscheidingsjongeren.

Norm bij kwalitatief onderzoek is dat de formulering van de vragen wel vast kan liggen, maar dat de antwoordmogelijkheden altijd open zijn. In onze vragenlijst wilden we echter voor ons gemak wel mogelijke antwoorden opschrijven, zodat wij het interview zowel face to face als telefonisch af kunnen nemen. Het kenmerk van een volgende vraag moet echter zijn, dat er altijd ruimte is om de voorgaande vraag toe te lichten. Het voordeel van de face to face ondervraging is dat deze vorm ook de mogelijkheid biedt om de non-verbale informatie mee te nemen.

Hoewel het onze voorkeur heeft om de vragenlijst face to face af te nemen, hebben we rekening gehouden met het feit dat trainers over het hele land verspreid kunnen zijn en het daardoor te tijdrovend is om naar hen toe te gaan. Uiteindelijk is het ons gelukt om alle trainers persoonlijk te ontmoeten en te interviewen. We bereidden ons goed voor op de interviews. Dat hield in dat we beschikbare informatie over de bestaande cursus opzochten via internet en literatuur. Omdat we ongeveer een uur de tijd hadden voor het interview, probeerden we te focussen op de ervaringen die de trainers hadden met het geven van de cursus aan de jongeren. Dit was voor ons van belang om antwoord te kunnen geven op deelvragen één en twee.

Voor het beantwoorden van deelvraag drie en vier van ons onderzoek wilden we het open interview als dataverzamelingsmethode gebruiken. Een open interview lijkt in sterkere mate dan een gestructureerd interview op een gewoon gesprek met iemand. Als interviewer exploreerden we vragenderwijs gespreksonderwerpen om te ontdekken hoe de geïnterviewden, de jongeren, tegen bepaalde dingen aankijken, bijvoorbeeld de echtscheiding van hun ouders, en wat het ook nu nog voor hen betekent. Ervaren zij steun uit hun geloof en in de omgeving?

Daarbij wilden we de wijze waarop de jongere het antwoord vorm geeft, respecteren. Bij een open interview is het belangrijk dat de geïnterviewde het idee krijgt, dat zijn antwoord, van welke aard of in welke vorm dan ook, acceptabel en waardevol is.

Een bijzondere vorm van een open interview is het diepte-interview. Een aantal gespreksonderwerpen worden daarbij nauwkeurig uitgediept, zodat ook vaak persoonlijke en emotionele aspecten aan bod komen.

We dachten dat we door middel van het diepte-interview volledig recht zouden doen aan de jongeren die geïnterviewd worden. Dit vonden wij een groot voordeel, omdat we als doel hadden om met ons onderzoek echt tegemoet te komen aan de behoefte die jongeren in echtscheidingssituaties hebben. Verder vroeg deze methode minder voorbereidingstijd, omdat niet alle vraagformuleringen vastliggen. Een nadeel is echter dat het daardoor hoge eisen stelde aan ons als interviewers en dat de kans aanwezig was dat relevante onderwerpen niet aan bod zouden komen. Van tevoren hadden wij daarom wel op papier en in gedachten richtinggevende vragen geformuleerd, waardoor relevante onderwerpen aan bod zouden komen. Uiteindelijk hebben we ook de keuze gemaakt voor een diepte interview, omdat wij in ons dagelijks leven regelmatig diepgaander onderwerpen bespreken met jongeren. Die ervaring dekt het risico dat wij zelf vast zouden lopen in ons gesprek en wellicht de jongeren met een onbestemd gevoel achterlaten.

9.5 Bruikbaarheid, betrouwbaarheid en validiteit

We streefden ernaar dat ons onderzoeksresultaat bij kan dragen aan het leveren van zinvolle en bruikbare kennis, die ingezet wordt ten dienste van jongeren uit christelijke gezinnen die te maken hebben met echtscheidingsproblematiek.

Om bruikbare kennis te leveren hebben we onze onderzoeksvraagstelling nauwkeurig afgestemd op de wensen die leven bij onze opdrachtgever OptiMent. De ervaring van OptiMent is dat jongeren uit christelijke gezinnen die te maken hebben met echtscheiding minder in het oog lopen dan wenselijk

is. Daarom wilden we ook met deze jongeren zelf in gesprek komen en luisteren naar hun opvattingen en wensen.

Voordat we in gesprek gingen met de jongeren wilden we ons oriënteren op de te onderzoeken problematiek. Dit deden we door documentenonderzoek van het recentste wetenschappelijk onderzoek naar kinderen en echtscheiding (Spruijt & Kormos, 2010) en het bestaand cursusaanbod.

Door een grondige voorbereiding en goede afstemming op de wensen die leven bij de opdrachtgever en de jongeren zelf wilden we met ons onderzoeksresultaat informatie aandragen die concreet toegepast kan worden. Om tot een betrouwbaar en valide resultaat te komen, verantwoordden we op welke wijze wij als onderzoekers werken. Daarom verantwoordden we onze stappen en beslissingen, zodat het voor anderen in principe mogelijk is het onderzoek opnieuw uit te voeren.

Tijdens de diepte-interviews werkten we met een dictafoon na toestemming daarvoor gekregen te hebben, zodat voorkomen werd dat zaken verloren gaan of door beperkingen van het geheugen worden vertekend. De interviews werkten we zo snel mogelijk nadat ze plaats hadden gevonden uit. Ook dat verkleint de kans op vertekening. Door het interview op te nemen was het achteraf mogelijk om bijvoorbeeld suggestieve vragen te signaleren. Hierdoor bouwden wij zelfcontroles in, waardoor er zo min mogelijk interpretaties van ons als interviewers in het onderzoek terecht komen.

Hoewel het naar ons idee stuk voor stuk goede gesprekken waren, vroegen wij ons af of de jongeren ons sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven. Naar aanleiding van onze twijfel of wij door middel van interviews een werkelijk beeld van jongeren in echtscheidingssituaties hebben gekregen, hebben wij de theorie van de Canadese socioloog Erving Goffman ernaast gelegd. Goffman beschrijft dat mensen sociale maskers dragen en dat dit overigens heel functioneel kan zijn. Mensen zijn geneigd om sociaal wenselijke antwoorden te geven, met de (onbewuste) bedoeling om de ander bijvoorbeeld geen gezichtsverlies te laten lijden, of om zichzelf groter te houden dan zij zijn. In de toneelwereld komen de begrippen frontstage en backstage naar voren. Frontstage gaat over hoe mensen zich op het podium aan het publiek presenteren. Backstage gaat over hoe mensen zich achter de coulissen presenteren, als de voorstelling voorbij is. Backstage kunnen mensen zichzelf zijn, omdat zij zich dan onbespied wanen en op hun gemak. Deze theorie van Goffman roept de vraag op of jongeren zich authentiek en transparant opgesteld hebben tijdens het interview. Hebben wij werkelijk gehoord wat hun diepste gedachten zijn? En mogen wij van hen verwachten dat zij ons vertelden wat zij werkelijk ervaren? Wat hebben jongeren aan ons gezien? Een hulpverlener in opleiding, een betrokken vrouw bij dit onderwerp, een nieuwsgierig type, de moeder van, of wie dan ook? Hoe dan ook, als onderzoekers kregen wij de indruk dat deze jongeren open en eerlijk naar ons toe waren.

De jongeren die voor ons interview in aanmerking kwamen, vallen onder de doelgroep waarmee OptiMent werkt. Het zijn jongeren tussen de 12 t/m 18 jaar, die uit christelijke gezinnen komen en te maken hebben met echtscheidingsproblematiek. Wij hebben jongeren benaderd via scholen en via het cliëntenbestand van OptiMent. Om in contact te komen met jongeren, hebben we een brief opgesteld waarin wij uitleggen wat ons doel is met het onderzoek. De schoolmaatschappelijk werker en schoolpsychologe deelden de brieven uit aan de jongeren uit onze doelgroep met daarbij een begeleidende brief aan de ouders en een toestemmingsverklaring. Wij vonden het erg belangrijk dat ouders hun toestemming voor het interview gaven. De jongeren konden zich daardoor vrij voelen om te praten over de vaak toch heftige situatie thuis en loyaal blijven aan hun ouders.

In ons plan van aanpak schreven wij over het punt van inhoudelijke verzadiging. In eerste instantie zouden we gesprekken voeren met vier jongeren en dan een eerste analyse uitvoeren en een aanzet tot een theorie maken. Daarna zouden er weer vier gesprekken met jongeren volgen om te kijken of de theorie die we op basis van de eerste gesprekken hebben ontwikkeld, ook past op hetgeen de laatste vier jongeren hebben gezegd. Als dit niet (helemaal) met elkaar overeenstemt, passen we de theorie aan en gaan we weer gesprekken voeren met twee jongeren.

In de praktijk verliep dit anders. Na het uitdelen van de brieven kregen we in eerste instantie geen reacties terug van de jongeren, op één na. Na een paar weken werden de jongeren nog een keer uitgenodigd, maar dan persoonlijk. Toen bleek dat zij wel wilden meewerken, maar nog niet de stap gezet hadden om zich aan te melden. Op dat moment kozen we ervoor om alle jongeren die zich aanmeldden, ook echt te gaan interviewen. We wilden hen niet afwijzen, nadat zij zich aangemeld hadden. Daarbij vonden wij het een voorrecht om deze jongeren te mogen interviewen. Ook als er tijdens een interview geen nieuwe informatie naar voren kwam, dan nog was het goed om te ervaren hoe het is om met de jongeren over deze onderwerpen in gesprek te zijn.

Wij hebben aan de schoolmaatschappelijk werker van één school gevraagd, of zij ook jongens heeft die mee willen werken aan dit onderzoek, omdat wij de verdeling van jongens en meisjes het liefst zo gelijk mogelijk willen hebben. Uiteindelijk waren er tien jongeren (zes meisjes en vier jongens) die zich opgaven, waarvan negen jongeren via school en één jongere via het cliëntenbestand van OptiMent. De interviews vonden plaats in een rustige ruimte van de school tijdens schooltijd. Het interview met de jongere vanuit het cliëntenbestand van OptiMent vond in zijn eigen huis plaats.

In de periode dat we tien namen hadden van jongeren die mee wilden werken aan dit onderzoek, kregen wij van twee organisaties en vanuit de privésituatie nog vragen of wij nog jongeren nodig hadden om te interviewen. Toch hebben wij de keuze gemaakt om te stoppen bij tien, omdat de tijd drong en omdat er geen verrassende dingen meer naar voren kwamen.

We realiseren ons dat we conclusies trekken op basis van tien interviews met jongeren. Tien interviews lijkt weinig en we hebben ons dan ook afgevraagd of we wel recht van spreken hebben. Tegelijkertijd hebben we gehandeld naar de afspraken die wij met onze opdrachtgever gemaakt hadden om een kwalitatief onderzoek te doen en meer de diepte in te gaan om ervaringen en belevingen boven tafel te krijgen. Dit is een heel ander onderzoek dan een kwantitatief onderzoek, waarin het gaat om de getallen en het verwerken van gegevens in grafieken.

Verder maakten we gebruik van triangulatie – ook wel 360-gradenonderzoek genoemd. We maakten gebruik van verschillende databronnen en dataverzamelingsmethoden om gegevens te verzamelen. We interviewden bijvoorbeeld niet alleen de jongeren, maar ook de trainers.

9.6 Conclusie

Uit de verantwoording blijkt dat de methodische opzet van het praktijkonderzoek volgens plan verlopen is, behalve wat betreft het interviewen van de jongeren. Het punt van inhoudelijke verzadiging hebben we niet echt kunnen toepassen. Het duurde een paar weken voordat jongeren ook daadwerkelijk de stap zetten om zich aan te melden voor het interview. Zij deden dit meestal pas

na persoonlijke uitnodiging. Omdat de tijd begon te dringen, kozen wij ervoor om iedere jongere die zich aan zou melden te interviewen.

Door gebruik te maken van bestaande documenten, individuele personen en literatuur als databronnen, hebben wij gegevens verzameld voor ons praktijkonderzoek.

Door het documentenonderzoek aan te vullen met het interview als dataverzamelingsmethode, werd de theorie als het ware vertaald naar de praktijk. Juist door de interviews met de trainers en de jongeren kwamen we achter de beleving en werd een ieders ervaring voor ons een rijke bron van informatie, waardoor wij antwoord konden geven op de geformuleerde deelvragen.

Uiteindelijk hebben wij onze doelstelling kunnen realiseren om door middel van dit onderzoek een bijdrage te leveren aan de integratie van de christelijke identiteit aan het reguliere cursusaanbod voor jongeren van 12 t/m 18 jaar, die te maken hebben met echtscheiding.

Literatuurlijst

Amato & DeBoer, 2001. In Singendonk, K., Meesters, G. (2007). *Kind en echtscheiding.* Amsterdam: Harcourt.

Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (2009). *Basisboek Kwalitatief onderzoek.* Groningen: Noordhoff Uitgevers.

Berg, T. van den & Wilbrink, G. (2006). *JES! Het Zwolsche Brugproject, Jij en scheiding. Cursus voor kinderen en ouders. Overbruggen naar een veranderend gezin.* Utrecht: Uitgeverij Agiel.

Cloud, H., Townsend, J. (1997). *Grenzen.* Hoogblokland: Koinonia Uitgeverij.

Delfos, M.F. (2010). *Ik heb ook wat te vertellen! Communiceren met pubers en adolescenten.* Uitgeverij: SWP Amsterdam.

Den Exter Blokland, 2002. In Singendonk, K., Meesters, G. (2007). *Kind en echtscheiding.* Amsterdam: Harcourt.

Dijkman, T.A., 1984. In Singendonk, K., Meesters, G. (2007). *Kind en echtscheiding.* Amsterdam: Harcourt.

Dohorty & Needle, 1991. In Singendonk, K., Meesters, G. (2007). *Kind en echtscheiding.* Amsterdam: Harcourt.

Eerenbeemt, E. van den. (2003). *De liefdesladder*. Amsterdam: Archipel.

Groeneboer, H. (2007). *Samengesteld.* Gorinchem: Uitgeverij Koinonia.

Gun, F. van der & Jong, L. de (2006). *Echtscheiding: kiezen voor het kind. In gesprek met kinderen over hun ervaringen na de scheiding van hun ouders.* Amsterdam: uitgeverij SWP.

Hendriks,R. & Meussen R. (2005). *Adolescenten en ouderlijke scheiding*; *een onderzoek naar de samenhang tussen ouderlijke echtscheiding en de kwaliteit van de relatie van adolescenten met moeder, vader en beste vriend(in).* Scriptie Pedagogiek, Universiteit Utrecht.

Heuves, W. (2008). *Pubers: ontwikkeling en problemen.* Assen: Van Gorcum.

Maas, C. (2009). *Uit elkaar – Gesprekken met kinderen van gescheiden ouders.* Prometheus.

Migchelbrink, F. (2006-2008). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn.* Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Mulligen, W. van, Gieles, P., Nieuwenbroek, A. (2004). *Tussen thuis en school: over contextuele leerlingbegeleiding.* Leuven: Uitgeverij Acco.

Neumann, M.G. & Romanowski, P. (1998). *En de kinderen scheiden mee…; Het zandkastelenprogramma.* Amsterdam: SWP.

Newcomb & Bagwell, 1995. In de Wit, Slot & van Aken (Red.) (2007). *Psychologie van de adolescentie*. Baarn: HB uitgevers.

Onderwaater, A. (2009). *De onverbrekelijke band.* Amsterdam: Pearson.

Scholte, Van Lieshout & Van Aken, 2001. In de Wit, Slot & van Aken (Red.) (2007). *Psychologie van de adolescentie*. Baarn: HB uitgevers. p. 108.

Singendonk, K., Meesters, G. (2007). *Kind en echtscheiding.* Amsterdam: Harcourt.

Spruijt, E., Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Stoorvogel, M., Westerduin-de Jong, A. (2003). *Mijn ouders zijn gescheiden.* Uitgeverij: Kok Kampen.

Swet, J. van. (2009). *Mijn ouders gaan scheiden. En ik dan?* Uitgeverij: Boom Amsterdam.

Wallerstein, J.S. & Blakeslee, S., 1989. In Singendonk, K., Meesters, G. (2007). *Kind en echtscheiding.* Amsterdam: Harcourt.

Wit, J. de, Slot, W. & Aken, M. van. (Red.). (2007). *Psychologie van de adolescentie*. Baarn: HB uitgevers.

Artikel:

Mulligen, W. van, Nieuwenbroek, A. (2002). "Tussen leerlingbegeleiding en therapie". *Tijdschrift voor leerlingbegeleiding*. (p. 4-7).

Berg, T. van den. (2010). "Gevolgen van echtscheiding bij kinderen". *Tijdschrift voor orthopedagogiek,49.* (p.254-261).

Uitzending:

Uitzending "Een vandaag" van woensdag 15 september 2010: http://web.mac.com/edspruijt/Scheidingskinderen/Media.html

Internetsites:

Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG). Scheiding en de zorg voor kinderen. [zonder auteur]. Bekeken op 26 oktober 2010, op www.cjg.nl

Spruijt, E. State-of-the-art-2009: Kinderen in echtscheiding. Bekeken op 9 november 2010, op http://www.nwo.nl/files.nsf/pages/NWOA_7VVD9S/$file/State_of_the_Art_Spruijt.pdf

Berg, T. van den, Wilbrink, G. !Jes, het Zwolsche Brugproject. Bekeken op 13 januari 2011, op http://www.pro-zwolle.nl/view.php?id=18

Groepsmaatschappelijk werk. [zonder auteur]. Bekeken op 9 april 2011, op http://www.groepsmaatschappelijkwerk.nl/?q=node/13

KIES. [zonder auteur]. Bekeken op 26 oktober 2010, op www.kiesvoorhetkind.nl of www.kiesinfo.com.

KIES. [zonder auteur]. Bekeken op 9 april 2011, op http://www.kiesinfo.com/nl/index/onderzoek.php

Kits en Co. [zonder auteur]. Bekeken op 9 april 2011, op www.kitsenco.nl/jongeren.html.

Kits en Co. [zonder auteur]. Bekeken op 9 april 2011, op http://www.kitsenco.nl/forum/topics.php?forumid=forum_Jongeren&forum=Jongeren&topicsfrom=0

Professionele online hulpverlening aan jongeren. Onderdeel van Korrelatie. [zonder auteur]. Bekeken op 26 oktober 2010, op www.question-zone.nl, www.internethulpverlening.nl.

Fiddelaers, R. Basistraining: Ik hoor bij jullie allebei (gedeeld verdriet). Bekeken op 9 november 2010, op www.rietfiddelaers.nl

Nederlands Jeugd Instituut. [zonder auteur]. Bekeken op 9 april 2011, op http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=103055 .

Bijlage 1 Vragenlijsten

Opzet interview trainers

Introductie van het gesprek

Wij, Esther en Betty, zijn twee vierdejaars studenten aan de opleiding maatschappelijk werk en dienstverlening van de CHE en zijn nu bezig met ons afstudeeronderzoek.

Onze opdrachtgever, OptiMent, heeft ons gevraagd een cursusbijeenkomst te ontwikkelen voor jongeren van gescheiden ouders met een christelijke achtergrond. Deze cursusbijeenkomst moet aansluiten op een reguliere methode die in de toekomst uitgebracht zal worden.

Als eerste inventariseren wij wat er op landelijk gebied aanwezig is wat betreft cursussen voor scheidingskinderen in de leeftijdscategorie van 12 t/m 18 jaar. Van de bestaande cursussen brengen we in kaart wat wel of niet loopt en waardoor en waarom dat zo is. En we willen dat beschrijven aan de hand van uw ideeën over en ervaringen met de jongeren, die de cursus hebben gevolgd.

Vervolgens benaderen we jongeren van gescheiden ouders. We onderzoeken wat zij ervaren in hun christelijke context wanneer zij met echtscheidingsproblematiek te maken krijgen.

Het interview zal ongeveer 1 uur in beslag nemen.

1. Hoe heet de cursus die u geeft aan jongeren van gescheiden ouders? Welke organisatie heeft deze cursus ontwikkeld?
2. Wat zijn de belangrijkste thema's in de cursus? Hoe is de cursus opgebouwd? Zouden wij kopieën mogen maken van de cursus?
3. Vanuit welke wetenschappelijke theorie is de cursus opgezet?
4. Hoe word je trainer van de cursus? Zijn er voorwaarden voor het geven van de cursus? Welke kwaliteiten zijn van belang? Hoe kom je aan materiaal?
5. Waar wordt het geld vandaan gehaald om een cursus te kunnen geven?
6. Hoe gaat u om met ouderbijeenkomsten? Hoe lang is de scheiding geleden? Wat zijn uw ervaringen met het motiveren van de ouders? Komen ook de 'echte' probleemgevallen naar de ouderbijeenkomst, bijvoorbeeld de ouders die niet meer met elkaar communiceren?
7. Hoe weten jongeren dat de cursus gegeven wordt?
8. Hoe ziet de evaluatie van de cursus eruit?
9. Wat vinden jongeren een sterk punt van de cursus?
10. Wat vinden jongeren een zwak punt van de cursus?
11. In welk opzicht is de cursus volgens u helpend voor de jongeren?
12. Waarin schiet de cursus te kort volgens u?
13. Uit welke krachtbronnen putten de jongeren nog meer (naast de cursus)?

Interviewvragen (richtinggevend) voor de jongeren

Introductie:
- Voorstellen
- Gespreksdoel
- Opbouw
- Geschatte duur
- Waardering deelname
- Belang van informatie
- Wat gebeurt er met de informatie
- Problemen met opnemen?

Algemene vragen:
- Leeftijd
- Geslacht
- Kerkelijke achtergrond
- Hoe lang zijn je ouders al gescheiden?
- Bij welke ouder woon je?

Openingsvraag:
1. Wat vind je van het feit dat je ouders gescheiden zijn?

Verloop echtscheiding en rouwproces:
2. Kun je iets vertellen over de periode dat je hoorde dat je ouders gingen scheiden?
3. Weet je nog welke gevoelens bij jou aanwezig waren in die periode?
4. Wie was er voor jou om jou te helpen en te steunen?
5. Werd je serieus genomen? Was er ruimte voor jouw gevoelens?

Relatie met ouders en veranderingen daarin:
6. Is jouw relatie met jouw ouders veranderd na de scheiding?
7. Heb je contact met beide ouders?
8. Voel jij je vrij om van allebei jouw ouders evenveel te houden?
9. Wat vind je moeilijk aan de situatie?
10. Zie je ook verbeteringen?

Kerk en echtscheiding:
11. Hoe is dat voor jou dat je ouders gescheiden zijn, terwijl er mogelijk in de kerk geleerd wordt dat scheiden niet mag?
12. Hoe reageerden de christelijke mensen om jou heen?
13. En wat wilde je dat zij zouden doen?
14. Hoe denk je dat God over scheiden denkt?

Geloof in God:
15. Wie is de Here God voor jou in zo'n moeilijke situatie?
16. Hoe is je geloof helpend of juist niet helpend?
17. Hoe ga je om met onverhoorde gebeden?
18. Welke (levens-)vragen houden je bezig?
19. Praat je er met anderen over?

Hulp/zorg voor jongeren:
20. Had jij hulp willen krijgen van andere mensen om jou heen toen je ouders gingen scheiden? Zo ja, wat heb je dan wel nodig en wat moeten mensen dan vooral niet doen?
21. Heb je zelf nog tips voor andere jongeren?
22. Stel dat er een cursus bij jou op school zou komen, zou jij er dan heengaan of niet?
23. Hoe zou zo'n cursus volgens jou moeten worden aangeboden?

Afronden:

- Heb je zelf nog informatie of vragen die je belangrijk vindt?
- Wat vond je van het gesprek? (feedback)
- Bedanken voor de medewerking en de tijd en presentje aanbieden

Invullen achteraf:

- Waar vond het gesprek plaats?
- Kon het ongestoord plaatsvinden?
- Hoe lang duurde het gesprek?
- Welke indruk wekte de respondent?
- Hoe verliep het gesprek?
- Opvallende observaties?

Bijlage 2 Persbericht

Jongeren van gescheiden ouders waarderen lotgenotencontact

Lotgenotencontact tussen jongeren van gescheiden ouders helpt jongeren. Zij begrijpen elkaar en voelen elkaar aan. Het geloof in God steunt hen in moeilijke situaties. Dit is de uitkomst van het onderzoek dat twee studenten van de Christelijke Hogeschool Ede (CHE) uitvoerden voor OptiMent. OptiMent is een christelijke organisatie, die als taakgebied preventieve en eerstelijns psychologische zorg heeft.

Per jaar worden naar schatting 70.000 kinderen geconfronteerd met de scheiding van hun ouders. Meer dan de helft van hen is tussen de 10 en 18 jaar. Het meemaken van een echtscheiding heeft gevolgen die tot in de volwassenheid voortduren. Onderzoek heeft dit aangetoond. De belangrijkste gevolgen zijn: een lager eindniveau van de opleiding, minder inkomen, een groter risico op depressie en delinquent gedrag, een groter beroep op de hulpverlening, een zwakkere band met de ouders en een groter eigen scheidingsrisico.

OptiMent als preventieve tak van Eleos voelt zich geroepen om ouders te ondersteunen en op te komen voor de belangen van jongeren, juist om ernstige schade in de ontwikkeling mogelijk te voorkomen. Er bestaan in Nederland verschillende reguliere cursusprogramma's voor echtscheidingsjongeren, die door trainers positief gewaardeerd worden. OptiMent wil gebruik maken van een regulier programma en wil daarnaast ouders en jongeren ruimte bieden om hun levens- en geloofsvragen een plaats te geven. Een vraag die OptiMent onderzocht wil hebben, is wat jongeren ervaren in hun geloofsleven en in de christelijke omgeving in relatie tot echtscheidingsproblematiek, en welke aanvullingen volgens de jongeren nodig zijn op het reguliere cursusaanbod.

In het voorjaar is onderzoek uitgevoerd onder 10 middelbare scholieren en onder 6 trainers die cursussen aan echtscheidingsjongeren geven. Daarin wordt aangetoond dat jongeren lotgenotencontacten waarderen. Zij zouden elkaar begrijpen en aanvoelen. Christelijke jongeren hechten waarde aan het gebed. Zij komen in eerste instantie niet met duidelijke levens- en geloofsvragen naar voren, maar bij doorvragen blijken deze wel aanwezig te zijn. Kenmerkend is dat jongeren voorkeur hebben om de cursus via te school te volgen om reden dat zij op die plaats in de meeste gevallen al goed contact met een lotgenoot hebben en omdat zij graag lotgenoten willen helpen van wie zij merken dat het niet goed met hem of haar gaat.

Ook de trainers geven aan dat lotgenotencontact helpend is voor de jongeren door het herkennen en erkennen. *'Door het volgen van de training delen jongeren hun verhaal en hun verdriet. Dat is helpend',* volgens de trainer van Gedeeld Verdriet. '*Soms geven jongeren aan dat zij zich slecht kunnen concentreren tijdens de lessen op school, omdat zij alleen nog maar aan de thuissituatie denken. Het verhaal van anderen horen geeft veel (h)erkenning. Vaak hebben de jongeren niet door wat de scheiding met henzelf doet. Ze krijgen daarom tips om te praten, om het verdriet niet weg te stoppen.'*

Door dit onderzoek is kennis verkregen om een aanvulling op de reguliere cursus samen te stellen. Deze aanvulling bestaat uit negen onderdelen met verschillende thema's, die te maken hebben met de christelijke identiteit. Zo is er een thema 'levens- en geloofsvragen'. Het werkblad voor de jongeren bestaat uit een brief aan God, waarin levens- en geloofsvragen zijn verwerkt. Door deze te arceren geven jongeren aan waarin zij zich herkennen. Op deze manier wil OptiMent de jongeren tegemoet komen in hun levens- en geloofsvragen.

OptiMent heeft verschillende aanbevelingen gekregen om jongeren te werven. Het blijkt namelijk dat cursusgroepen niet altijd vol te krijgen zijn. Een aanbeveling is om informatie te plaatsen op de jongerensite van Eleos, genaamd Mindguide. Daarnaast kan OptiMent als preventieve instelling de krachten bundelen met andere organisaties om invloed aan te wenden bij de overheid. Hoewel echtscheiding vaak als probleem van het gezin zelf gezien wordt, komt er veel psychisch leed uit voort. Echtscheiding is onder andere daardoor een groeiend maatschappelijk probleem, waar de kinderen in het bijzonder de gevolgen van ondervinden.

Bijlage 3 Brief aan de jongeren, brief aan de ouders, toestemmingsverklaring

Ede, 8 maart 2011

Beste schoolmaatschappelijk werker of mentor,

Wij zijn twee vierdejaars studenten van de opleiding maatschappelijk werk en dienstverlening aan de Christelijke Hogeschool in Ede en hebben een vraag aan u.

Wij zijn bezig met ons afstudeeronderzoek, waarbij wij als onderwerp jongeren (12 t/m 18 jaar) en echtscheiding hebben gekozen. De opdrachtgever voor ons praktijkonderzoek is OptiMent. Zij vertegenwoordigt als zelfstandig onderdeel binnen Eleos (Stichting Gereformeerde Geestelijke Gezondheidszorg) de preventieve hulp en de eerstelijnszorg.

Bij OptiMent signaleert men dat er betrekkelijk weinig aandacht is voor kinderen van gescheiden ouders binnen de christelijke gemeenschap, vooral voor jongeren van 12 t/m 18 jaar. De aandacht bij echtscheidingsproblematiek gaat vooral uit naar de ouders.

Hulpverleners bij OptiMent valt het op dat er soms kinderen bij hen in de praktijk komen, die aangeven dat nooit eerder iemand echt met hen gepraat heeft wat de scheiding bij hen teweeg gebracht heeft. En dat terwijl hun ouders soms al jaren geleden gescheiden zijn. Dat is een ernstig probleem! Het betekent namelijk dat een kind of jongere zijn of haar eigen weg moet zien te vinden te midden van al die verwarrende gevoelens. In echtscheidingssituaties zijn ouders vaak sterk op zichzelf betrokken, omdat er bij een scheiding op verschillende gebieden ook veel psychisch te verwerken en praktisch te regelen is. Professionals met kennis van deze problematiek kunnen ouders en kinderen hierbij behulpzaam zijn. Daarbij moet niet gewacht worden totdat de problemen bij ouders, kinderen en jongeren soms na jaren pas zichtbaar worden. Wij pleiten voor de preventieve aanpak en willen ons daarom inzetten voor deze problematiek.

OptiMent heeft al een cursusaanbod voor kinderen van gescheiden ouders, in de leeftijd van 8 t/m 12 jaar, maar niet voor jongeren van 12 t/m 18 jaar. Onlangs heeft een middelbare school bij OptiMent de vraag neergelegd om een cursus voor jongeren aan te bieden.
OptiMent heeft ons daarom gevraagd een cursusbijeenkomst te ontwikkelen voor jongeren van gescheiden ouders met een christelijke achtergrond, welke zal gaan over geloof- en zingevingsvragen binnen de christelijke context. Deze cursusbijeenkomst moet als toevoeging aansluiten op een reguliere methode die nog uitgekozen gaat worden.

Als eerste inventariseren wij wat er op landelijk gebied aanwezig is wat betreft cursussen voor scheidingskinderen in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar. Van het landelijk aanbod dat wij geïnventariseerd hebben, interviewen wij enkele trainers van verschillende programma's.
Wat betreft het tweede deel van ons onderzoek, hebben wij een vraag aan u!
Om te weten wat jongeren van hun christelijke context nodig hebben, willen wij met maximaal 10 jongeren een diepte-interview houden. In een diepte-interview liggen de onderwerpen vast, maar krijgen jongeren alle ruimte om hun eigen verhaal te doen. We willen onderzoeken wat hun ideeën, opvattingen en behoeften zijn ten aanzien van hulp bij echtscheidingsproblematiek en met name binnen hun christelijke context.
Deze diepte-interviews willen wij graag houden in de periode van 14 t/m 25 maart 2011, maar dat kan eventueel ook een week later plaatsvinden.

Onze vraag aan u is, of u jongeren van gescheiden ouders kent. En als u die kent, of u dan onze uitnodiging over wil brengen. In dat geval vragen wij u ook of u binnen de school ruimte voor ons beschikbaar heeft om het interview met de jongere af te nemen. Dit omdat het gebouw voor de jongere al bekend terrein is.
Als mentor of schoolmaatschappelijk werker van de leerling, bent u degene die volgens ons het beste kan beoordelen of een kind hiervoor gevraagd kan worden of niet.
Ik hoop ook dat u begrijpt waarom wij juist u benaderen met deze pittige vraag; juist binnen de christelijke gezindte wordt gebruik gemaakt van de hulp die Eleos biedt.

In de bijlage vindt u een eventuele uitnodiging voor de jongere, een toestemmingsverklaring voor de ouders en de interviewvragen.
Het is niet de bedoeling dat u de interviewvragen al in laat zien.
Verder horen wij graag van u hoe u over een toestemmingsverklaring denkt en waar deze het beste ingeleverd kan worden.

Als u meer over dit onderzoek wil weten, dan kunt u ons mailen of bellen.
(e-mail adres) of (telefoonnummer) (ma, di en wo)
(e-mail adres) of (telefoonnummer) (di of wo; do en vr)
Wij kunnen ons ook voorstellen dat u meer over ons wilt weten, omdat u zorg voor de leerlingen draagt. Eventueel zijn wij bereid, voordat u een beslissing neemt om brieven uit te delen, om voor een kennismakingsgesprek naar uw school te komen.

We zien uit naar uw reactie,

Met vriendelijke groet,

Betty Bor en Esther Blok

Bijlage 1: Uitnodiging voor de jongeren
Bijlage 2: Toestemmingsverklaring voor de ouders
Bijlage 3: Interviewvragen voor de jongeren

Uitnodiging voor de jongeren

Ede, 8 maart 2011

Beste jongere in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar,

Jij hebt deze uitnodiging van jouw mentor of schoolmaatschappelijk werker gekregen, omdat hij of zij weet dat jouw ouders gescheiden zijn.
Dat lijkt ons niet makkelijk voor jou, jij hebt hier vast al veel over nagedacht.
Wij willen heel graag dat een jongere als jij hulp krijgt die je verdient en misschien wel nodig hebt. Maar ja, wie kan ons beter vertellen dan jij wat je in zo'n situatie nu juist wel en wat niet nodig hebt?

Wie zijn wij? Wij zijn twee hulpverleners in opleiding aan de Christelijke Hogeschool in Ede. Naast student zijn wij allebei getrouwd en hebben wij kinderen in de leeftijd van 10 t/m 21 jaar.
Wij zijn bijna klaar met onze opleiding, we mogen nog één onderzoek (toets) doen. Daarvoor vragen wij jou om hulp!

Wij zouden graag een interview met jou willen houden, op een rustig plekje binnen de school waar niemand ons kan storen. Dat gesprek zal ongeveer drie kwartier tot een uur duren. Laten we duidelijk zijn: In dat gesprek stellen wij geen vragen over hoe die scheiding nu gekomen is. En je hoeft zeker geen dingen te vertellen die je niet wilt vertellen!
Wij willen jou wel graag vragen stellen over hoe dat is als je ouders gescheiden zijn, terwijl je misschien in de kerk en op school geleerd hebt dat scheiden niet mag. Wat gaan de christelijke mensen in jouw omgeving dan doen? En wat wil je eigenlijk dat zij zouden doen? En wat betekent de Here God voor jou in zo'n moeilijke situatie? Wat zou volgens jou kunnen helpen? Heb je nog tips voor andere jongeren?

Alles wat jij en andere jongeren aan ons vertellen, is voor ons belangrijk omdat wij voor OptiMent (Eleos) een cursusbijeenkomst gaan ontwikkelen. In die cursus wil OptiMent jongeren leren hoe zij in de moeilijke situatie ook goed voor zichzelf kunnen zorgen. Verder willen wij dat er in kerken en christelijke scholen meer positieve aandacht komt voor jongeren zoals jij.

Als jij met ons wilt praten, wil je dat dan aan de mentor of schoolmaatschappelijk werker laten weten? Zij nemen dan contact met ons op, zodat wij een afspraak kunnen maken.
Natuurlijk zal alles wat jij zegt, anoniem zijn. Dat wil zeggen dat wij jouw naam niet noemen, zodat niemand kan weten dat jij dat gezegd hebt.
Als jij aan ons onderzoek mee wilt werken, wil je dan aan jouw vader en/of moeder toestemming vragen om met ons te mogen spreken?
Via de mentor of schoolmaatschappelijk werker mogen zij ook contact met ons opnemen, maar wij gaan niet vertellen wat jij aan ons in vertrouwen verteld hebt. Zo zijn de regels.

Met hartelijke groet,

Mevrouw B. Bor en mevrouw E. Blok

Toestemmingsverklaring voor de ouder(s)/verzorger(s).

Beste ouder/verzorger,

Zoals u in de uitnodiging aan uw zoon of dochter heeft kunnen lezen, zijn wij op zoek naar jongeren in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar van wie de ouders gescheiden zijn.

Wij hopen van de jongeren te kunnen leren wat zij in het algemeen nodig hebben in een dergelijke situatie.
Het mag u duidelijk zijn dat wij ons in het gesprek niet richten op de schuldvraag of iets dergelijks, dat gaat ons niets aan.
Onze vragen gaan over de christelijke omgeving van uw kind, hoe heeft deze op uw kind gereageerd? En spelen geloofs -en levensvragen ook een rol?

Het doel van ons onderzoek is om een cursusbijdrage te leveren aan OptiMent (onderdeel van Eleos). Wij streven naar een gezonde ontwikkeling van de jongeren en de ouders, ook in lastige situaties.

Als u toestemming wilt geven om uw kind met ons te laten praten, dan vragen wij u om de toestemmingsverklaring te ondertekenen en via uw kind te retourneren aan de schoolmaatschappelijk werker of mentor.
Wellicht ten overvloede vermelden wij dat de gegevens van uw kind anoniem verwerkt worden en dat de gesprekken vertrouwelijk zijn.
Van hetgeen uw kind verteld heeft, doen wij geen mededelingen naar u of de school toe.
Wel kan het zijn, dat wij uw kind in een later stadium informatie geven over de cursus, wanneer deze vaste vorm gekregen heeft.

We hopen dat u toestemming zult geven voor een gesprek. U zult mogelijk uit eigen ervaring weten hoe hard goede zorg voor kinderen in moeilijke situaties nodig is.

Met vriendelijk groet,

Mevrouw B. Bor en mevrouw E. Blok
(e-mail adressen)

Toestemmingsverklaring:

Hierbij verleen ik mijn zoon/ dochter,
genaamd…… Uit klas…….
toestemming om een interview te geven ten behoeve van het onderzoek scheiding en jongeren.

Datum:
Handtekening:

Dit briefje kun je inleveren bij jouw mentor of schoolmaatschappelijk werker.